

ETO: 32+008+81+82

LÉTÜNK

TÁRSADALOM•TUDOMÁNY•KULTÚRA
SOCIETY•SCIENCE•CULTURE

XLVIII. évfolyam, 2018. 4. szám
Year XLVIII, issue 2018/4

FORUM KÖNYVKIADÓ, ÚJVIDÉK
FORUM PUBLISHING COMPANY, NOVI SAD

KIADJA A FORUM KÖNYVKIADÓ INTÉZET
Published by the Forum Publishing Company

Angol tartalommutató és rezümék:
Viktorija Šimon Vuletić

Szerb tartalommutató és rezümék:
Viktorija Šimon Vuletić

ETO-besorolás:
Rizsányi Attila

A folyóiratban megjelent tanulmányokat felkért szakemberek lektorálták.

All the contributions in the quarterly journal *Létünk* are refereed by external professionals from the relevant field.

A Szerb Köztársaság Oktatási, Tudományügyi és Technológiai Minisztériuma a *Létünket* M52-es értékű tudományos folyóiratnak minősítette.

A folyóirat az interneten:
www.letunk.rs

Fedőlapterv:
Csernik Előd

TARTALOM

■ ■ *Interetnikus kontaktzónák*

Németh Ferenc	Száztíz éve jelent meg az első titeli magyar lap, <i>A Csajkás</i> (1908)	7
Silling Léda	Bánati vásárok egykor és ma	15
Bakos Réka, Csuárdity Tamara, Fehér Viktor, Szalai Lilla	„Legényék, tudja, itt a vőfények” (A székelykevei lakodalom interetnikus vizsgálatainak lehetőségei)	23
Kónya Sándor	Gyermekdalok, mondókák Csókán és környékén	43

■ ■ *Alkalmazott néprajz, muzeológia, pedagógia*

Bokonics-Kramlik Márta	Sebesült a családban (Az első világháború mint a család életét és működését befolyásoló külső tényező – Társadalmi felelősségvállalás és érzékenyítés egy múzeumpedagógiai foglalkozáson keresztül)	65
Nagy Abonyi Ágnes	„Meg is mosakodjál, meg is törülközzél...” (A 20. század tisztálkodási kellékeit bemutató zentai Városi Múzeum hagyományos néprajzi kiállításáról)	83
Csorba Béla	Volt egyszer egy mesevita	113
Cs. Tóth Gabriella	Adalékok a Délvidéken kibontakozó Gyöngyösbokréta mozgalom kezdeti szakaszához (1936–1941)	123
Vázsonyi Csilla	A vajdasági magyar népzenei és néptáncmozgalom a <i>Képes Ifjúság</i> hasábjain (Cikkbibliográfia, 1976–1990)	141
Papp Mária	Székelykevei lakodalmi szokások (Adatközlés)	161
	E számunk szerzői	186
	Recenzensek	187

SADRŽAJ

■ ■ *Interetničke kontakt zone*

Ferenc Nemet	Sto deset godina od pojave prvog mađarskog lista „Čajkaš” (<i>A Csajkás</i>) u Titelu (1908)	7
Leda Šiling	Vašari u Banatu nekad i sad	15
Reka Bakoš, Tamara Čuwardić, Viktor Feher, Lila Salai	„Momci, znajte, evo kumova” (Mogućnosti interetničkog istraživanja svadbi u Skorenovcu)	23
Šandor Konja	Dečije pesmice i brojalice u Čoki i okolini	43

■ ■ *Primenjena etnologija, muzeologija, pedagogija*

Marta Bokonič-Kramlik	Ranjenik u porodici (Prvi svetski rat kao spoljni faktor koji utiče na porodični život – Prihvatanje društvene odgovornosti i senzibilizacija kroz muzejsko-pedagoški rad)	65
Agneš Nađ Abonji	„Umij se, obriši se lepo...” (O tradicionalnoj etnografskoj izložbi o rekvizitima za ličnu higijenu 20. veka iz Gradskog muzeja Sente)	83
Bela Čorba	Bila jednom jedna rasprava o bajkama	113
Gabrijela Č. Tot	Dodaci uz početnu etapu razvitka pokreta Gyöngyösbokréta u Vojvodini (1936–1941)	123
Čila Važonji	Bibliografija članaka o etnomuzikološkim i folklornim pokretima vojvođanskih Mađara objavljenim u listu „ <i>Képes Ifjúság</i> ” (1976–1990)	141
Marija Pap	Svadbeni običaji iz Skorenovca (Prikupljanje podataka)	161
	Autori ovog broja	186
	Recenzenti	187

CONTENTS

■ ■ *Interethnic Contact Zones*

Ferenc Németh	The 110 th Anniversary of Publishing <i>A Csajkás</i> (1908) the First Hungarian Press in Titel	7
Léda Silling	Village Fairs in Banat in the Past and Today	15
Réka Bakos, Tamara Csuvárdity, Viktor Fehér, Lilla Szalai	“Guys, beware, here are the bestmen” (Possibilities of interethnic research of weddings in Skorenovac)	23
Sándor Kónya	Nursery Rhymes in Csóka and its Surroundings	43

■ ■ *Applied Ethnology, Museology, Pedagogy*

Márta Bokonics-Kramlik	Wounded Family Member (World War I as an External Factor Affecting Family Life – Acceptance of Social Responsibility and Sensitization Through Museum-pedagogical Work)	65
Ágnes Nagy Abonyi	“Wash Up and Wipe Yourself...” (Traditional Ethnographic Exhibition of the City Museum in Senta about Washing Up Accessoires for Personal Hygiene in the 20 th Century)	83
Béla Csorba	There Was Once a Debate Over Fairy Tales	113
Gabriella Cs. Tóth	Additions to the Initial Stage of the Development of Gyöngyösbokréta Movement in Vojvodina (1936–1941)	123
Csilla Vázsonyi	Bibliography of Articles on Folk Music and Folk Dance Movements of Hungarians in Vojvodina published in the Newspaper “ <i>Képes Ifjúság</i> ” (1976–1990)	141

Mária Papp	Wedding Customs from Skorenovac (Data Collection)	161
	Authors in this issue	186
	Rewiwers	187

NÉMETH Ferenc

: Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka

: ferenc.nemet@magister.uns.ac.rs

SZÁZTÍZ ÉVE JELENT MEG AZ ELSŐ TITELI
MAGYAR LAP, A CSAJKÁS (1908)*The 110th Anniversary of Publishing A Csajkás (1908) the First
Hungarian Press in Titel**Sto deset godina od pojave prvog mađarskog lista
Čajkaš (A Csajkás) u Titelu (1908)*

A Titeli-fennsík déli tövében meghúzódó, gazdag múltú város történetében fontos mérföldkövet jelentett 1873-ban a 18. század elejétől létező, Bécsből irányított határőrvidéknek, az úgynevezett Csajkások kerületének a felszámolása, melynek nyomán, több helységgel együtt, visszacsatolták Bács-Bodrog megyéhez. Ezzel egy új korszak vette kezdetét a többnemzetiségű, több mint négyezres lélekszámú város életében, ahol szerbek, magyarok, németek, szlovákok, horvátok és sokárok éltek. A 19. század végén és a 20. század elején kezdett ott kibontakozni a polgárság, s erről a fejlődésről tanúskodnak az akkor létesült intézmények és egyesületek (Járás-bíróság, Közjegyzőség, Állami polgári fiúiskola, Gőzhajó- és vasútállomás, Posta- és táviróhivatal, két takarékpénztár, két olvasóegylet, Katolikus Kör, Önszegélyező Egylet, Gazdasági Egylet, Temetkezési Egylet, Hajós Egylet stb.). Titel mintegy ezerfőnyi magyarsága, száztíz évvel ezelőtt, 1908-ban már igényelte a helyi magyar sajtót. Ezért 1908 januárjában Simo Subotički nyomdájában útjára indítottak egy eleinte szombatonként, majd vasárnaponként megjelenő, „társadalmi, mezőgazdasági és vegyes tartalmú hetilapot”, *A Csajkást*. A színvonalasan szerkesztett, 4–8 oldalon megjelenő, háromhasábos újság jó szolgálatot tett nemcsak a titeli, hanem a Titel környéki magyarságnak is, rendszeresen tájékoztatva a legfontosabb helyi és nagyvilági eseményekről. 1908-tól 1917-ig dr. Bartunek Gyula szerkesztette, majd megjelenésének utolsó évében (1917-ben) Simo Subotički. Kilenc évig volt a titeli magyarság szócsöve, s nyilván az első világháború idején jelentkező papirhiány miatt szűnhetett meg. Azóta jobbára feledésbe is merült, s e munka megjelenésének száztíz éves évfordulója kapcsán eleveníti fel emlékét.

Kulcsszavak: Titel, *A Csajkás*, dr. Bartunek Gyula, Simo Subotički

A 19. század végén és a 20. század elején Titel már szemrevaló, közel ötezer lakosú városka volt (1900-ban 4711 lakosa volt [990 magyar, 1230 német, 23 szlovák, 25 horvát, 2360 szerb, 83 sokác] BOROVSZKY 1909: 162), amelynek polgársága már igényei közé sorolta a helyi sajtót.

Titel a 20. század elején (korabeli képes levelezőlap)

Titel a 20. század elején (eredeti fotó)

A gyorsan fejlődő, festőien szép fekvésű település közel ezer lélekszámú magyarsága 1908 januárjában valóra is váltotta ezt az elképzelést. Akkor indította útjára dr. Bartunek Gyula *A Csajkás* című, 4–8 oldalas, „társadalmi, mezőgazdasági és vegyes tartalmú hetilapot”, amely Simo Subotički nyomdájában látott napvilágot, s amely csaknem az első világháború végéig, 1917-ig (tehát kilenc éven át) volt a helység megbízható szócsöve (KEMÉNY 1942: 42). 1917-ben, megszűnésének évében, a lapot Simo Subotički, a nyomdatulajdonos szerkesztette (KEMÉNY uo.). Több bibliográfia nem ismeri és nem jegyzi e lapot. Példányai idővel elkallódtak, s nem véletlen, hogy az újvidéki Matica srpska Könyvtárának lap- és folyóirat-állománya mindössze egy, 1914-ben megjelent példányát őrzi (1914. évi 4. szám). Ám szorgalmas gyűjtőknél, magántulajdonban több lappéldánya is fellelhető, s ennek alapján tudunk mi is többet mondani e 110 évvel ezelőtt megjelentetett első magyar titeli lapról.

A klasszikus felépítésű újságnak volt vezércikke, tárca-, hír- és hirdetési rovat is, egyébként minőségesen szerkesztett, színvonalas vidéki lap volt. Eleinte szombatonként jelent meg, de 1910-től vasárnapra tették át megjelenését.

A 20. század első éveiben Titel lendületes fejlődésnek indult, és *A Csajkás*nak volt miről írnia, beszámolnia. 1910 áprilisában terjedelmes vezércikkben emlékezett meg Széchenyi István, a „legnagyobb magyar” halálának fél évszázados jubileumáról (T. B. 1910). A vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelete alapján az iskolákban is kötelező volt megemlékezni Széchenyi halálának jubileumáról, s a lap ezzel kapcsolatosan beszámolt arról, miként zajlott a kátyi állami iskola ünnepélye. Ott Steiger tanító ismertette a nap jelentőségét és Széchenyi életrajzát, majd a tanulók elszavalták az e napra írt költeményt. Azt követően elemezték a gróf Széchenyi István és a nemzeti kérdés című olvasmányt, s a műsor végén elénekelték a *Szózatot* (T. B. uo.).

A huszadik század elején Titelen kiemelt esemény volt a magyar színtársulatok vendégszereplése is, amelyről a lap bőven tudósított. 1910 májusában szerepelt ott Kiss Ferenc társulata. Bemutatták a *Luxemburg grófját*. A lap színikritikusa szerint „élvezetes Lehár zene volt az egész, amelyben elejétől végig csak gyönyörködni lehetett” (ANONIM 1910). Majd következett *A kuruzslók* című darab, *A Primadonna*, a *Zsidó honvéd*, a *Hivatalos Urak* és a *Tatárjárás*. A lap színházi beszámolójában a kitűnő színészalakításokat dicsérte (ANONIM 1910). Ugyanakkor a helyi műkedvelők is színvonalas előadásokat, ünnepélyeket rendeztek akkortájt. Így a titeli Katolikus Kör nyolcadik

A Csajkás kiadóhivatalának pecsétje

estélyén, a Csajkás vendéglőben, 1910. május 22-én, dr. Marianowich Endre tartott felolvasást a magyar nőkről, melyet Lavotta *Szerenádja* követett. Schubert *A vándor* című szerzeményét Fűke Sándor adta elő gordonkán, dr. Bartunek Gyula zongorakíséretével. Az est fénypontja azonban a *Jancsi és Juliska* daljáték volt, melynek szövegét Orbán Dezső írta, zenéjét pedig Stojanovits Jenő szerezte. A darab a titeli magyarság tehetségeit vonultatta fel, s már az estély előtt igen nagy volt iránta a közönség érdeklődése (ANONIM 1910/1). A város művelődési életében igen aktív volt még a Titeli Magyar Daloskör is, amely időnként látogatott hangversenyeket szervezett (ANONIM 1911).

A fejlettebb országrészekhez való felzárkózás igénye a titeliek körében abban is megmutatkozott, hogy *A Csajkás* hosszú vezércikkben népszerűsítette a Központi Háziipari Szövetkezet vidéki akcióit, amelyek helyi háziipari tanfolyamok beindítását irányozták elő, nők számára. Az ingyenes, három hónapos tanfolyam elvégzése után a tanulók a szövetkezet révén megrendeléseket is kaptak, azaz jövedelmet tudtak megvalósítani. E kurzusok a gépharisnya-kötésre, gépi hímzésre és fehérnemű-varrásra összpontosultak, és télidőben fontos kereseti lehetőséget biztosítottak a családoknak (ANONIM 1911/1).

A modernizálási törekvések Titelen a 20. század legelején több vonatkozásban is megmutatkoztak. Az egyik legfontosabb a villanyvilágítás bevezetése volt, amely több éven át foglalkoztatta a Csajkás-vidék helységeinek lakóit. A titeli magyar lap 1911 októberében egy ilyen tervről számolt be, amely – sajnos – nem valósult meg. Az ötlet pedig az volt, hogy az újvidéki Villamos Rt. vasúti összeköttetést szándékozott létesíteni Újvidék–Titel és Újvidék–Csúrog között, amely nemcsak az utasszállítás vonatkozásában jelentett volna fontos előrelépést, hanem „az összes csajkás községet villanyvilágítással is ellátta volna”. E terv azonban, az újság tudósítása szerint, füstbe ment (ANONIM 1911/2). Azt követően minden csajkás település maga igyekezett megoldani villanyvilágítását: Kátyon az újonnan épült gőzmalom tulajdonosa tett ajánlatot a községnek a villanyáram-ellátással kapcsolatosan; Csúrog Óbecséről tervezte bevezetni az áramot, Titel pedig a Ganz céggel kötött szerződést helyi villanytelep felállítására, amely az akkori tervek szerint Sajkáslakot, Tündérest, Morszort és Rezsőházát is ellátta volna villanyárammal (ANONIM 1913/1).

A másik fontos, esedékes beruházás az új titeli községháza felépítése volt, amelynek terveit, a költségvetéssel együtt, 1913 februárjában a községi képviselő-testület ülésén is bemutatták (ANONIM 1913/2). A harmadik pedig a titeli utcák rendezése, azaz kövezése volt, amely kiemelt célja volt a város akkori vezetőségének (ANONIM 1913/3). Mindhármat sikeresen meg is oldották.

Az egyházi és világi ünnepek mindig jó szórakozásra adtak lehetőséget. 1911 farsangján például, a titeliek nem kevesebb, mint öt bált szerveztek: a Katolikus Kör estélyét a Csajkás vendéglőben tartották, a Vöröskereszt Egy-

let mulatságát az Ankerban, a Polgári bált a Sörházban rendezték meg, a Hájós bált a Centrálban, a Tűzoltó-bált pedig az Ankerben (ANONIM 1911/3). A bálokat pedig, táncudás nélkül, nem volt ildomos látogatni. Ezért a titeliek tánciskoláról is gondoskodtak. Nyaranként Katz Sándor és Francz Károly tánctanítók oktatták a fiatalokat a táncművészetre, s csupán érdekességként mondjuk el, hogy 1913 tavaszán Titelen az akkor legmodernebb francia tánc, a Stup-Step hódított (ANONIM 1913/4).

Akkortájt a titeli közvélemény figyelmét is az akkor legmodernebb szállítóeszköz, a technika csodája, a repülőgép kötötte le, annak a hírnek kapcsán, hogy 1913. május 11-én és 12-én a közeli Újvidéken „aviatikai ünnepségeket” rendeznek. Nem véletlen, hogy arról *A Csajkás* több ízben cikkezett (ANONIM 1913/5). A magyar aviatika első lépéseiről volt tulajdonképpen szó, s „ezt az országos mozgalmat Újvidék társadalma kezdi meg, hogy követendő, fényes példát adjon az egész országnak, Újvidéknek pedig maradandó és áldást hozó dicsőséget szerezzen” (ANONIM 1913/5). *A Csajkás* közölte a szervezők felhívását is (amely adakozásra szólított fel az aviatika fejlesztése érdekében), terjedelmes vezércikkében pedig, e rendezvény tükrében, a magyar aviatika fellendítéséről írt. A többi között olvassuk, hogy „Újvidék város elsőként látta be annak fontosságát és horderejét, hogy az aviatika fellendítése ma már kifejezője a nemzet kulturális előrehaladottságának és fejlesztésének is”, s ennek érdekében „lehetővé tette az első repülő telepnek Magyarországon való létesítését” (ANONIM 1913/6). „Újvidékről indul ki tehát az eszme először és bizonyára országot bejáró hódító körutat fog megtenni, mert csak így lesz lehetséges az aviatika létesítésére szükséges anyagi eszközök megszerzése, aminek természetszerű folyamánya leendő a magyar aviatika fellendülése. Köztudomású, hogy nálunk ma még aviatika nincs. [...] Újvidék városának társadalma mindezen szempontokat meglátni és mérlegelni tudta akkor, mikor mint első indította meg a mozgalmat a társadalmi gyűjtés terén” (ANONIM 1913/6). Az újvidéki „aviatikai ünnepségek”, illetve repülőnapok programja pedig gazdag és sokszínű volt, és igen vonzotta a környék közönségét. Annál is inkább, mert sokszínű sportversenyekre került sor (labdarúgó-mérkőzés, a Danubius regattaversenye, a dunai katonai flotilla mutatóványai és gyakorlatai, hockey-mérkőzés, atlétikai verseny stb.), repülőversenyekre és akrobata repülő-mutatóványokra a kor legjelesebb pilótái részvételével (ANONIM 1913/6). Az országosnak hirdetett, újvidéki aviatikai rendezvényre több ezer látogatót vártak a szervezők, s a Magyar Államvasutak különvonatok beindítását is tervezték, többek között Titelről is (ANONIM 1913/6).

1913-ban egy emlékezetes temetésre is sor került Titelen. Január 29-én ott helyezték örök nyugalomra, a Titeli-fennsíkon lévő családi sírboltba, Leiningen-Westerburg Károly aradi vértanú leányát, Erzsébetet (ANONIM 1913/7).

IV. évfolyam.	Titel, 1911. október 1-én.	40. szám.
A CSAJKÁS. TÁRSADALMI, MEZŐGAZDASÁGI ÉS VEGYES TARTALMU HETILAP.		
Megjelenik minden vasárnap. ELŐFIZETÉSI ÁRAK: Egész évre 8 K. Fél évre 4 K. Negyed évre 2 K. Egyes szám ára 20 fillér.	Felelős szerkesztő: Dr. BARTÓNEK GYULA.	KIADÓHIVATAL: SZUBOTICKI SIMO könyvnyomdája és papírkereskedése, hova az előfizetések s hirdetések intézendők és ezek díjai a nyomott lapjegyzék szerint fizetendők. Interurbán telefon 28. szám.

A lap fejléce

A Csajkás megjelentetésének anyagi alapját részint Simo Subotički nyomdász biztosította, mint kiadó, részint pedig a (néha 2-3 oldalt kitöltő) hirdetések bevételei. Érdekes, hogy a lap túlnyomórészt nem helyi, hanem újvidéki cégek hirdetéseit közölte, s azok között is a bútorgyárak és bútorkereskedők domináltak (Menrath L. és fiai bútortháza, Schreiber Ármin úri-, női és gyermekszoba-áruháza, Grosz és Krausz bútorraktára, Dussing Miklós utódai bútorgyári raktára stb.). A helyi, titeli cégek közül a lapban megtaláljuk Riesz János (Adria-varrógépek, Styria-kerékpárok), Milorad Popov (divatáruház) és Simo Subotički (könyvkereskedés) reklámját.

Az első titeli magyar újság kilencévi megjelenés után, 1917-ben szűnt meg. Kimúlását valószínűleg a háború okozta papírhány idézte elő.

IRODALOM

1914. évi 4. száma (jelzete: ID = 224441095) – Matica srpska Könyvtára, Újvidék
 ANONIM (1910). Színészet. = *A Csajkás*, 1910. máj. 22.
 ANONIM (1910/1). A kath. kör mulatsága. = *A Csajkás*, 1910. máj. 22.
 ANONIM (1911). Nyugtázás. = *A Csajkás*, 1911. okt. 1.
 ANONIM (1911/1). Háziipari tanfolyam nők részére. = *A Csajkás*, 1911. okt. 1.
 ANONIM (1911/2). Egy elejtett szép terv. = *A Csajkás*, 1911. okt. 1.
 ANONIM (1911/3). Farsangi naptár. = *A Csajkás*, 1911. okt. 1.
 ANONIM (1913). Tánciskola Titelen. = *A Csajkás*, 1913. ápr. 27.
 ANONIM (1913/1). Villanyvilágítási ügyünk. = *A Csajkás*, 1913. febr. 23.
 ANONIM (1913/2). Képviselőtestületi gyűlés. = *A Csajkás*, 1913. febr. 23.
 ANONIM (1913/3). A titeli községi képviselőtestület. = *A Csajkás*, 1913. febr. 2.
 ANONIM (1913/4). Tánciskola Titelen. = *A Csajkás*, 1913. ápr. 27.
 ANONIM (1913/5). „Repülő napok” Újvidéken. = *A Csajkás*, 1913. ápr. 27.

ANONIM (1913/6). A magyar aviatika fellendítése. = *A Csajkás*, 1913. ápr. 27.

ANONIM (1913/7). Leiningen aradi vértanú leányának temetése. = *A Csajkás*, 1913. febr. 2.

BOROVSKY Samu (szerk.) (1909). *Bács-Bodrog vármegye I.* Budapest: Országos Monografia Társaság

KEMÉNY György (1942). *Magyarország időszaki sajtója 1911–1920-ig.* Budapest: a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára

T. B. (1910). Széchényi emlékezete. = *A Csajkás*, 1910. ápr. 10.

Az illusztrációk Németh Ferenc gyűjteményéből valók.

The 110th Anniversary of Publishing A Csajkás (1908) the First Hungarian Press in Titel

In the history of the city located in the southern part of the Titel plateau a significant turning point represented the abolition of the so-called Šajkaš region, which existed from the beginning of the 18th century and was ruled by the city of Vienna. After the region was abolished the city was integrated in Bacs-Bodrog County together with several other settlements.

In that way a new chapter began in the life of a multi-ethnic city where approximately four thousand citizens, mostly Serbs, Hungarians, Germans, Slovaks, Croats and Shokacs lived. The end of the 19th and beginning of the 20th century was marked by the significant development of the city, reflected in the founding of several institutions and associations (Magistrate's office, District Court, Notary, Civil Government, Boys' School, Steamboat Station, Railway Station, Post Office, Telegraph Office, two savings banks, two reading clubs, Catholic circle, Self-help group, Economic Union, Funeral Association, River Boat Association, etc.). About a thousand Hungarian inhabitants of Titel in 1908. already had a need for local Hungarian press. For that reason in January 1908. the newspaper Čajkas (*A Csajkás*) was launched in the Sime Suboticki printery, which first appeared on Saturdays, later on Sundays as a "weekly for society, economy and various contents". This well-edited newspaper, which was published on 4–8 the page in three-column printing was useful not only to the Hungarians in Titel, but also to their neighbours, since it regularly reported on the most important local and world events. From 1908 to 1917, the paper was edited by Dr Gyula Bartunek, while in the last year of publishing (1917) the editor was Simo Subotički. For nine years it was the newspaper of Hungarians in Titel, and it stopped going out probably because of paper shortage during the First World War. After that period it was more or less forgotten, so in this article,

on the occasion of the hundred and tenth anniversary of the newspaper, we are trying to remember it.

Key words: Titel, *A Csajkás*, dr. Gyula Bartunek, Simo Subotički

*Sto deset godina od pojave prvog mađarskog lista „Čajkaš”
(A Csajkás) u Titelu (1908)*

U istoriji grada koji se nalazi u južnom kraju titelske visoravni značajan kamen međaš predstavljalo je 1873. godine ukidanje takozvane Šajkaške oblasti, koja je postojala od početka 18. veka i kojom su upravljali iz Beča, a nakon čijeg ukidanja su je zajedno sa više naselja ponovo pripojili Bač-Bodroškoj županiji. Time je započeto jedno novo poglavlje u životu višenacionalnog grada sa oko četirihiljade stanovnika, u kojem su živeli Srbi, Mađari, Nemci, Slovaci, Hrvati i Šokci. Krajem 19. i početkom 20. veka dolazi do snaženja građanske klase, o čijem razvoju svedoče institucije i udruženja koja su tada nastala (Sreski sud, Javno beležništvo, Muška državna građanska škola, parobrodska i železnička stanica, dve štedno-kreditne zadruge, dve čitaonice, Katoličko udruženje, Udruženje za samopomoć, Privredno udruženje, Udruženje za sahrane, Brodarsko udruženje itd.). Oko hiljadu žitelja Mađara u Titelu su pre sto deset godina, 1908. već imali potrebu za lokalnom mađarskom štampom. Zbog toga je u januaru 1908. u stampariji Sime Subotičkog pokrenut list *Čajkaš* (*A Csajkás*) koji je najpre izlazio subotom, potom nedeljom kao „nedeljnik za društvo, privredu i različite sadržaje”. Ovaj kvalitetno uređivan list, koji je izlazio na 4–8 strana, u prelomu na tri stupca, bio je koristan ne samo Mađarima u Titelu, već i u njegovoj okolini, budući da je redovno izveštavao o najvažnijim mesnim i svetskim događajima. Od 1908. do 1917. uređivao ga je dr Đula Bartunek, dok je u zadnjoj godini izlaženja (1917) urednik bio Simo Subotički. Devet godina je bio glasilo Mađara u Titelu, a prestao je da izlazi najverovatnije zbog nestašice papira tokom Prvog svetskog rata. Nakon toga je manje-više zaboravljen, te ovaj rad upravo teži da povodom stodesetogodišnjice izlaska podseti na njega.

Ključne reči: Titel, *Čajkaš*, dr Đula Bartunek, Simo Subotički

Beérkezés időpontja: 2018. 05. 30.

Elfogadás időpontja: 2018. 07. 11.

SILLING Léda

: néprajzkutató, Községközi Műemlékvédelmi Intézet, Szabadka

: sillingleda@gmail.com

BÁNÁTI VÁSÁROK EGYKOR ÉS MA

Village Fairs in Banat in the Past and Today

Vašari u Banatu nekad i sad

A vajdasági Bánság területének vásáros történetére két vármegye településeinek dokumentációján keresztül világíthatunk rá. Temes és Torontál vármegyék vásárjogi adománylevelei az első dokumentumok magukról a vásárokról ezen a vidéken. Az ismertebb bánáti vásárok közé tartozik a nagybecskereki, de a leghíresebb bánáti vásár a debelyacsi. Ez a vásár az egész vidékre hatással van még ma is. A gazdálkodás, a kereskedelem fejlődése, az áruszállítás fejlődése változtattak a régi vásárok képén. A debelyacsi vásár kiemelt szerepe azonban nem kétséges. A vajdasági vásárok teljes képét, szerkezetét egyszerre láthatjuk egy-egy ilyen vásárban. Mind a kínálat, mind a kereslet terén jelentős vonzáskörzettel bír. Állatok, kapcsolható mezőgazdasági eszközök, kisipari termékek, mézesbábos készítmények, ruházat, zöldségek, bútorok teljes kínálata várja a vásárlókat, akik még egy-egy esős napon is szép számmal jönnek el az itteni vásárba. E település vásáros napjai több száz éves hagyományokat őriznek: március utolsó péntekén, június első péntekén, augusztus utolsó péntekén, november első péntekén, azaz a régi vásáros napokon tartják ma is a vásárokat.

Kulcsszavak: vásár, piac, kereskedelem, Bánát, Debelyacsa, Nagyikinda, Nagybecskerek

A mai Vajdaság területére vonatkozó és kifejezetten a vásártartási jog gyakorlásának engedélyezését is tartalmazó privilégiumlevelekről, amelyek az 1526 és 1848 közötti időszakot ölelik fel, Illésy János ad számot (ILLÉSY 1900).

Illésy listája betűrendes, jelöli a vármegyét is, amelynek területén található a vásártartó település. A mai Vajdaság területe több vármegye részeiből áll: Bács, Bodrog, Szerém, Temes és Torontál. Bács és Bodrog vármegyét 1802-ben összevonták Bács-Bodrog vármegyévé.

A vajdasági Bánát területének legnagyobb részét Temes és Torontál vármegyék részei teszik ki. A területén található települések közül a török

hódoltság után először Pancsova kap 1740-ben vásártartási jogot. Mária Terézia 1769-ben ad privilégiumlevelet Nagybecskereknek, amelyben mezővárosi rangra emeli (ILLÉSY 1900). 1779-ben lett Nagybecskerek a vármegye központja (KALAPIS 1990: 120).

Csóka 1800-ban, Módos, Beodra és Istvánföld 1805-ben, Párdány 1808-ban, Zichyfalva (Plandište) 1819-ben, Homokrév (Mokrin) 1837-ben kap vásártartási engedélyt. Különböző Nagybecskerek, Zichyfalva, Párdány és Homokrév országos és hetivásár-tartási joggal is rendelkeztek (ILLÉSY 1900).

A bánáti települések vásárai közül a legjobban feldolgozott a torontál-vásárhelyi (Debellács, Debelyacsa). 1872-ben a Földművelési, Ipar- és Kereskedelmi Minisztériumtól kap vásártartási jogot (ILLÉSY 1900). Az első vásárt 1873. március 16-án, Szent József ünnepe előtt tartották meg, négy napig tartott (KALAPIS 1990: 120). Hetipiac tartását is engedélyezi az okmány a falunak, mégpedig hétfőn. Ma is ez a település piaci napja.

A Nagybecskerek kereskedelméről szóló első említés az éves vásár megtartásáról szól, a dokumentum 1331-ből való (GRUBIC 2007: 212). A vásár csak helyi jellegű lehetett, mert a Nagybecskerek melletti folyó, a Bega, ekkor még nem volt gátak közé szorítva, ezért az utak és a közlekedés nagyon nehéz volt.

Az ortodox görögkeleti vallásközpontnak, azaz az ipeki patriarchátusnak (pećka patrijaršija) adományozókat rendszeresen bejegyezték egy jegyzőkönyvbe. Az 1660-as nagybecskereki jegyzőkönyvben az adományozók nevéből kiderül, hogy kik, milyen származású emberek éltek akkor a városban. Így a cincárokról és a görög kereskedőkről is tudomást szerezhetünk (GRUBIC 2007: 213).

Ebben az időszakban feljegyezték kilenc hadžiját (mohamedán zarándokot), ami egyértelműen jelzi, hogy Nagybecskerek abban az időben jelentős kereskedelmi és iparosközpont. A kézműves mesterek is nagy számban voltak már jelen a város lakosai között. Ilyenek: ćurčija (szűcs), terzija (szabó), csizmadia, kalajdžija (bádogos), kujundžija (ötvös, ékszerész), tufegdžija (fegyverkovács), bojadžija (kelmefestő), mumudžija (mumdžija, gyertyaöntő), kapamadžija (vagy pokrócszövő, vagy vásári ruhaárusító) (GRUBIC 2007: 214).

A török idő alatt a kereskedelem irányítása is átkerült török kézbe. A kereskedelem is orientális módon zajlott. A kézművesműhelyek alkották ekkor a kereskedelem legfőbb helyszíneit. A vásároknak a maihoz hasonló jelentősége volt, ahol az európai és az ázsiai árut egyaránt meg lehetett vásárolni. Habár jelentős számú iparos és kézműves élt már akkor a városban, a kereskedelem mégis alacsony szinten volt. Leginkább marhákkal kereskedtek, és mindössze 25 kereskedő élt az egész területen, Becskereken egy sem (POPOVIĆ 1931).

A Nagybecskerek környéki apró településeken állattartással foglalkoztak. A marhabőrért még a Belgrádba járó dubrovniki kereskedők is eljöttek ide (NIKOLIĆ 2008).

A XVIII. században, a töröktől való felszabadulás után, osztrák fennhatóság alá került a terület, de a kereskedelem az új fennhatóság alatt is folytatódott. Ebben az időben jelentős számú német és magyar telepes érkezett a városba, fejlődött a mezőgazdaság, ipari növényeket kezdtek termesztetni, megkezdődött a selyemkészítés (GRUBIĆ 2007: 214). A német meszteremberek, építők (kőművesek), tégláégetők, kovácsok segítettek a város építésében. Míg a németek és a magyarok az iparosodásban vettek részt, ugyanebben az időben a szerbek voltak a város kereskedői. A Bega és a Temes közötti csatorna kiépítésével Nagybecskerek jelentős kereskedelmi központtá alakult. Leginkább lovakkal és liszttel kereskedtek.

A város kereskedelmének fellendítésében fontos szerepe volt az 1769. évi privilégiumlevélnek, csakúgy mint I. Ferenc császár 1832-ben aláírt kiváltságlevelének, amelyben szabad hetivásárokat és három országos vásár tartását engedélyezi Nagybecskereknek (ILLÉSY 1900).

Az országos vásárok a kereskedelem és a kézművesség fejlődése szempontjából is jelentősek. Az utak még mindig rossz állapotban voltak, az áru szállítása leginkább vízi úton történt. A vásárok adtak lehetőséget a kereskedelem mellett a találkozásokra, a tapasztalatcserére, szórakozásra (PAVKOVIĆ 1972).

Az országos és a hetivásárokra is érkeztek más településekről mesterek és kereskedők. A vásárra bocsátott áruk után meghatározott vámot kellett fizetni. Ennek összegét 1779-ben határozta meg a város magisztrátusa. A tarifa fizetése alól a helybeli kereskedők és iparosok felmentést kaptak.

A XIX. században az iparosok között a szerbek lesznek többen. Sokféle iparos él a városban. Legtöbben voltak a szűcsök, pékek, vargák, borbélyok, majd a kádárok, cipészek, asztalosok, kovácsok, törökmézések. 1880-ban 573 iparos összesen 60 szakmát üzött (GRUBIĆ 2007: 217).

A XIX. század második felében, amikor kiépítik itt is a vasutat, a kereskedelem is jelentős mértékben fellendül. A Bega szabályozása és hajózhatóvá tétele összekötötte a várost az akkori ország keleti részeivel, a Tiszán és a Dunán pedig Közép-Európával (GRUBIĆ 2007: 214).

Az időszakban jelentős fejlődés indult el a városban, gyarapodott az iparosüzletek száma. Sok boltot nyitottak, más települések gyárainak termékeit is árusították. A piacokat és a vásárokat a meghatározott napokon még megtartották. Itt kézművesipari termékeket és mezőgazdasági terményeket, leginkább gabonafélét árusítottak. A kereskedők a vásárokból felvásárolták a gabonát és az állatokat. A gabonát a malmoknak adták el, az állatokat pedig legtöbbször külföldre szállították, hajtották (GRUBIĆ 2007: 214).

A mezőgazdasági termelés felaprózottsága és a kisipari termelés hatással volt arra, hogy a kereskedelem jelentékeny része a vásárokon történt.

Az 1900-as évek elején a kereskedelemben visszaesés volt tapasztalható. A Bácskával nem volt megfelelő a kapcsolat, nem volt elegendő vagon a szállításra, a mesterek bezárták üzleteiket, mert nem volt kinek eladni termékeiket. Az utak még mindig nagyon rossz állapotban voltak, a parasztok keveset termeltek, és nem vásároltak. Ennek legfőbb oka az öt száraz esztendő volt (GRUBIC 2007: 221), később pedig a háború.

A második világháború előtt újra felélénkült a kereskedelem. Például 12 000 vagon búzát, 20 000 vagon kukoricát, 1000 lovat, 1000 szarvasmarhát, 2000 sertést szállítottak innen. Ezeket Ausztria, Olaszország, Csehszlovákia, Németország, Svájc, Görögország, Finnország felé vitték, míg dél felé Algériával és Marokkóval kereskedtek (Híradó, Nagybecskerek, 159. 1934. 7. 11., 4.).

1938-ban a kereskedelmet és az éves állatvásárokat is jelentősen visszavetette a nagymértékben elterjedt fertőző állatbetegség. Ez a tény a kereskedőket nagyon rosszul érintette, hiszen a kivitelre szánt állatokat leginkább az éves állatvásárokon szerezték be.

Nagykikinda 1774-ben kapott először vásártartási engedélyt Kisboldogasszony napjára. 1784-ben szerzett jogot még két külön vásár tartására a vásártartásra szóló privilégiumlevél által. 1896-ban a szerb kalendárium már évi négy országos vásár tartását jelzi a településen (STAJIC 1950: 245–255).

Nagykikindán a piacot a Distrikt (Koronakerület épülete) előtt tartották 1777-től a II. világháború végéig. A vásárok kirakodóvásár része is itt kapott helyet. A vásárok több napig is tarthattak. Az árusok a környező települések mellett távolabbi vidékekről is érkeztek, például Szegedről, Budáról, Temesvárról, Bécsből és Dubrovnikból. A vásár felhozatala igen színes volt. Az állatok közül lovat, szarvasmarhát adtak el legtöbbet. Búzát, kukoricát, de a kézművesek termékeit is: cipőt, bocskort, szőrmét is meg lehetett itt venni. Abban a korban a boltok szerepe és árukészlete még nem volt annyira jelentős (STAJIC 1950: 246).

A vásárokra így emlékeznek ma Nagyikindán: „Kora reggeltől késő estig lehetett hallani a zajt. A gyerekek szaladgáltak a vásáron és keresték az édességet. A kocsmárosoknak volt a legjobb, mivel a kocsmák mindig tele voltak. A boltok menetrendje mindig ugyanolyan volt: a Kúria előtt voltak a cipők, bocskorosok, papucsok, mögöttük álltak az árusítók tejjel, túróval, édességgel. Itt töltötték az italt, mögöttük pedig a baromfit és a tojást árulták. A keleti részben, a kút felé, a Kúria épülete mellett árulták a régi tárgyakat, és itt álltak a hentesek is. A községháza utcájában árulták a marhákat és a gabonát” (STAJIC 1950: 250).

Évente négyszer tartottak vásárt. Az 1902-ben megrendezett vásárookra például 604 szarvasmarhát, 7187 lovat, 5000 birkát és 2380 disznót tereltek ki (STAJIC 1950: 253).

Ma már nincs vására Nagyikindának. A naptárok még jelzik, de a hónap negyedik vasárnapjára kijelölt vásár nem tölt be olyan szerepet, mint korábban, amikor még a bánáti pusztákon legeltetett szarvasmarhák kiviteléből jelentős bevétele származott a városnak is. Az állattartás azóta nagyon csökkent. A legutóbbi nagyikindai vásárban állatokból összesen nyolc kismalac volt, mellettük néhány kukoricaárus. És a nosztalgiából idebicikliző idősek emberek, akik még emlékeznek a nagyikindai vásárok fénykorára, amikor a város központjából kifelé vezető utcában volt a kirakodóvásár, és a mai helyétől kissé beljebb, a város szélén volt az állatvásár.

A Bánát területén ma Torontálvásárhelyen és Törökkanizsán tartanak vásárokat. Bánátban igazi nagyvásárárt Debelyacsára-Torontálvásárhelyre, helyi szóval Debellácsra kell menni. Debelyacsa vagy Torontálvásárhely több mint 5000 lakost számláló nagy falu a Bánát délnyugati részén. A település szerkezete az évek során úgy alakult, hogy annak szerves része lett a vásártér. Köré nőtt a falu. Sem a vásártér, sem a falu nem változott az évek során. A vásár összetételében talán itt találkozhatunk a legarchaikusabb formával.

Debelyacsán évnegyedes vásárokat tartanak. Négy alkalommal egy évben: március utolsó péntekén, június első péntekén, augusztus utolsó péntekén, november első péntekén.

A vásár itt is két részre osztható: az állatvásártérre és a kirakodóvásártérre. Az állatvásártér egyik részén az állatok, a másik felén pedig az állattartáshoz szükséges eszközök vásárolhatóak meg. A hajdan lóvásárai-ról híres debelyacsai állatvásárokon (KALAPIS 1980: 147) ma már csak néhány szép almásderest lehet látni. Borjából viszont annyi van itt még mindig, mint amennyi a topolyai vásár virágkorában, a kilencvenes évek végén és a 2000-es évek elején volt. Több teherautónyi növendék bika cserél itt egy-egy vásárban gazdát. Állatok közül igen jelentős mennyiségű birkát árulnak ebben a vásárban. Másutt ennyi birkát nem lehet találni. Kecskét, teheneket, pónilovat, néha szamarat is hoznak ide eladni. Az állatok során kapnak helyet a kötelesek és a kősóárusok. Kősóat még azokban a vásárookban lehet kapni, ahol jelentős az állatfelhozatal.

A kirakodóvásár-téren is találhatunk eladásra kínált kisebb állatokat. Minden vásárban megtalálhatók a díszállatokat, papagájokat árusítók. Itt a tavaszi vásárokon kiscsibéket és kiskacsákat is nagy mennyiségben adtak el (20–30 ládányit – 1 láda 40 darab). A debelyacsai vásárban láttam – eddigi egész kutatásom során – egy eladónál mintegy 30 szép, udvaros, szaladós, pörköltbe való kakast.

A kirakodóvásár-téren amellet, hogy óriási területen van, egy jellegzetességet lehet megfigyelni: az árut sok helyen a földön, ponyváról kínálják.

A mézesbábosok során lehet egyedül tapasztalni a vevőfogás praktikáit. Itt, hogy egymástól elcsábítsák a vásárlót, az eladók hangosan kínálják édességeiket.

Ruházatból a legutóbbi debelyacsai tavaszi vásárban leginkább munkaruhát, katonai ruhákat, szücs készítette darabokat és egy subát lehetett látni. A kirakodó-vásártér nagy részén kaphatók voltak új és használt mezőgazdasági gépalkatrészek (házi készítésű és gyári egyaránt), nagy mennyiségben csavarok, bicikli, fűnyíró, házi készítésű grillsütő.

A régi mesterséget még ma is űző mesterek közül a bádigos, az esztergályos, a kalapos, a kefekötő, a szücs, a bocskorkészítő viszi ki áruját a debelyacsai vásárba. Minden vásárban akad egy cserépedény-készítő is. Itt a cserepes a római tálak mellett vászonfazék-utánzatot is kínál. Tőle nem olyan messze a mázas edények is várják a vásárlókat.

A vásártér egyik sorát a zöldségesek foglalják el, akik a gyümölcs, a hagyma, a krumpoli mellett magvakat, őrölt paprikát is árusítanak.

Bútorok, műanyagból készült gyermekjátékok itt is vannak, bár jóval kisebb arányban, mint a többi vajdasági vásárban. Ottjártamkor egy régi kisekérre is felkerült a csóva (egy csomó szalma), ami nem a tiltást jelzi, hanem, hogy eladó.

Régen a debelyecsai vásárokból hangosak voltak a sátrak, folyt a mulatozás (KALAPIS 1980: 170). Ma ez megváltozott. A vásártéren meglepően elszórtan kaptak helyet a pljeszkavicát (húslepenyt) sütőgetők. Kecskét akár négy-öt darabot is nyársra húznak a sátoros kocsmák előtt. Esős időben a vásár megszokott méretéhez képest kevesebben vannak, és csendesebbek a különben hangos gépzene mellett vásárolók.

Ez a vásár még megtartotta régi mezőgazdasági jellegét. Nagy a kínálat állatokból, mezőgazdasági gépekből és a hozzájuk kapcsolható gépekből, alkatrészekből. Nagyon kevés a gyerekeknek szánt áru. Hiányzik erről a vásártérrel a körhinta, a ma már annyira elterjedt vásári trambulín és társai.

IRODALOM

- GALGÓCZY Károly 1855. *Magyarország, a Szerb Vajdaság és a Temesi Bánság mezőgazdasági statisztikája*. Pest
- GRUBIC, Rajka 2007. *Zanatlije i trgovci u prošlosti Zrenjanina*. Rad Vojvodanskih muzeja 49. 211–229.
- ILLÉSY János (a királyi könyvekből összeállította) 1900. *Vásárszabadalmak jegyzéke*. „Pátria” Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest

- KALAPIS Zoltán 1980. *Egy torontáli vásár aranykora*. In: Kalapis Zoltán: *Bal-ladaénekesek, mesemondók, vásárosok*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 115–189.
- KALAPIS Zoltán 1998. *Szántóföldi kertgazdálkodás a régi Torontálban*. In: Kalapis Zoltán: *Búza, dohány, selyem*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 31–39.
- LAZIĆ, Veselin 2003. *Vašar je bio. Dućani, pijace i vašari u Vojvodini*. PČESA, Novi Sad
- NIKOLIĆ, M. Milan 2008. *Trgovina u Srbiji 1804–1957*. Narodna biblioteka Vuk Karadžić, Kragujevac
- NIKOLIĆ, Rajko 1971. *Etnološki atlas Jugoslavije*. In: *Rad muzeja Vojvodine*, 20., Novi Sad, 383–387.
- PAPP Árpád–RAFFAI Judit–TERBÓCS Attila (szerk.) 2002. *A Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlasza*. (CD és kommentárkötet), Kiss Lajos Néprajzi Társaság, Szabadka
- PAVKOVIĆ F., Nikola 1972. *Društveni značaj tradicionalnih godišnjih vašara*. Etnološki pregled 10., Cetinje
- POPOVIĆ, Dušan 1931. *O Banatu i stanovništvu Banata u XVII veku*. Glasnik Istorij-skog društva u Novom Sadu. Knjiga 4. Sremski Karlovci
- SREĆKOVIĆ, Saša–ANTIĆ, Suzana 2007. *Vašari u Srbiji*. Beograd
- STAJIĆ, Vasa 1950. *Velikokikindski dištrikt, 1776–1876*. Matica srpska, Novi Sad i Književna zajednica Kikinde, Kikinda

Village Fairs in Banat in the Past and Today

The history of village fairs in the Banat region of Vojvodina can be highlighted using historical documents of settlements in the Banat counties. The Trade and Donation Regulations in the counties of Temes and Torontal are the first documents to testify about the fairs taking place in these regions.

Among the more significant fairs is the one in Nagybecskerek, but the most famous is certainly the village fair in Debeljača. Even today this fair has had a great influence on the whole region. The development of agriculture, trade and freight transport changed the image of the old fairs. Nevertheless, the role of the fair in Debeljača is undoubtedly very significant. The integral picture and structure of Vojvodina's fairs can be seen at any of these fairgrounds. In terms of supply and demand these village fairs have a power to attract the population from the surrounding settlements. A range of agricultural tools, craft products, domestic animals, honey products, clothing, vegetables and furniture expects buyers who in large numbers visit the fair in Debeljača even on rainy days. The fair days in this settlement have a tradition of several hundred years, and they are held on the last Friday in March, the first Friday in June, the last Friday in August, the first Friday in November, or more precisely, they are held on all previous traditional fair days.

Key words: village fair, market, trade, Banat, Debeljacsa, Nagyikinda, Nagybecskerek

Vašari u Banatu nekad i sad

Istorija vašara u vojvođanskom Banatu može da se osvetli pomoću istorijskih svedočanstava naselja po banatskim županijama. Zakonske odredbe o trgovini i donacijama u županiji Temeš i Torontal predstavljaju prve dokumente koji svedoče o vašarima koji se održavaju po ovim regijama.

Među poznatije vašare spada zrenjaninski, ali je najčuveniji svakako vašar u Debeljači. Taj vašar i dan danas ima veliki uticaj na ceo region. Razvoj poljoprivrede, trgovine i teretnog saobraćaja promenili su sliku starih vašara. Uprkos tome, nesumnjiva je istaknuta uloga vašara u Debeljači. Zaokruženu sliku i strukturu vojvođanskih vašara možemo da vidimo na bilo kojem od ovih sajmov a seoskih proizvoda. I po pitanju ponude ili potražnje ovi vašari imaju izrazitu moć privlačenja stanovništva iz okolnih naselja. Čitav spektar poljoprivrednih alata, zanatskih proizvoda, domaćih životinja, proizvoda od meda, odeće, povrća i nameštaja očekuje kupce koji i tokom kišovitih dana u velikom broju posećuju vašar u Debeljači. Vašarski dani u ovom naselju imaju tradiciju od nekoliko stotina godina, a održavaju se poslednjeg petka u martu, prvog petka u junu, poslednjeg petka u avgustu i prvog petka u novembru, tačnije, i danas se održavaju tokom svih nekadašnjih, tradicionalnih vašarskih dana.

Ključne reči: vašar, tržište, trgovina, Banat, Debeljača, Kikinda, Zrenjanin

Beérkezés időpontja: 2018. 06. 07.

Elfogadás időpontja: 2018. 07. 16.

BAKOS Réka

: egyetemi hallgató, Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka
: rekibakos@gmail.com

CSUVÁRDITY Tamara

: egyetemi hallgató, Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka
: tami-csuvi@hotmail.com

FEHÉR Viktor

: egyetemi hallgató, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar,
: Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék
: fehvik@gmail.com

SZALAI Lilla

: egyetemi hallgató, Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka
: 996lillushszalai@gmail.com

„LEGÉNYÉK, TUDJA, ITT A VŐFÉNYÉK”

A székelykevei lakodalom interetnikus
vizsgálatainak lehetőségei

“Guys, beware, here are the bestmen”

Possibilities of interethnic research of weddings in Skorenovac

„Momci, znajte, evo kumova”

Mogućnosti interetničkog istraživanja svadbi u Skorenovcu

2017 nyarán a Kiss Lajos Néprajzi Társaság jóvoltából egy tanulmányúton vetünk részt Dél-Bánátban. Néprajzi táborunk s terepszemle jellegű gyűjtőmunkánk kutatási fókuszában az interetnikus kapcsolatok különböző aspektusai voltak. Érdeklődésünk pedig állomáshelyünk, Székelykeve egyes etnikumú lakosságának együttélésére, „közös” szokásaira terjedt ki. Jelen dolgozatunkban, néprajzi-antropológiai vizsgálatok mentén, arra keressük a választ, hogy a település székely, palóc, szögedi, német, bolgár és szerb etnikai csoportjai hogyan jelenítik meg önmaguk és a kívülállók számára saját etnikus identitásukat a lakodalomban. An-

nak egy szereplőjének, a vőfély jellemző jegyeire összpontosítva, s elvart tulajdonságainak és feladatainak elemzésén keresztül arra a kérdésre kísérünk meg válaszokat szolgáltatni, hogy milyen motivációk mentén szerveződik napjainkban az egyéni és közösségi szinten is vezetőnek látszó diskurzus, a székely és azon keresztül a székelykevei identitás, s hogy történeti alakulása milyen tényezőktől függött.

Kulcsszavak: Székelykeve, interetnikus kapcsolatok, identitás, vőfély

Bánát török alóli felszabadulása után az osztrák telepítéspolitika német, szlovák, román, magyar, cseh, osztrák és más etnikumok kolonizációját szorgalmazta, míg a kiegyezés utáni, a magyar állami szervezetekre bízott betelepítés a magyarok számbeli növeléséért szállt síkra. Az újratelepült vegyes etnikumú falvak etnikai összetétele kialakulásuktól fogva – a demográfiai változások mellett részben az impériumváltások eltérő fókuszú rendeleteinek, a nemzeti-nacionalista identitásérvösítés függvényében – napjainkig formálódik. Munkánkban Bánát és Vajdaság legdélebbi, etnikai összetételét tekintve többségében magyar településének, Székelykevének a létrejöttét és történeti alakulását tekintjük át az ott élő vagy ott élt etnikumok számának függvényében, majd a dolgozat második részében a faluban élő összes etnikai csoportnál ismert ceremóniamester interetnikus vizsgálatára fókuszálunk.

Székelykeve helytörténeti monográfiáját először Szabadka Gyula (SZABADKA 1936), majd Galambos Tibor (GALAMBOS 2011) készítette el. A falu helyneveiről Pál Helén tett közzé egy terjedelmesebb munkát (PÁL 2008). A Székelykeven zajló néprajzi gyűjtések általában a másik két al-dunai székely telepre is fókuszáltak, s kisszámú a Székelykeve-központú vizsgálódás. Alább megkíséröljük áttekinteni a településspecifikus publikációkat.

A klasszikus folklórműfajok tekintetében fontos megemlíteni Beszédes Valéria gyűjtéseit, aki többkötetnyi népmesei anyagot publikált a székelykevei származású, Szabadkára költözött Szöcs Boldizsártól (BESZÉDES 2001, 2004, 2005). Bodor Anikó publikációjából tudjuk, hogy Kiss Lajos népzene kutató az 1940–1960-as évek közötti al-dunai gyűjtéseit a *Jugoszláviai Magyar Népzene Tára II.* címen tette közzé (BODOR 1999: 335). Az említett kutató munkájában a bukovinai székelyek dallamvilágával hasonlítja össze a negyvenes évek al-dunai gyűjtéseit és saját XX. század végi adatait (BODOR 1999). Penavin Olga népballadát gyűjtött (PENAVIN 1971). A vallási életéről először Botka József publikált a kalendáriumi év vallási ünnepeire koncentrálván (BOTKA 1983), majd Bartha Elek készített átfogó munkát az al-dunai székely telepek vallási életéről, így Székelykevéről is (BARTHA 2006: 61–70). A helyi hiedelmekről Penavin

Olga közölt anyagot (1972b), ahogyan a házbelső néprajzi vonatkozásairól is (1972a).

Az újabb munkák közül Péter László emlékezéseit, történeté szerkesztett gyűjtéseit kell számba vennünk (PÉTER 2008: 2011), de Balla Mónika nyelvészeti-antropológiai kutatásait is, melyekben autobiografikus történetek gyűjtésére fókuszált (BALA 2017).

A székelykevei lakodalom iránti érdeklődés a településen belül indult meg Papp Mária *A táncélet gyűjtése Székelykeven* (PAPP 1996) és annak bővített változata, *A táncélet gyűjtése, a lakodalom és ehhez fűződő népszokások Székelykeven* (PAPP 1997) című munkáival. 2013-ban Papp Adrianna foglalta össze a székelykevei lakodalmi szokásokat (PAPP 2013), ez év tavaszára pedig elkészült Papp Mária átdolgozott és kibővített lakodalmi szokásgyűjteménye (PAPP 2018) is, amely a jelenkori lakodalmi szokások kontextusában tér ki részletesen a kilencvenes évek és a korábbi házasságkötési gyakorlatok bemutatására.

Dolgozatunk és a tágabb értelemben vett kutatómunkánk nem illeszkedik közvetlenül a Székelykevéről készült lakodalomleírások sorába. Ahogyan az fentebb elhangzott, alább pedig további részletezésre kerül, a 2017-es nyári és a további gyűjtőmunkáink során elsősorban elemző módon kívánunk a forrásmunkákból ismert és a saját kutatásainkra alapozott székelykevei lakodalom egy-egy szegmenséhez nyúlni, s azon keresztül a maga komplexitásában megragadni a helyi társadalom működését. Központi fogalmaink a multietnikus közösség, az etnonímák kialakulásának motivációi, nyilvános reprezentációk, komplex makro-, mezo- és mikroszintű folyamatok, megélt kultúra, szelektív hagyományok és az identitás köré szerveződnek, melyeket kiindulópontként Balatonyi Judit recens kutatásaiból kölcsönöztük (BALATONYI 2017).

A 2017 augusztusában zajló ötnapos terepmunka dr. Szőke Anna, a Kiss Lajos Néprajzi Társaság elnökének koordinálása és dr. Raffai Judit szakmai vezetése alatt valósult meg. A résztvevők a szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar Néprajzi Műhelyének, a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Néprajz-Kulturális Antropológiai Tanszékének és az ELTE Társadalomtudományi Kar Kulturális Antropológiai Tanszékének hallgatói voltak. A gyűjtés során strukturált és félig strukturált interjúk készültek magyar nyelven. Helyi kulcsadatközlőnk Papp Mária és Dani Ernő irányítása alatt és önálló kapcsolatlétesítési kísérleteink folytán nyolcfős kutatócsoportunk kétfős csapatokban közel húsz beszélgetőpartnerrel végzett adatgyűjtést. E rövid idő alatt lehetőségünk adódott betekintést nyerni a helyi társadalom mindennapi életébe, a sajátos emlékezhelyszínek megtekintése és a róluk szóló diskurzusok áttekintése által pedig a helyi társadalom kulturális és kommunikatív emlékezetét ismerhettük meg.

A bukovinai székelyeket az 1880-as években telepítették mai lakóhelyükre, a Belgrádhoz közeli Hertelendyfalvára, Sándoregyházára és Székelykevére, s ismereteink szerint a már ott élő szláv és magyar népek szomszédságába kerültek. Történetük összefoglalását többen is elvégezték az elmúlt százharminc évben, s valószínűsíthetően az irodalom gazdagságának tudható be, hogy a területet a magyar kutatóink csupán székely vonatkozásban mutatták be, figyelmen kívül hagyva a Vajdaságra oly jellemző multietnicizált életszférát. Székelykevéren az együtt élő etnikumok, az al-dunai székelyek, bolgárok, palócok, magyarok, németek és szerbek körében végzett terepmunka során kutatócsoportunk a székelykevei komplex, multietnikus társadalom néprajzi-kulturális antropológiai vizsgálatára fókuszált a lakodalom, az emberélet második fordulójának aspektusainak tanulmányozásán keresztül. De legalábbis kísérletet tett egy jövőbeli átfogó kutatás megalapozására. Jelen tanulmány célja a jelenkori székelykevei lakodalomról általunk gyűjtött anyag, a korábbi helyi lakodalomleírások és az itt élő etnikai csoportok lakodalmi szokásait összefoglaló általános lakodalmi monográfiák egy aspektusának összehasonlítása: a vőfély és lakodalmi gazda szerepét és feladatkörét járjuk körül. A célunk, hogy a szakirodalomban etnikai jegyeknek tekintett lakodalmi tisztségviselők szerepét és feladatkörét összevetve rávilágítsunk a mai székelykevei vezető lakodalmi diskurzusra, a megélt és szelektív kultúra vonatkozó elemeire. Arra, hogy az együttélés milyen jellegű azonosságokhoz, különbségekhez vagy kevert, közös kultúrák kialakulásához vezetett (BALATONYI 2017: 11).

Egy családon belül a szülők, a gyermekek és unokák lakodalomfelfogásai között meghatározóak a különbségek, amelyek a beszélgetésekből is felszínre kerülnek, különösen abból a fókuszcsoporthoz tartozó interjúhelyzetből, ahol három generáció nőtagjainak elbeszéléseit hallhattuk Székelykevéren. A család legidősebb nőtagjától megtudtuk, hogy a hetvenes években a hivatali házasságkötés után az egyházi, majd pedig a lakodalmi mulatság és a vacsora következett. Az elbeszélt eseményt még hosszú lakodalomnak tartották (kétnapos mulatság volt), és a jelenkori „rövid” lakodalmak ellenpólusaként került megjelenítésre a beszélgetésben. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy maguk a lakodalomszervezők az események tudatos alakítói, és egy-egy mozzanat, szokáscselekmény kihagyása vagy felelevenítése is a házigazda döntéseinek függvénye (BALATONYI 2017: 150).

Dolgozatunkat négy részre osztottuk. Az első részben egy településtörténeti áttekintést kívánunk nyújtani, és összefoglaljuk a helyi etnikumok számának változásait a betelepítéstől napjainkig. A második részben az etnikum délvidéki, bánáti betelepítését és Székelykevére érkezését summázuk, a harmadikban pedig az átfogó lakodalommonográfiák, a korábbi helyi

gyűjtések és saját kutatásaink alapján a vőfély és a lakodalmi gazda szerepkörét mutatjuk be. A negyedik részben összevetjük az áttekintett lakodalmi diskurzusokat, s kijelöljük a további kutatási irányokat.

TELEPÜLÉSTÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

Bánát 1716-os török alóli felszabadulása után osztrák provinciává vált, s bécsi irányítással kiépítették a német bánsági katonai határőrvidéket, amit a kiegyezés után számoltak fel 1872-ben, majd egy évvel később a Kubini Járás területét Temes megyéhez csatolták. Kissé korábban, 1867-ben Ferenc József a bánsági határörközségeknek adományozta a bánsági ezred területén lévő Duna menti réteket, holdanként húszforintos árért (tízéves törlesztéssel), azzal a feltétellel, hogy a helyiek cserébe megépítik a gátakat. Azonban, mivel a határörközségek elutasították az ajánlatot, 1868-ban a császár hét telepese község megalapítását rendelte el Perlez és Kubin között. Ezek közül az egyik Gyurgyevo (Gyurgyova. A Sajkásgyörgye néven is ismert ősi katonai őrhely a Duna bal partján terült el, azonban Szendrő eleste után megsemmisült. BESZÉDES 2005: 177) település volt, ahová már 1869-ben érkeztek telepések.

A Gyurgyevo elnevezésnek Galambos szerint nincsenek középkori előzményei, s valószínűbbnek tartja, hogy Đurđević (Gyurgyevity) ezredesről, a német bánsági ezred parancsnokáról nevezték el (GALAMBOS 2011: 30). A gyakori árvizek és a kedvezőtlen életkörülmények végett a kormány megvásárolt egy területet a kubini és a plosici határ érintkezésénél, többéves részletfizetésre épületanyagot biztosított, és a telepések számára lehetővé tette az építkezést és az átköltözést Gyurgyevóról. Az 1887-ben létrejött új település, Székelykeve, nevét a település többségét képező székely származású lakóiról és a középkori Keve Vármegyéről kapta (GALAMBOS 2011: 48). Az újabb névváltozás, Székelykevéről Skorenovacra, 1922-ben történt. A mai szóhasználatban mindkét változat él, de a helyiek és a környékeliek előszeretettel használják a „Székel” és „Székely” elnevezést is.

LAKOSSÁGI ÖSSZETÉTEL

A terület határőrvidék volta és a gyakori háborúk, fosztogatások folytán, majd a Duna áradásai végett folyamatosan cserélődött a lakosság. Kezdetben Bizánccal, később Szerbiával, majd Törökországgal volt határos. A bevándorlók letelepedéséről a XI. századtól rendelkezünk adatokkal. Nagy részük hadi feladatokat láttak el, s cserébe vallási és tanügyi autonómiát élveztek. A török alóli felszabadulás után az osztrák telepítéspolitikája német,

szlovák, román, magyar, cseh, osztrák és más etnikumok kolonizációját szorgalmazta, míg a kiegyezés utáni, a magyar állami szervezetekre bízott betelepítés a magyarok számbeli növelését szorgalmazta.

Gyurgyevónak 1869-ben 396 lakosa volt, és a telepésekről készült 1875-ös összeírás szerint a nemzetiségi megoszlás alapján magyarok, németek, bolgárok és szerbek éltek ott (GALAMBOS 2011: 31). A település az 1876-os árvíz során megsemmisült, a lakosok pedig, hatvan család kivételével, szétszéledtek, de 1880-ra a lakosok száma már elérte a 298-at. Az 1883-as bukovinai székely telepítés hatására 1884-re megugrott a lakosság száma Gyurgyevón. 1901 katolikus székelyt és 699 „különféle nemzetiségű katolikus őslakost” jegyeztek ez évben. Az új lakosság a terület lecsapolásának és az építkezések munkálataiban vett részt, ugyanakkor cseléd- és napszámos-munkát is vállaltak a távolabbi birtokokon: elmentek egészen Tornyosig, Zentaig és Csókáig. Az 1887-es áttelepülés utáni első népszámlálási adat 1890-ből való, amikor Székelykeve lakosainak száma elérte a 2510-et (GALAMBOS 2011: 50). Galambos írja, hogy a helyi infrastruktúra kialakítását követően egyre többen fordultak betelepülési kérvénnyel a helyi előljáró-sághoz, így a település lélekszáma tovább növekedett, s 1900-ra elérte a 3399-et (GALAMBOS 2011: 60). Arról, hogy zsidók is éltek a településen, elsődleges forrásból, egy 1910-es községi előjárósági döntésből tudunk meg többet. E szerint Kohn Gábor javaslatára négy öl széles és öt öl hosszú területet választottak le a katolikus temetőből az izraeliták számára. Ugyan-ebben az évben Székelykevének 4541 lakosa volt (GALAMBOS 2011: 67). Az első világháborúban Székelykevének harminc halottja volt, s további 79 került fogságba (GALAMBOS 2011: 80–82). A településen élő szláv etni-kumok elenyésző számáról tanúskodik az is, hogy az 1918. november 25-i Nagy Szerb Nemzetgyűlésre küldött választását nem szervezték meg. 1921-ben 4195 lakossal rendelkezett a falu (GALAMBOS 2011: 84). 1936-ban pedig 4366-tal, amelyből 3571 magyar, 448 bolgár, 316 német, 29 szerb, 1 román és 1 orosz nemzetiségű volt. Vallási megoszlásuk ugyanekkor: 4291 katolikus, 36 református, 31 ortodox és 8 evangélikus (GALAMBOS 2011: 118). 1942-ben 4464 lakosa volt a falunak (GALAMBOS 2011: 135). 1954-re a lakosság nemzetiségi összetétele így alakult: 3771 magyar, 542 bolgár, 142 szerb, 32 német, 6 horvát, 5 montenegrói, 3 cseh, 2 szlovén, 1 macedón, 1 szlovák, 1 orosz (GALAMBOS 2011: 149).

Jelentősebb időbeli ugrással az 1971-es népszámlálási adatokat tartjuk fontosnak ismertetni. Ugyanis ez időre újra csökkenő tendenciát mutat a lakosok száma. Az összesen 4021 székelykevei közül 3142 magyar, 452 szerb, 328 bolgár, 12 horvát, 12 román, 9 német, 8 macedón, 7 montenegrói, 5 albán, 3 vlach, 2 szlovén, 2 orosz, 2 cseh, 5 muzulmán (!), 3 szlovák, 13

jugoszláv és 16 ismeretlen (nem nyilatkozott) élt a faluban (GALAMBOS 2011: 190). 1991-re a lakosok száma 3213 főre csökkent. A nemzetiségi összetétel pedig a következőképpen alakult: 2582 magyar, 302 szerb, 90 bolgár, 11 montenegrói, 7 albán, 6 macedón, 5 német, 5 szlovén, 5 román, 4 horvát, 2 muzulmán, 1 görög, 1 zsidó, 1 szlovák, 1 roma. 22-en nem vallották magukat egy nemzet tagjának sem, két ember a regionális hovatartozásáról nyilatkozott, további 57 fő pedig nem nyilatkozott (GALAMBOS 2011: 26).

Munkánk következő részében átfogó ismertetést nyújtunk, elsősorban törekedve az érkezési sorrend szem előtt tartására, s a népcsoportok Székelykeve környéki letelepedésére.

BÁNÁT ÉS SZÉKELYKEVE BETELEPÍTÉSE

PALÓCOK

A székelykeveiek a nem székelynek vagy csángónak tartott magyarokat palócnak definiálják. S mivel a történeti forrásokban a palóc és a szegedi letelepülés nyomaira is rábukkantunk (GALAMBOS 2011), s érkezésük körülményeinek részletesebb föltárása még várat magára, szükségesnek tartottuk mindkét csoport migrációs stratégiájának az összefoglalását.

A palóc migráció tekintetében három fontosabb elvándorlást különböztethetünk meg. Az első, amikor a Felföldről az Alföld déli részére vándoroltak, hisz a Felföld terméketlen földjei nem voltak alkalmasak a megélhetés biztosítására (PALÁDI-KOVÁCS 2003: 201). Hogy ezt az áramlatot megfékezzék, az 1730-as években egy törvényt hoztak, és így a Palócföld kibocsátó területté vált, ami azt jelentette, hogy az elvándorlást vagy meg kellett fizetni, vagy pedig elbocsátólevéllel volt engedélyezett a távozás. A migrációban főként jobbágyok és kisnemesek vettek részt (PALÁDI-KOVÁCS 2003: 201). A második migráció tulajdonképpen szervezett betelepítés volt (PALÁDI-KOVÁCS 2003: 202). A Bácskában kialakuló települések népességének számottevő részét tették ki a palóc családok. A harmadik hullám 1790 és 1850 közé tehető, amikor is a kertészettel foglalkozó palócokat kecsegtették munkalehetőséggel. Ők kapva kaptak az alkalmon, hisz nem volt munkájuk, és noha nagyban hozzátektek a kertkultúrához, sorsuk mégsem alakult kedvezően. A három áradatot összevetve a kertész palócok sorsa alakult legkedvezőtlenebbül, hiszen felmondták a szerződéseiket (PALÁDI-KOVÁCS 2003: 204). A palóc kirajzások egyik jelentősebb területe a már említett délvidéki Bácska. Először az észak-bácskai és a Tisza menti településeket töltötték fel, és később, a 19. század első felében palóc kis-

nemesek is csatlakoztak hozzájuk (PALÁDI-KOVÁCS 2003: 217). A Bán-ságra a palóc csoportok szétszóródása jellemző. Itt maradtak fenn legkisebb mértékben a tiszta kulturális és nyelvi jellemvonásaik. Paládi-Kovács írja, hogy a tájon a palóc hagyományokat vagy más kultúrákkal keverve őrzik, vagy pedig egyre inkább elhagyják (PALÁDI-KOVÁCS 2003: 217).

SZÖGEDIEK (SZEDEDI DOHÁNYKERTÉSZEK)

A hódoltság után hatalmas bevándorlás jellemezte Szegedet, melynek következtében az egyik legmagyarosabb várossá nőtte ki magát. Az Alföld újjátelepítése és a szegedi környék túlnépesedése folytán további terjeszkedésre volt szükség, s ennek kedvező terepet biztosított a felszabadult Bács-Bodrog és Torontál vármegye.

Először, 1753 körül, Mohol, Ada, Magyarkanizsa, Martonos és Zenta községekbe érkeznek alföldi, Szeged-vidéki magyarok, miután 1741-ben az országgyűlés elrendelte a határőrvidékek felosztását (BODOR 1914: 14). II. József 1782-ben vallásszabadságot hirdetett a bevándorlók számára. Ezt követően Szegedről jobbágyok és zsellérek érkeztek a déli vidékre, akik az úrbéri szabályok értelmében telket és egyéb kedvezményeket kaptak (BODOR 1914: 20). Létrejöttek a dohánykertészetek, ahol a letelepültek dohánytermesztéssel kezdtek foglalkozni. Nagy részük Torontál megyében élő magyarok voltak. A kincstári telepítmények egészen Ürményházáig húzódtak (GYIMESI 1972: 166), mely település később ugyancsak kibocsátóponttá vált a délebbi terjeszkedés, így Székelykeve irányába is.

BOLGÁROK

A mai szerbiai és romániai Bánátban élő bolgárok a 17. században az Otomán császárság elől Bulgária északi területeiről, a Duna menti Szvistov és Chiprovtsi városok környékéről menekültek, s míg az előbbieket földművesek, utóbbiak iparosok és kereskedők voltak. Ennek függvényében különálló etnikai csoportként tekintenek rájuk, habár a belső és külső asszimiláció folytán ma már gyakoribb az összefoglaló elnevezés. A tudományos diskurzusokban a „bánati bolgárok” fogalom él. Definíció szerint a bolgár nép azon csoportját jelöli, akik katolikus vallásúak, a latin írásmódot használják, és egy régi, egyedi bolgár nyelvjárást őriznek. Ugyanakkor mikroetnonimaként a Szvistov és környékéről származók az émikus kiejtés szerint a „bolgár paltyán” és a „paltyán” jelölést használják saját nyelvjárási csoportjukra, ekképpen megkülönböztetve magukat a többi bánati bolgártól (VASIĆ 2016: 18). A magyar nyelvű tudományos irodalom a paltyán/paulikánus elnevezést használja az

etnikum jelölésére (KARABENCHEVA 2009: 50–100). Kalapis Sztoján paultyán származású, muzslyai szalézi szerzetes egy újságcikkben ekképpen említi a paultyánokat: „A mi nyelvünk tájszólás volt abban az időben, és az is maradt, de külön szabványosították. Megértjük egymást, de az utolsó bulgáriai nyelvreform során 1947-ben több orosz szót vettek át ott, a török rovására. A paultyán az ősi bolgár nyelv. Paultyán azt jelenti, hogy Pálnak a követője. De nem minden katolikus bolgár vallja magát paultyánnak, például a vingaiak.” (A teljes interjút lásd: http://www.3szek.ro/load/cikk/63823/paltyanok_a_banati_nepek_tengereben_vajdasag. Letöltés ideje: 2018. május 10.) A szerzetes gondolatait a történeti adatok is igazolják. A paulikánus – Vasić (VASIĆ 2016: 19) és Karabencheva (KARABENCHEVA 2009: 66) megállapításait követve – társadalmi-vallási tan és mozgalom, amely a 7. század második felében Szíria és Örményország területén alakult ki Konstantin Silvan vezetése alatt, aki azt állította, hogy Pál apostoltól kapta küldetését. Ugyanakkor a paultyán elnevezés egy 8. századi krónikában jelent meg először, és a legvalószínűbbnek tűnő megközelítés, hogy Örmény Pálnak, az eretnekmozgalom vezetőjének a nevéből származik. Tanuk alapgondolata az Ószövetség elutasítása és a megkeresztelkedés elutasítása volt, viszont a katolikus misszionáriusok tevékenységének hatására az általuk közvetített tanokat vették át, s megkeresztelkedtek (VASIĆ 2016: 19–20). Míg egy másik nézőpont szerint a paultyánok csoportját azok a katolikus bolgárok aszsimilálták (térítették meg), akik jóval az 1737-es paultyán bevándorlás után követték bolgár (paultyán) elődeiket. S elsősorban azért vándoroltak ki, mert Bulgáriában a katolikus hitük miatt azzal gyanúsították őket, hogy Ausztria oldalán állnak (GALAMBOS 2011: 38).

A bolgárok bánati migrációi 1688-tól válnak folyamatossá. Székelykevére 1867-ben érkeznek meg a paultyánok Konak településről (VASIĆ 2016: 47), míg más adatok szerint Óbesenyőről és Rogendorfról települtek át (BESZÉDES 2005: 178, SEBESTYÉN 2008: 106). Beszédes úgy véli, hogy a bolgárok, a palóc magyar mellett, a település nagygazdáit adták, míg a székelyek inkább cselédek voltak (BESZÉDES 2005: 182). Galambos az 1875-ös ház- és földosztási adatokat vizsgálva mintegy 500 bolgár letelepedéséről számol be (GALAMBOS 2011: 38), s egy 1935-ös felmérés is 500-ra becsüli a bolgárok számát (Uő).

A szocializmus idején a jugoszláviai nemzetiségek közé tartoztak, lehetőségük volt nemzeti kisebbségük védelmére, s elsősorban a paultyán néptáncok visszatartásával foglalkoztak. Ugyanakkor szervezeti formán kívül a bánati betelepítések ideje óta őrzik táncagyományaikat, különösen a lakodalmakban, s ennél fogva másként is hívják saját lakodalmi táncukat (VASIĆ 2016: 175). Az 1960-as évektől a Székelykevéhez közeli Sán-

doregyháza Kulturális Intézményében működik a helyi bolgár népzene- és néptáncsoport. A paultyán bolgárok magyar és más táncokat is előadtak. Viseletük, melyet ma is felöltenek Sándoregyházán – Vasić szerint – elvezítette bolgár-paultyán karakterét, s inkább a helyi németektől vették át, de a szlovákok hosszú szoknyáira is hasonlít. Ugyanakkor legközelebbi párhuzamban az erzsébetlaki bolgárok viseletével van, akik a szocializmus alatt magyar, szlovák és bolgár táncokat is tanultak (VASIĆ 2016: 175). Törekvéseik ellenére, 2002-re a székelykevei népszámlálás során 77 bolgárt írtak össze (SIKIMIC 2008: 28).

NÉMETEK (SVÁBOK)

A németek bánsági kibocsátóhelyeiről a monográfus Galambos Tibor is több forrásra és magyarázatra hivatkozik. Egyik megközelítés szerint Módosról és Rogendorfról 175 német és bolgár család érkezett Gyurgyevóra (Borislav Jankulov munkáját idézi Galambos. GALAMBOS 2011: 30), míg a másik szerint a bolgárok Óbesenyőről, Barcaházáról és Rogendorfról érkeztek, a nyolcvan német család pedig „valamivel később” Zichyfalváról és Széchányfalváról jött (Szabadka Gyula munkájára hivatkozik. GALAMBOS 2011: 31). Szabadka Gyula, Galambost pontosítva, arról ír 1936-ban, hogy a kormány 1870-ben Zichyfalváról, Györgyházáról és Széchányfalváról érkező 80 német családot telepített Gyurgyevóra (SZABADKA 1936: 5). Jelenlétüket, de legalábbis a német öazonosságtudat meglétét a Jugoszláviai Németiség Kultúrszövetségének (Kulturbund) székelykevei csoportjáról szóló híradásból tudjuk. A Sváb-Német Kultúrszövetség 1935. április 9-én jött létre Turi József, Steier Mihály, Schindler Márton (Martin), Wintergerst Antal és Ambrózi János alapításával. Kulturális rendezvényeket, színdarabokat, tudománynépszerűsítő előadásokat rendeztek, s kiemelt céljuk a „régis szokások megőrzése, valamint a németiség nemzeti öntudatának fenntartása volt” (SZABADKA 1936: 36–37, GALAMBOS 2011: 113). Valószínűsíthetően a székelykevei németek nagy része a második világháború után hagyta el a települést, ugyanakkor a társadalmi-gazdasági-politikai körülmények változásával járó etnikai identitáscserével is számolhatunk.

BUKOVINAI SZÉKELYEK

Az al-csíki székelyek az 1764-es mádéfalvi veszedelem után Moldvába, majd Bukovinába költöztek, míg az 1882-es alapítású, a székelyek hazatelepítésére indult országos mozgalom át nem telepítette őket az Al-Duna mentére. Az áttelepülés azonban nem hozott gazdasági fellendülést. Bevándorlásuk

első éveiben az árterek lecsapolásával bízták meg őket, cseléd- és napszámomunkából éltek. A kapott tízholdnyi napszámomföldeket felosztották a gyermekeik között, és elszegényedtek. A református vallású székelyek Tomka Károly református lelkész vezetésével Hertelendre, a későbbi Hertelendyfalvára (szerbül Vojlovica) települtek. Sándoregyháza (szerbül Ivanovo) és Székelykeve (szerbül Skorenovac) katolikus vallású közössége Andrásfalva, Hadikfalva, Istensegits és Józseffalva településekről érkeztek (BESZÉDES 2005: 176). 1882-ben megalakult az Al-dunai Telepítési Kormánybizottság Grommon Dezső kormánybiztos irányításával. Ezzel egy időben jött létre a Csángó Bizottság is, amely a székelyek és a csángó magyarok Moldvából való visszatelepítését tervezte. Galambos úgy véli, hogy a bizottság elnevezése végett nevezik azóta tévesen a székely magyarokat csángóknak (GALAMBOS 2011: 42). A *Bácska* című hetilap 1883. április 10-én és 17-én arról számolt be, hogy a hazaköltöző csángók hajóval érkeztek vidékünkre, a tudósítók részletesen beszámoltak arról, hogy egy-egy településen hogyan fogadták a hazaérkezőket. A telepések két csoportban érkeztek a Tiszán. Az első csoportot Ókanizsán szerényen fogadták, megrótták őket. Ebből okulva a második csoportot már hasonló népünnepellyel fogadták, mint ahogyan azt Óbecsén, Titelen tettek 1883. április 7-én. Megyeszerte különböző jótékonyági összejöveteleket szerveztek, hogy segítsék a Bukovinából érkezőket. Erre vonatkozólag belügyminiszteri utasítás érkezett, a leiratok megtalálhatóak a Szabadkai Történelmi Levéltárban is (BESZÉDES 2005: 181). Abban a legtöbb leírás egyetért, hogy az al-dunai székely telepek közül a legnagyobb székely falu, Székelykeve telepesei jártak a legrosszabbul, elsősorban a kezdeti időszak áradásai miatt. Azonban helyzetük az első világháború után rosszabbodott, a Jugoszláv Királyság diszkriminációs politikájának következtében. A környező falvak jó minőségű földjeiből a székelyek nem vehettek, de erre nem is volt lehetőségük, hiszen a falu legnagyobb része cseléd, illetve napszámom volt. Az első generációnak másfajta földművelést is el kellett sajátítania. A tízholdnyi kincstári földet gyorsan felosztották maguk között, mert igen népesek voltak a székely családok, s ekképpen még jobban elszegényedtek (BESZÉDES 2005: 178). Sebestyén írja, hogy a lakosság ma is eredeti bukovinai nyelven beszél, s éppen olyan gonddal őrzi nyelvjárását, mint a folklórt és egyéb kincsüket. Noha már letették a székely viseletet (kivetkőztek), de a székely vetett ágyak és festékesek még ott vannak a tisztaszobákban, és büszkén mutogatják őket (SEBESTYÉN 2009: 119). Arról is értesülünk Sebestyéntől, hogy az öt bukovinai székely település szokás- és hiedelemvilága majdnem megegyező, hogy mindegyik település lakossága tudatosan ügyelt szokásai fenntartására stb. (SEBESTYÉN 2008: 243).

SZERBEK

Mivel az őstelepülés szerb lakosságáról nincs adatunk, jelen kitérőben csak annyit közlünk, hogy a ma Székelykevéen élő szerbek elődei a második világháború után, 1946-ban érkeztek a háború alatt elpusztított területekről. Az állami irányítással zajló betelepítés során 30 család érkezett a „fasiszta” házakba, amelyek korábban a helyi német lakosság birtokában voltak (GALAMBOS 2011: 146).

A SZÉKELYKEVEI VÖFÉLY INTERETNIKUS VONÁSAI

Dolgozatunk jelen szakaszában a székelykevei vőfély – Papp Mária munkájából (PAPP 2018) ismert és általunk kikérdezett – vonásait, jellemzőit foglaljuk össze. Majd elemzésünkben az áttekintett szakirodalom fölhasználásával kísérletet teszünk annak összefoglalására – a lakodalom e szereplőjének külső-belső jegyeit és feladatköreit összevetve –, hogy hogyan gondolkoznak ma a helyiek a székelykevei vőfély szerepéről, hol jelenik meg a lokális társadalom mindennapjaiban és ünnepnapjaiban, s hogy egyáltalán szükséges-e a jelen sorok „benszülött”, bácskai és szegedi vőfélyek között szocializálódott íróinak etnokulturális szemüvegén keresztül egy piedesztálra emelt székelykevei vőfélyről mint kutatói konstrukcióról gondolkodni. Munkánknak nem célja a székelykevei lakodalom átfogó bemutatása. E tisztes feladatot Papp Máriára bizzuk. Leírásunk csupán a vőfélyre vonatkozó szokáselemek és lakodalmi mozzanatok kiemelésére korlátozódik. Ismertetésünk egyes elemeit, melyek mai megvalósulásáról adatot magunk már nem találtunk, múlt időben jegyezzük. Ugyanakkor tisztában vagyunk azzal, hogy az állomásozó terepmunka és a részt vevő megfigyelés során gyűjtött tapasztalataink hiányában saját benyomásaink helyett elsősorban az említett forrásokra és az általunk készített fókuszcsoporthoz és egyéni interjúk eredményeire támaszkodhatunk.

A vőfélyek nőtlen, fiatal férfiak, akik a vőlegény és a menyasszony rokonai, baráti köréből kerülnek ki Székelykevéen, s mivel külön-külön rendezik a lakodalmi mulatságot, mindig duplán kerülnek kiosztásra a szerepek. Párjuk, kísérőjük a nyoszolyólány, akit vagy maguknak választanak (értsd, ha már van jegyesük, választottjuk, akkor őt hívják meg maguk mellé a lakodalomba), vagy az új pár jelöli ki őket a számukra. A vőfélyek meghívásának központi célja a segítségkérés a lakodalom előkészületei és lebonyolítása során felmerülő feladatok során. Az egyik fővőfély a vőlegény, míg a másik a menyasszony legközelebbi testvére, unokatestvére vagy barátja. A további vőfélyek száma változó. Annyi azonban bizonyos, hogy minél távolabbi a

meghívott vőfély és a meghívó vőlegény vagy menyasszony közötti kapcsolatot, annál kisebb jelentőségű feladatot bízna a vőfélyre.

A lakodalom előkészületei során, különösen az ünnepséget megelőző hétvégétől számítottak a segítségükre. A munka a hívogatással kezdődik: „A házigazda párba osztja szét a vőfényeket és utcák szerint kiosztja a meghívókat. A fővőfénynek van megadva az a tisztelet, hogy a násznagyokat meghívja, oda mennek legelőször... A lakadalmasháznál vasárnapi ebédrel várják a vőfényeket de ekkor meg vannak hiva a leközelebbiek [...] beszámolnak és visszaadják azokat a meghívókat ahol a házikat nem találtak otthon. Megtörtént az is, hogy a vőfények nagyon berugnak utközbe és elszorják a meghívókat” (PAPP 2018). Egy héten át segédkeztek a felmerülő feladatok ellátásában: „Pénteki nap volt a vőfényeknek legtöbb dolguk. A székeket, asztalokat tányérokat villa kés mindent essze kellett hordani, a faluból. Általában ez lovas szekerekkel történt, később traktorokkal. Nagyon szép látvány volt, mert a felpakolt szekereken hangosan énekeltek a vőfények lakodalmas énekeket a falu népe pedig kigyült a ház elé és üdvözölte őket” (PAPP 2018). Az ő dolguk a kapu és a terem díszítése is. A siratóesten (a lakodalmat megelőző estén, a menyasszony utolsó estéjén a szülői házban, ahol barátnőivel ünnepelt vagy szomorkodott) a lakodalmi alakoskodók megszervezését is ők végzik. A fővőfély feladata a vacsora minden egyes fogásának külön-külön való beköszöntése, a délutáni búcsúztatót a vőlegény egyik unokatestvére (vőfély) mondja el, míg az esti búcsúztató már egy másik unokatestvér (vőfély) feladata. S minden további köszöntő, vers elmondásának feladata a vőfélyek és a nyoszolyók között oszlik meg, míg a lakodalom egy-egy mozzanatánál a vőfélyek közösen énekelnek. A menyasszony kikérésénél is fontos szerep jutott nekik. Ők alkudoztak a menyasszony násznagyával, nekik kellett megválaszolniuk a násznagy találós kérdéseit, s csak ezután vihették a menyecskét. Az ételek felszolgálását ugyancsak a vőfélyek végezték nyoszolyólányaikkal. A lakodalmi menetben elől haladnak. Mivel nem fizetett vőfélyekről van szó, munkaidejük sincs meghatározva. Aktív tevékenységük időtartama saját döntéseik függvénye.

A hívogatás során a vőfély kiegészítője a vőfélypálca, amely egy színes, szalagokkal díszített, körülbelül félméteres pálca és egy zöld ágakkal és szalagokkal díszített borosüveg színültig telt borral. A lakodalomban a vőfély ingére melltájékon a nyoszolyólány által készítettett lakodalmi kitűző, bokréta kerül, a lakodalmi vacsorán az ételek felszolgálásának idejére pedig egy, ugyancsak a párja által készített vagy készítettett kötöt ölt fel megkülönböztető jegy gyanánt.

Általános tájékozódást a lakodalom tisztségviselőiről a *Magyar Néprajzi Lexikon* nyújtott a számunkra. A vőfélyről a következő jellemzést olvashat-

juk: a lakodalom szokáskörének sokoldalú tisztségviselője, a vőfélyversek ismerője, a paraszti közösség jó képességű, a feladatra specializált tagja, ritkábban a rokonsághoz tartozó férfi, egyes lakodalmakba egy, míg másokban több vőfély is jelen van, juttatása természetbeli vagy pénzbeli, kísérei, tisztségviselői, testőri szerepben is tevékenykedhet, további elnevezései pedig a vőfény, vőfér, vőfi, dorozsba, koszorúslegény (GYÖRGYI 1982: 595–596). A lakodalmi gazda hasonló jellemzéssel kerül megjelenítésre, erdélyi magyar specifikus jegy gyanánt: lakodalom rendezője, szertartás- és munkavezető tisztségviselő. A cikkíró a magyarországi vőfélyekhez hasonlítja, s kiemeli, hogy körötte ugyan tevékenykednek vőfélyek, azonban csupán alárendelt szerepben. Előképeinek a 17. századi úri lakodalmakat irányító szerepű gazdát említi Apor Péter *Metamorphosis Transylvaniae* és Orbán Balázs *A Székelyföld leírása...* című kiadványokra hivatkozva (GYÖRGYI 1980: 393). Az irodalomban előtérbe kerülő vezetői szerep, irányító tisztség bizonyos fokon háttérbe kerül a székelykevei lakodalmi ceremóniák szintjén, s a házasságkötési rítusok igazgatásában, úgy tűnik, egyik vőfély sem veszi ki a részét. Ugyanakkor a fogalomhasználatot és a feladatkört tekintve a legtöbb, így a palóc, a szegedi és a székely (bukovinai, csíkszentdomososi, gyimesi) vőfélyek intézményéhez is hasonlíthatjuk. A palóc lakodalmakról és tisztségviselőkről Bakó Ferencről kapunk részletes ismertetést. A vőlegénynek lehetett kisvőfélye és nagyvőfélye, a menyasszonynak pedig csak kisvőfélyei lehettek. A nagyvőfély kiválasztása már hetekkel a lakodalom előtt megtörtént. A legelső kikötés a rokonság volt, általában a vőlegény a keresztapja fiát, vagy annak valamelyik barátját kérte fel a tisztségre. De emellett fontos volt az is, hogy jó beszédképessége legyen, ismerje a rigmusokat, és a viselkedésével ne szégyenüljön meg a násznép előtt. A két világháború között vőfély csak házas ember lehetett, a kisvőfélyek pedig mindig legények voltak. A vőfélyek ismertetőjegyei a rozmaringszál, a felsőruházaton elhelyezett kendő vagy bokréta és valamilyen „fegyver” a kezükben, ezek közül legismertebb a vőfélybot. Feladatai már reggel elkezdődnek azzal, hogy kikéri a menyasszonyt, de egyes falvakban a vendégeket is ő hívta meg a lakodalomba, vagy ő kérte ki és szállította el a menyasszonyi ágyat is. Leglátványosabb és legismertebb feladata az, hogy a lakodalmat népi rigmusokkal kíséri és fűszerezi meg, illetve ő kezdi el a menyasszonytáncot: pénzt tesz az ara tányérjába (BAKÓ 1987: 33–34). Bálint Sándor a szegedi nép vőfélyeiről szólva kiemeli, hogy a tisztség betöltőjének egyik legfőbb tulajdonsága, hogy páratlan humorral rendelkezik, tréfás mondókával díszíti a lakodalmat. De azt is megtudjuk, hogy akik vőfélynek tanulnak, mindig egy idősebb, tapasztaltabb vőfély mellett kezdik meg a gyakorlást kisvőfélyként, s így válnak majd egyszer ők is igazi vőfélyekké. Gondosko-

dik arról, hogy a már meglévő hagyományok és tradíciók fennmaradjanak. Mondókaikat versezetekkel és rigmusokkal díszítik. Rátermettségük mellett vőfélykönyv állt a rendelkezésükre, melyet néha még fejből is meg kellett tanulniuk. Ismertetőjegyük a vőfélykendő, vőfélyvirág, felszalagozott vőfélykalap (BÁLINT 1976: 103–108). A székely vőfélyi tisztségre általában fiatal, még nem házas szomszéd vagy rokon legényt szoktak választani. Csíkszentdomokoson „felkérőlegényeknek” nevezik őket. A lakodalom előtt pár héttel kéri fel közeli, gyakran gyerekkori barátait erre a státuszra a házasulandó fiatalok (BALÁZS 2014: 251).

Ahogy az már hangsúlyoztam, a lakodalmi gazda mint a rendezvény főszervezője és rituális tartalmainak biztosítója, Székelykevéen nem ismert, nem specialista, hanem inkább belenevelődik szerepkörébe, s feltételezésünk szerint szervezői feladatkörét az émikus diskurzusokban házigazdának hívott, lakodalmat rendező szülők veszik át, míg a ceremóniamesteri teendők többnyire arányosan eloszlanak a vőfélyek között. Habár a bukovinai és a székely lakodalmi szokásgyűjteményekben még kiemelt szerepet tulajdonítottak a lakodalmi gazdának. Balázs írja, hogy dramaturgiai szempontból a lakodalmas gazda rendező és szereplő: rendező, mert gondoskodik róla, hogy minden a hagyományos rend szerint történjen, szereplő pedig azért, mert betanult szerepe és szövege van, amit időhöz és helyhez kötve beleéléssel és hagyományos hanglejtéssel kell előadnia (BALÁZS 2014: 254). A csíkszentdomokosihoz hasonlóan a bukovinai lakodalmas gazda is csak az lehetett, aki a közösség megítélése szerint igazán rátermett erre a tisztségre: szüksége van megannyi tudásra, beszédképességre, humorra, de az is elengedhetetlen, hogy tekintélye legyen a falu előtt (GYÖRGYI 1963: 56).

Az általunk ismert szerb szakirodalomban a bolgár anyaggal is párhuzamba állítható ceremóniamesteri, szervezői szerepkör mellett (BÁLINT 1942), a székelykevei anyaggal kontaktust mutató elemei közül a lexikonban is hivatkozott (GYÖRGYI 1982: 595–596) és a székelykevei lakodalmi menetben való vőfélyi elől haladással is kapcsolatba hozható testőri szerep domborodik ki: „A dever szerepe a török időkbe nyúlik vissza. A vőlegény jóbarátjának és híres legénynek kellett lennie, ki az esetleges török támadástól a menyasszonyt meg tudta védeni. Segítői is voltak: »deverszkimomei«, a vőfély legényei. Ezek a vőfély vezérlete alatt a támadó törökkel sikra szállottak, mialatt a násznép a hegyekbe menekült, az ott rejtőzködő »ajdukokat« felkereste s segítségükre küldötte. Az esküvő előtt való napon a vőfély lóháton, több társa kíséretében hívja meg a vendégeket. Színes szalagokkal és kendőkkel vannak feldíszítve. Kalapjukon koszorú. A vőfély kezében felpántlikázott kulacs, lovának nyaka tele csörgőkkel s egész lovát szerb-vászon takaró fedi. A vőfélyt legényeitől széles, hosszú vőfélykendő (deverszkipes-

kir) különbözteti meg. Ez vállán keresztül mellét átövezi s derekán csokorba kötve bokájáig ér. A meghívottakat a vőfély megkínálja a kulacsból; ezek a vőlegény egészségére isznak e szavakkal: »Adja Isten, hogy a házasság hosszú életű legyen«. Ezután a vőfélyre és legényeire vállukon keresztül kendőket aggatnak s a kulacsra pántlikát, ajándékol a vőlegény számára” (STREITMANN 1911).

KONKLÚZIÓ

Az áttekintésből kiderült, hogy mindenütt, habár eltérő elnevezéssel, de ismert egy vezető-irányító szerepű férfi (fővőfély, lakodalmi gazda, vőfély) és segítők (vőfélyek, kisvőfélyek, a vőfély legényei stb.) szerepköre. Esetünkben Székelykevéen a vőfélyi tisztségek (beleértve a fővőfélyt is) betöltői közelebb állnak az általánosan segítőként jellemzett legények köréhez: rokoni, baráti kapcsolat alapján kéri fel őket, nem kapnak pénzbeli fizetséget munkájukért, nincs nagy teher rajtuk (például a lakodalom lebonyolításának teljes felelőssége sincs a hátukon), kevésbé kerül előtérbe saját egyénisége, képességei, amik a lakodalmi specialistát jellemzik. Hipotézisünk, hogy a vőfélyhez kapcsolódó fogalom-, tevékenység- és tulajdonságbeli eltérések, változások részben az interetnikus együttélés velejárói. Balatonyi Judit kutatásai (BALATONYI 2017) nyomán feltételezzük, hogy az egyes etnikumokon belüli és közötti egyéni döntések nem egy kidolgozott, stagnáló szokásrendszert őriznek, hanem a folyamatos változást és az átjárást biztosítják.

Ahogy az már említésre került, jelen munka a 2017 nyarán lezajlott terepszemle jellegű kutatásunk terepmunkanaplójának átdolgozott, tanulmánnyá szerkesztett változata. Ennélfogva szükségesnek tartjuk felhívni a figyelmet annak hiányosságaira, a dolgozatírás folyamataiban és munkánk megjelenését követően kialakuló párbeszéd során felszínre kerülő problémák és kérdések megvitatására. A terepmunka idején felmerült, hogy szükséges volna jól ismernünk a Székelykevéen élő etnikumok szokásait, de átfogó monográfiák híján legalábbis azokat, amelyek a vidékre települt etnikumokkal foglalkoznak. S habár a palóc, székely és a szegedi anyag áttekintése lassan a végéhez ér, a szerb, a német, bolgár anyag átfogó ismeretere egyre égetőbb szükség mutatkozik. Hangoztatjuk, hogy a szakirodalmi áttekintés mellett a munkamódszereink felfrissítése is elengedhetetlen.

Tisztában vagyunk azzal, hogy az etnikai identitás, az interetnikus kapcsolatok sokrétű jelentéseinek megértéséhez több idő és egy megváltozott pozíció szükséges (BOROSS–DOMOKOS 2006: 24), a részt vevő megfigyelői szerep betöltése a lakodalmakban kikerülhetetlenül szükségeszerű egy

átfogó kép megismeréséhez. Ahogyan az is, hogy az egyéni életutakra is figyeljünk az általános lakodalmi szokások mélyinterjúk során zajló, pontról pontra való összegyűjtése mellett. A másoknál történt konkrét esetek elmesélésén túl a saját életük kontextusának megismerése is szükséges: a gyerek-szerelemtől, párválasztástól a lakodalomig (BALATONYI 2017: 17).

Habár jelen munka leadásának idejére még nem rendelkezünk megfelelő szakirodalmi és nyelvi ismerettel témánk komplex vizsgálatához, mégis a szövegünk megjelentetése mellett döntöttünk egyfajta vajdasági szintű társadalomtudományi diskurzus elindítása végett, amellyel hozzá kívánunk járulni az interetnikus kutatásokkal foglalkozó magyar nyelvű publikációk számának gyarapításához, egy egyre nélkülözhetetlenebbé váló társadalomtudományi diskurzus elindításához, az etnicitással foglalkozó vajdasági kutatások serkentéséhez.

IRODALOM

- BAKÓ Ferenc 1987. *Palócföldi lakodalom*. Gondolat Kiadó, Budapest
- BALA, Monika 2017. *Autobiografski narativi bukovinskih Mađara u Banatu*. Doktori disszertáció
- BALATONYI Judit 2017. *A gyimesi lakodalmak. Közös kultúra és különböző identitások?* Balassi Kiadó, Budapest
- BALÁZS Lajos 2012. *Rituális szimbólumok*. Pallas-Akadémiai Kiadó, Csíkszereda
- BALÁZS Lajos 2014. *Sorsfordulások rítusai a székely-magyaroknál II*. Pallas-Akadémiai Kiadó, Csíkszereda
- BÁLINT Sándor 1976. *A szögedi nemzet (Első rész)*. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged
- BÁLINT Sándor 1976. *A szögedi nemzet (Harmadik rész)*. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged
- BÁLINT Sándor 1942. *A délmagyarországi bolgár népelet*. In: Kalangya, 10., 446–451.
- BARTHA Elek 2006. *Vallási terek szellemi öröksége*. Bölcsész Konzorcium, Budapest
- BESZÉDES Valéria 2001. *Egy al-dunai székely mesemondó az ezredfordulón*. Néprajzi Látóhatár, 1–4. sz. 95–102.
- BESZÉDES Valéria 2004. *Szöcs Boldizsár meséi (Népmesetár)*. Budapest
- BESZÉDES Valéria 2005. *Sērégék szárnyán. Szöcs Boldizsár meséi*. Szabadka
- BODOR Anikó 1999. *Az al-dunai székelyek régi hagyományai ma*. In: Ethnographia, CX. évf. 110. sz. 335–348.
- BOROSS Balázs–DOMOKOS Vera 2005. *Beköltözés előtt, avagy hol húzódnak a határok?* In: Cigány világok Európában. Nyitott Könyvműhely
- BOTKA József 1983. *Karácson – ünnepi kalendárium, vallási hagyományok, székelykevei népelet*. Kikinda
- GALAMBOS Tibor 2011. *Székelykeve (Skorenovac). A falu története*. LO Press, Székelykeve

- GYIMESI Sándor 1972. *A telepítvényes falvak „felszabadulása”*. In: Szabó I. (szerk.): *A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848–1914*. I. kötet. 154–206.
- GYÖRGYI Erzsébet 1963. *Házasságkötés és szokásköre a bukovinai székelyeknél*. In: Néprajzi Közlemények VIII. 2–4. 3–90.
- GYÖRGYI Erzsébet 1980. *Lakodalmi gazda*. In: Ortutay Gyula (szerk.): Magyar Néprajzi Lexikon III. Budapest. Akadémiai Kiadó, 393.
- GYÖRGYI Erzsébet 1982. *Vőfély*. In: Ortutay Gyula (szerk.): Magyar Néprajzi Lexikon V. Akadémiai Kiadó, Budapest, 595–596.
- KARABENCHEVA, Katerina 2009. *A bolgár kisebbség története*. In: Folyamatok és léthelyzetek – Kisebbségek Romániában. Szerk. Jakab Albert Zsolt, Peti Lehel. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár, 53–100.
- KÓSA László 1977. *Al-dunai székelyek*. In: Ortutay Gyula (szerk.): Magyar Néprajzi Lexikon I. Akadémiai Kiadó, Budapest, 62.
- KÓSA László 1977. *Bukovinai székelyek*. In: Ortutay Gyula (szerk.): Magyar Néprajzi Lexikon I. Akadémiai Kiadó, Budapest, 384.
- KÓSA László 1978. *Aldunai székelyek*. In: *A magyar nép táji történeti tagolódása*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 53.
- PALÁDI-KOVÁCS Attila 2003. *Palóc kirajzások az Alföldön*. In: Uő (szerk.): Tájak, népek, népcsoportok. Akadémiai Kiadó, Budapest, 200–238.
- PÁL Helén 2008. *Csernakeresztúr, Sándoregyháza és Székelykeve magyarjainak helynevei*. In: Névtani Értesítő, 30. évf. 89–100.
- PAPP Adrianna 2013. *Lakodalmi szokások Székelykeven*. Kézirat, Székelykeve
- PAPP Árpád 1997. *A Délvidék magyar újratelepítése 1699 és 1945 között*. In: Létünk, 3–4. 308–331.
- PAPP Árpád–RAFFAI Judit–TERBÓCS Attila 2003 (szerk.): *A vajdasági magyarok néprajzi atlaszának kommentárkötetete*. Szabadka
- PAPP Mária 1996. *Táncélet gyűjtése Székelykeven*. Kézirat, Székelykeve
- PAPP Mária 1997. *A táncélet gyűjtése, a lakodalom és ehhez fűződő népszokások Székelykeven*. Diplomamunka. Kézirat, Székelykeve
- PAPP Mária 2018. *Székelykevei lakodalmi szokások*. Kézirat, Székelykeve
- PENAVIN Olga 1971. *Két bánáti székely telep balladá*. In: Tanulmányok, 263–303.
- PENAVIN Olga 1972a. *Székelykeve (Skorenovac) népének hitvilága*. In: A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei, Újvidék
- PENAVIN Olga 1972b. *A ház, a ház berendezése, a fűtés és az étkezés Székelykeven*. In: Tanulmányok 5. Újvidék
- PÉTER László 2008. *Vándor fecske hazatalál? Kalandozások Madéfalvától Bukovináig, Bukovinától az Al-Dunáig*. Lavik 92–Timp, Topolya–Budapest
- PÉTER László 2011. *Keresztapám nadrágja. Al-dunai székely felemás és apró történetek*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta
- SEBESTYÉN Ádám 2008. *A bukovinai székelység tegnap és ma (II. kiadás)*. Ad Librium Könyvkiadó, Szekszárd
- SIKIMIĆ, Biljana 2008. *Bugari palčani: nova lingvistička istraživanja*. In: XXI vek 3, Palčeni u Banatu, Pančevo, 22–29.

STREITMANN Antal 1911. *Torontál vármegye népe/szerbek*. In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfiai Társulat, Budapest

SZABADKA Gyula 1936. *Skorenovac története*. R. Oberläuter, Kovin

VASIĆ, Slobodan 2016. *Rodni identiteti u intersekciji sa etničkim i religijskim: na primeru istraživanja Banatskih Bugarki u Srbiji, Rumuniji i Bugarskoj*. ACIMSI. Doktori disszertáció.

*“Guys, beware, here are the bestmen”
Possibilities of interethnic research of weddings in Skorenovac*

In the summer of 2017. we participated in field research in southern Banat thanks to Ethnographic Society "Lajos Kiss". In the focus of our ethnographic camp and data gathering with the elements field recognition were the various aspects of interethnic relations. We were especially interested in the coexistence and "common" customs of an ethnically mixed population in Skorenovac where we built our camp. In this paper, on the basis of ethnological and anthropological research, we looked for the answer to the question how ethnic groups of Sekelis, Palocs, Segeds, Germans, Bulgarians and Serbs confirm their ethnic identity to themselves as well as to strangers during wedding celebrations. By focusing on the characteristics of the best man, as one of the participants in the wedding, through analyzing his expected features and tasks we tried to answer the question on what kind of motivation, both on a personal and collective level, is this apparently dominant discourse organized and beyond that the identities in Skorenovac. Which factors influenced the identity forming during the history.

Key words: Skorenovac, interethnic relations, identity, best man

*„Momci, znajte, evo kumova”
Mogućnosti interetničkog istraživanja svadbi u Skorenovcu*

U leto 2017. godine učestvovali smo zahvaljujući Etnografskom društvu „Lajoš Kiš” u studijskom istraživanju u južnom Banatu. U fokusu našeg etnografskog kampa i sakupljačkog rada s elementima rekognicije terena bili su različiti aspekti interetničkih odnosa. Posebno smo bili zainteresovani za suživot i „zajedničke” običaje etnički mešovitog stanovništva u Skorenovcu, gdesmo podigli kamp. U ovom radu, na osnovu etnološko-antropoloških istraživanja tražili smo odgovor na pitanje kako etničke grupe Sekelija,

Paloca, Segedinaca, Nemaca, Bugara i Srba tokom svadbenog slavlja potvrđuju i sebi i strancima svoj etnički identitet. Fokusziranjem na karakteristike kuma, kao jednog od učesnika svadbe, kroz analiziranje njegovih očekivanih osobina i zadataka, pokušali smo da damo odgovor na pitanje na osnovu kakvih motivacija se i dan danas organizuje, kako na ličnoj, tako i na kolektivnoj razini, očigledno dominantni diskurs, a preko toga i identitet u Skorenovcu. Od kojih faktora je tokom istorije zavisilo njegovo formiranje.

Ključne reči: Skorenovac, međuetnički odnosi, identitet, kum

Beérkezés időpontja: 2018. 06. 22.

Elfogadás időpontja: 2018. 07. 16.

KÓNYA Sándor

: okleveles gépészmérnök, középiskolai tanár, nyugdíjas

: konyacsoka@gmail.com

GYERMEKDALOK, MONDÓKÁK CSÓKÁN ÉS KÖRNYÉKÉN

*Nursery Rhymes in Csóka and its Surroundings**Dečije pesmice i brojalice u Čoki i okolini*

A hagyományos gyermekjátékok gyűjtése néprajzkutatásunk egyik fontos feladata. Nemcsak pillanatnyi tudástárunk rögzítése céljából, de önismeretünk elmélyítése végett is, hiszen a gyermekjátékok régi, gyakran ősrégi korok történeteinek, rítusainak maradványai. Ez a dolgozat a gyermekfolklór azon részét öleli fel, melyhez gyermekdalok, mondókák kapcsolódnak. Az anyag két részre tagolható. Az első rész a felnőttek ölbéli gyermekekhez szóló játékos mondókáit (altató, simogató, tenyeresdi, ujjasdi, szájpörgető, orrocskázó, álltató, lábönhintáztató, táncoltató, tapsoltató, gyógyító mondókák) tartalmazza. A második részben olyan mondókák vannak, melyeket általában egymás között mondanak, énekelnek a gyermekek. Az alkalmi mondókákon kívül ide tartoznak a természetmondókák, növénymondókák, állatmondókák, az állathangok „értelmezése” és a hangszerek „beszédének” utánzásai, a mondókamesék, a csúfolók, a beugratók és a kiszámolók. A Csókán és környékén gyűjtött mondókák mindegyikére jellemző a ritmusosság, gyakorta a beszéd és ének közötti határon mozognak. A szövegek sokszor tájnyelvi jelenségeket hordoznak.

Kulcsszavak: mondóka, dallam, gyermekfolklór, játék, hagyomány

BEVEZETÉS

A népi gyermekjátékok a Vajdaság néhány pontján alapos kutatás és gyűjtőmunka eredményeként közkinccsé váltak. Itt elsősorban Burány Béla zentai (BURÁNY 1972, 1973, 1996), Csorba Béla temerini (CSORBA), Rind Melitta topolyai (RIND) közléseire, valamint Szőke Anna sajátos, szinte regényes formában bemutatott kishegyesi gyermekfolklórjára (SZŐKE) gondolok.

Az énekes népi gyermekjátékok nagy összefoglaló gyűjteményét Bodor Anikó adta közre a *Vajdasági magyar népdalok IV.* kötetében (BODOR),

míg népi mondókáinkat Matijevics Lajos gyűjtötte kötetbe (MATIJEVICS) példamutató módon elemezve is az anyagot.

Hagyományos gyermekjátékaink gyökerei egészen a középkorig (ENDREI–ZOLNAY 14–23), de gyakran még mélyebb időrétegekbe nyúlnak, így a ráolvasásszerű, gyógyító és doboló mondókák valószínűleg a sámánságig (vö. HOPPÁL).

Izgalmas feladat dokumentálni játékos mondókáinkat, hiszen ezek gyakorta a beszéd és az ének mezsgyéjén lebegnek. Előfordul, hogy a lejegyző hosszan töpreng azon, vajon szabályos kottafejjel, vagy egy x-szel jelölje a hangot a szöveg fölötti vonalrendszerben, azaz zenei vagy inkább beszédhangnak tekintse. A következő oldalakon közölt anyag betekintést nyújt abba is, miként alakul a ritmusban mondogatott szöveg a néhány hangból álló dallammotívumon keresztül önmagában megálló dallammá. Az önálló dallam egyik fő forrása a gyermekjátékdal, mely minden nép népzenejének legősibb rétegét képezi (VARGYAS 15–46, ÁG 21–27).

A csókai gyermekjátékanyag oroszlánrésze 1978 és 1980 között gyűlt össze, csak néhány adattal bővült 2000-ben. Mindez csak kicsiny töredéke az egyetemes magyar gyermekjáték-gyűjteménynek (közel harmincezer egység), amelyet az MTA Zenetudományi Intézetében a Népzene- és Néptánckutató Osztály és Archivum tudományos főmunkatársa, Lázár Katalin gondoz. Elmondása szerint a csókai gyűjtésben újdonságként ható játékok is vannak. A zentai Vajdasági Magyar Művelődési Intézetben is hozzáférhető a csókai gyűjtés, amelyből Bodor Anikó már közzétett altatókat, gyógyító, csúfoló, kiszámoló mondókákat, hintáztatót, körjátékot, forgó, párválasztó és táncos játékot (BODOR 10–13, 52–54, 118, 119, 208, 240, 255, 271, 361, 405, 583, 621. sz.). A Bodor Anikó által közreadott játékokat, mondókákat nem közöljük itt újra. (Ezúttal az ügyességi és tárgyi gyermekjátékok bemutatása is elmarad.)

Adatközlők: *Csóka*: Cs. Simon István (1942), Gligor Jánosné Zsifkó Magdolna (1910), Juhász Istvánné Gulyás Mária (1919), Kadó Pálné Gombis Mária (1929), Kónya Mihályné Banka Julianna (1915), Mester Mihályné Takács Ilona (1946), Tóth Istvánné Balázs Piros (1920), Török Györgyné István Piroska (1928), Török Károly (1946), Zsifkó István (1930), Zsifkó Istvánné Gulyás Klára (1933), játszadozó gyerekek. *Szanád*: Király Piroska (1962), Bús Gizella (1955). *Hódegyháza (Jázova)*: Piri Gézané Nagy Mária (1928). *Tiszaszentmiklós*: Kökény János (1943). *Padé*: Lévai Lajos (1933). *Törökkanizsa*: Csanádi József (1920), Varga István (1955).

Jelmagyarázat:

ë = középzárt *e* (rövid *e*)

ē = hosszú *e*

ā = hosszú *a*

à = illabiális, palócos *a* (rövid á)

j = hiátustöltő hang (magánhangzó-torlódás esetén)

✕ = beszédhang jele a kottában

szögletes zárójel [a szöveggel párhuzamos cselekvés leírását, jelölését tartalmazza]

kis zárójel (szómagyarázatot, egyéb megjegyzést tartalmaz).

I. JÁTÉKOS MONDÓKÁK KARONÜLŐ GYERMEKEKKEL

• *altatók*

1.

Csi-ssiss, ba - ba, a - lud - já, an-gyal - kák - kã ál - mod - já.

2.

Csi-csij - ja, ba - bá - ja,
ē-mönt a ma - má - ja a vá - sár - ba. Hoz ne-ki

ka - lá-csot, a ha - já - ba sza - la - got, csi-csij - ja, ba - bá - ja.

• *simogatók*

3.

Ci - ró - ka, ma - ró - ka,
Mit főz - té, Ka - tó - ka?

4.

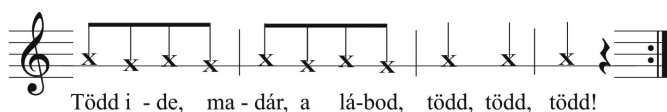
Ci - ró - ka, ma - ró - ka,
Mit főz - té? Ká-posz - tát. Ho-va töt - ted? A póc - ra.

Mög-öt - te ja kic - ci - ca.

- *tenyeresdi*

5.

[mutatóujjával a gyermek tenyerét érintgeti a felnőtt]

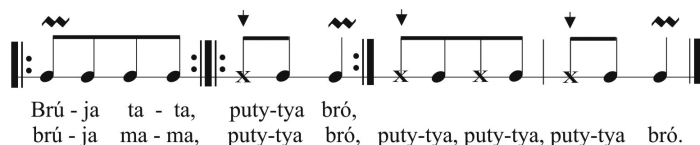
- *ujjasdik*

6. Ez émönt nyulaszni, [a gyermek hüvelykujját fogja, morzsolgatja]
ez möglűte, [a gyermek mutatóujját fogja, morzsolgatja]
ez hazavitte, [a gyermek középsőujját fogja, morzsolgatja]
ez mögfőzte, [a gyermek gyűrűsujját fogja, morzsolgatja]
ez mögötte,
kivitte kutyának a csontot. [a gyermek kisujját fogja, morzsolgatja]
Bőzselére, bőzselére,
bőzsele, bőzsele. [a gyermek tenyerében köröz az ujjával]
Öregapám, nem látott a kiskertbe egy nyulat szalanni?
De, láttam.
Mère szaladt?
Ēre szaladt. [végigsimítja fölfelé a gyermek karját]
Ide szaladt a lukba! [a hónalját csiklandozza]

7. Ez émént vadászni, [ujjakat morzsolgat a hüvelyktől a kisujjig]
ez mēglűte,
ez hazavitte,
ez mēgfőzte,
ez a kicsi huncut mind mēgētte!
Bízsi, bízsi, bízsi, bízsi. [a gyermek tenyerébe egy ujjal köröket rajzol]
Itt vót egy kis kertecske,
benne vót egy káposzta.
Ide, ide szaladt a kisnyúl. [a hónalját csiklandozza]

- *szájpörgetők*

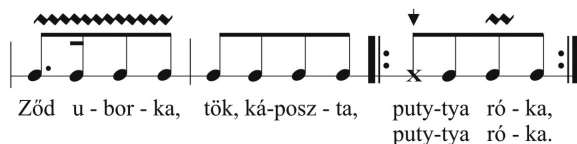
8.

Jelmagyarázat: ♪ = az ajkak pörgetése a kezujjakkal a hangképzéssel egy időben

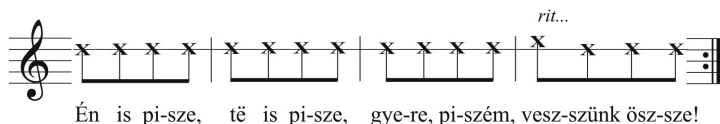
▼ = a fölfújt arcból ujjhegyekkel (a hüvelyk-, mutató- és középső ujjat összefogva) kiütött levegő

9.

• orrocskázó

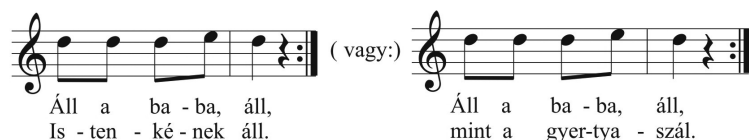
10.

[A felnőtt jobbról-balról érintgeti orrával a gyermek orrát.]

• álltató

11.

• lábhintáztatók

12.

13.

• *táncoltatók*

14.

Ja - pa, cu - pi, cupp, cupp!

15.

Tán - ci, tán - ci, tán - ci!

16.

Dí - ná - ré, do - há - nyé, egy ka - tu - la gyu - fá - jé!

(katula = skatulya, doboz)

17.

Jár - jad, bor-zos, né-köd il - lik, nem tö - rik el a - hun haj - lik.
 A bor - zos -nak il - lik a tánc, min-dön ha - ja az ég - nek áll.

(ahun = ahol)

• *tapsoltatók*

18. Tapsi-tapsi mamának,

Cukrot hoz a fíjának.

19. Tapsi-tapsi mamának,

Didát ad a fíjának.

20.

Tap - si, tap - si, tap - si!

• *gyógyító*

21.

[Ha kisebb baleset éri a gyermeket, a sérülés fölött keresztet rajzolgatva mondogatják, a gyermeket vigasztalják, bátorítják.]

II. NAGYOBB GYERMEKEK MONDÓKÁI

ALKALMI MONDÓKÁK

• *apabecézők*

22.

23.

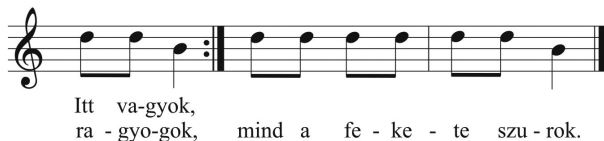
• *futás közben*

24. Szaladjunk, szaladjunk,
hagy lebegjön a hajunk!

25. Nyomd mög a gombot,
kapsz egy libacombot!

• *érkezéskor*

26.

• *evésre biztató*

27. Ögyetök, nyőjjön a bögyetök!

• *kapaszkodó*

28. Szívem szotty, kapaszkodj!

• *csere alkalmával*

29. Cserebere fogadom,
többet vissza nem adom!

• *ha kérnek abból, ami a másiknak van*

30. Kúdú, kúdú, vajacska,
zsebömbe szart a macska.

• *ha hajtják a malacot*

31.

Hajtsd ki, Pé - tör, a ko - cát! A - ki ki - ta - náj - ja,
Nem bá - nom, én ki - haj - tom, an - nak lössz ba - bá - ja.
vas - pá - cá - vā kor - ga - tom.

• *rendcsináló*

32. Csönd, rönd, figyelöm, aki rossz, azt mögveröm.

• *csöndcsináló*

33. Éccő egy pap haldoklott, három bili szart hagyott, egyiket az írónak,
másikat a bírónak, harmadikat annak, aki leghamarább mögszólal.
(Ha valaki ezt végigmondja, mindenkinek el kell hallgatnia. Aki elő-
ször megszólal, azt kinevetik, csúfolják.)

• *rajzolás*

34.

Pont, pont vesszőcske, • •

készen van a fejecske.

Itt a nyaka,

naaaaagy a hasa,

készen van a

török basa!

• *vonalhúzó*s

35. [/ / /]

Ēgy, kettő, három,

[/ / /]

macska ül az ágyon.

[/ / / /]

Fogadjunk egy liter borban,

[/ / /]

hogyan ez tizenhárom!

[A mondóka elhangzása közben meghatározott ütemben húzza a vonalakat pálcával vagy cserépdarabbal a földre, ujjal nedves homokba, ceruzával papírra stb. A mondóka végére a vonalak összege 13.]

• *számló*s

36. Ēgy, kettő, három, négy,

tarka kutya, hová még?

Az erdőbe kakáni,

tégőd híllak papáni.

• *ABC-s*

37. Á, bé, cé, dé, bornyúláb,

húzd a farkát, tejet ád!

38. Á, bé, cé, dé, macska prédé.

(prede = dorombol, szerbül)

• *napisorló*

39. Hetfő hetibe,

kedd kedvibe,

szērda szūribe,

csütörtök csūribe,

péntök pitvarába,

szombat szobájába,

vasárnap az Isten házába.

• *templomnál*

40. Templom, bemönjek-ē, nem tom.

• *tejfog kiesésére*

41. Egér, egér, adjá neköm vasfogat,

én mög adok csontfogat.

(A szöveg elmondása után a kiesett fogat visszakézből, a kemence szájához háttal állva be kellett dobni a kemencébe, vagy háttal állva a háznak, esetleg ólnak, azon kellett átdobni.)

TERMÉSZETMONDÓKÁK

• *naphívogató*

42.

• *újholdkor*

Varázsmondókák szemölcs eltávolítására:

43. Új hold, új, új,

të mög innen múlt, múlt!

[Háromszor mondja ezt el, és egyidejűleg háromszor keríti körül a szemölcsöt egy szalmaszállal.]

44. Új hold, új király,

férhöz adta a lányát,

möghívtak engöm is,

de én nem mék el,

mönjön el a szömöcsöm!

(Az adatközlő lánykorában ezzel mulasztotta el arcáról a szemölcsöt.)

45. Új hold, új király,

amit látok úújjon,

amit söprök, mújjon.

[A szemölcs fölött söprő mozdulatokat kell végezni.]

„Szilém mondta, hogy álljunk a kemence szájáhon, ott mondjuk, mē az onnan kiszáll.”

(szilém = szülém, nagyanyám)

• *esőre*

46. Esik az eső, csöpörög,

Paprika Jancsi nyöszörög.

Hát az öreg mi' csinál?

Hason fekszik, úgy pipál.

• *hóesésre, darára*

47. Esik a hó,
fingik a ló,
iszi a számtartó.

48. Esik a dara,
fázik a mennyasszony fara.

• *hidegben*

49. Füttyülj, Lázó, maj' nem fázó!

NÖVÉNYMONDÓKÁK

• *gólyalábra*

50. Kaszálj, kaszálj, gólyaláb,
mingyá hazaérünk,
túrús tésztát főzünk.

(A valójában gólyaorr nevű növényt Csókán sokan gólyalábnak mondják.)

51. Kaszálj, kaszálj, füvecském,
mingyá hazaérünk,
túrús lepényt öszünk.

• *bürökre*

52. Csücsörödj ki, kácsa, csücsörödj ki!

„Lévágtam a бүrköt, bevagdostam a végit, beletöttem a vízbe, akkó mondtam.”

• *pipacsra*

53. Sör-ë, bor-ë, pálinka-ë,
piros színű pántlika-ë?

(A pipacsbimbót tartó gyermek kérdez. A többiek találgatnak. A föl-tépett bimbó szirmait az eheti meg, aki eltalálta a színt: fehér = pálinka, rózsaszín = sör, piros = bor.)

ÁLLATMONDÓKÁK

• *gólya*

54. Gólya, gólya, gilice, egyik lábod picike!

55. Gólyát látok, szeplőt mosok, szárnya alá hányom.

(Ha először látnak gólyát az évben, a mondókéval eltávolítható a szeplő.)

56.

Gó - lyát lá - tok,
szep - lőt há - nyok.

57.

Gó - nya, gó - nya, vas - la - pát,
hoz - zá ne - kőm kis - ba - bát!

• szürke ló

58.

Szür - ke lo - vat lá - tok,
sző - rön - csét ta - ná - lok.

• kecske

59. Kecske, kecske, mit kereső a kertbe?

Szöllőt önnék, ha vóna.

Ēgyütté kapáni?

A z/órod alá kakáni.

• katicabogár

60.

Szállj el, szállj el, Gyűn - nek a tö - rő - kök,
ka - ti - ca - bo - gár - ka! sós kút - ba tősz - nek,
on - nan is ki - vősz - lek.

Ke - rék a - lá tősz - nek, Szállj el, szállj el,
on - nan is ki - vősz - lek. Ka - ti - ca - bo - gár - ka!

(Addig éneklük, míg el nem száll a kézről a katicabogár.)

• *vadliba*

61. Sej-haj, vadliba,
gyűjjőnek a lagziba!
Ha hoznak, észnek,
ha nem hoznak, néznek.

62. Sej-haj, vadliba,
mit ötté a lagziba?
Tekintetös káposztát,
békasúttat, rántottát.

• *bika*

63. Bika, bika, vaskarika!

64. Bika, bika, gyöngyös, gyerököket öldös!
Kés köll a bikának, fóró víz a nyakának!

• *pulyka*

65. Szöbbs a páva, mind a pulyka,
mer a pulyka taknyos órá,
rútt a lába, rut, rut, rut!

66. Szebb a páva, mind a pulyka,
mer a pulyka toprongyos,
a páva mög aranyos.

67.

Szöbbs a pá - va, mind a puly - ka,
mer a puly - ka tak - nyos ó - rá,
a pá - va mög a - rany - tol - lú, blrlrlrlrl!

• *számár*

68.

Hipp, hopp, ző - rög a ko - csi, túl a Ti - szán bög a csa - csi.

Men-nél job-ban ző - rög a ko - csi, an - nál job-ban bög a csa - csi.

ÁLLATOK BESZÉDE

• *béka*

69. Mit varrsz, mit varrsz?
(a másik mondja:)
Papucsot, papucsot!

• *bika*

70. Bemögyök a faluba!

• *kakas*

71. Kukuríkúú, macskatúrúú!

• *rigó*

72. Huncut a bíró!
(vagy:)
Köll-ë dijó, fíjú?

• *vadgalamb*

73. Gugújj lë, gugújj lë!

• *nádiveréb*

74. Kere-kere-kíkító!

HANGSZEREK BESZÉDE

• *hegedű*

75. Cini, cini, hegedű, macska segge keserű!

• *nagybőgő*

76.

Dum-ma, dum-ma, Piz - du Ja - ni, köll - ë pi - na, Jan - kó?

• *dob*

77. Dobolom, dobolom,
dob-dob-dob,
gyertök elő, bolondok!

• *kisharang*

78. Cim-cím ciböre,
kormányozza kötele,
vas a bubójája!

MONDÓKAMESÉK

• *találós mese*

79. Fölűtem a zörgőre,
ēmöntem a zajgóra,
vöttem vöröskét.
Beletöttem a lukacskába.
Odagyütt a szőröske.
Úgy kupán vágtam
a lipi-lapacsommā,
hogy főszaladt a kopaszhögyre. | [Felűtem a kocsira,]
[elmentem a piacra,]
[vásároltam húst.]
[Beletettem a fazékba.]
[Odajött a macska.]
[Úgy fejbe vágtam]
[a fakanalammal,]
[hogy felszaladt a kemencére.] |
|--|---|

• *csalimesék*

80. Mese, mese, mákos,
fekete nadrágos.
81. Mese, mese, fakakas,
bújj a lukba, ott hallgass!
82. Mese, mese, mátka,
fekete nadályka.
83. Mese, mese, mátka,
tehén segge szádra.
84. Vót éccő egy embör,
szakállá vót kendör.
Möggyulladt a kendör,
ēszaladt az embör.
85. Meséljek egy mesét?
Kutya vitte kefét.
Izgette, mozgatta,
bolond, aki hallgatta.

CSÚFOLÓK

• *bánáti beszédre*

86. Szögedi embör kinyérön öszi a meggyet.
87. Szögedön könyérrē öszik a möggyet,
ha nem birik mögönni, möghagyik röggēre.

• *bácskai beszédre*

88. Árá, ámára, Mákosba, Lápisba,
kánállá, villává észik a tudománt.

• *árulkodóra*

89. Árúkodó Júdás,
nem kapsz piros tojást,
csak egy seggberugást.

90.

Á - rú - ko - dó Jú - dás, köll - ë pi - ros to - jás?
Nem köll ne - ki pi - ros to - jás, csak az á - rú - ko - dás.

• *sugdolózókra*

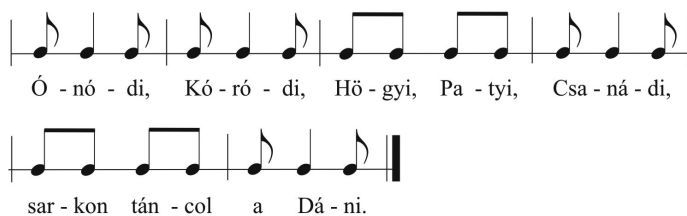
91.

Súg a sza - már a fi - á - nak,
kor - pát ad - junk az any - já - nak!

• *vezetéknevekre*

92.

Ó - nó - di, Kó - ró - di, Hö - gyi, Pa - tyi, Csa - ná - di,
sar - kon tán - col a Dá - ni.

(Csőszcsúfoló volt Terjányon, azaz Temesközlőrincfalván.)

• *keresztnevekre*

93. Aladár, neköd szarik a madár.
94. András töke-pöcse hangyás.
95. Antal, mögdoblak egy hanttal.

96. Csöre, csörög a pöndöle.
 97. Dani, Dani, dagasztani, hónap viszik akasztani.
 98. Ęta, pęta, ponty, mosogatórongy.
 99. Feri, Feri, tekeri, a lányokat keceri.
 100. Gyura, Gyura, gyűnnek, birkaszarrā lűnek.
 101. Gyurka, kisűt mán a hurka.
 102. Ica, pica, pattogatott kukorica.
 103. Imre herceg segge perceg.
 104. Imriske, mögdöglűt a kiscsirke.
 105. Jancsi, szart a macska, hajtsd ki!
 106. János, mé vagy olyan álmos? Azé vagyok álmos, mert a nevem János.
 107. Jenű, mi lűg elű? Kis meszellű. (vagy:) Tamburaverű.
 108. Jűska, pęcsęna kokűska. (peęena kokoűska = sűlt tyűk, szerbűl)
 109. Jűska, poloska, tizenhárű galuska.
 Ęn őszűm a galuskát, tē őszűd a poloskát.
 110. Julcsa, hun az ajtű kűccsa? (kűccsa = kulcsa)
 111. Katica, karműjűn műg a cica!
 112. Lackű, packű, pad alatt a zacskű,
 Két kutya hűzza, a harmadik nyűzza.
 113. Lajos, Lajos, lakatos, Tűjed lűssz a gatyա fos.
 114. Luca, puca, ěg a rět, mindűn fűjad benne ěg.
 115. Pista, lista, kanálista, Beleszart a kanálisba.
 116. Pista, Pista, palárista, becsűták az áristomba.
 (áristűm = tanítás utáni fűgság az iskolában)
 117. Sándor, gatyába táncol. Felesęge bugyiba, műnnek a moziba.

• *kilátűszű alsűszűknyára*

118.

• *kilátűszű bugyira*

119.

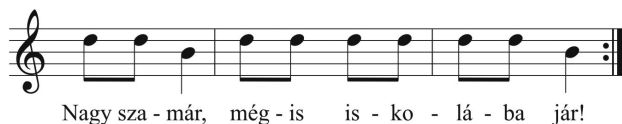

• *kinyílt sliccre*

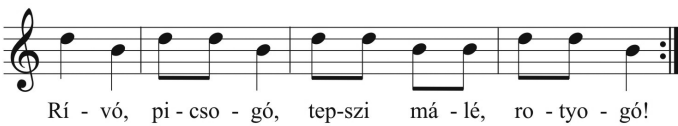
120.

• *iskolásra*

121.

• *síróra*

122.

• *frissen nyíratkozottra*

123.

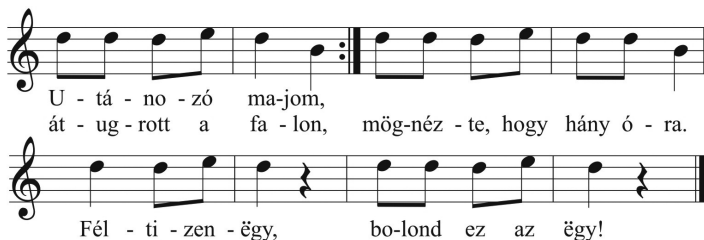
• *bámulóra*

124. Mit néző? Nem vagyok én intéző.

125. Mit bámulsz? Nagyot fingok, elájúsz.

• *utánozóra*

126.

• *lopóra*

127. Lópó, lópó, loptató,
Kerék alá gyugtató!

• *a sok műanyagra*

128. Nejlón mán a bicikli, nejlón a pédál,
nejlón gólya hozza majd a nejlón kisbabát.

• *halászra, vadászra*

129. Halász, vadász, éhönkórász. (éhenkórász = éhes munkakerülő)

• *ha fiú lánnyal megy*

130. Legény mög a nagylán,
batyut visz a hátán.

BEUGRATÓK

• *feleletek a „mondd, hogy...” fölszólításra*

131. Vasárnap. – Tégöd fognak kis kocsiba számárnak.

132. Csütörtök. – Vigyőn el a kis ördög.

133. Vonat. – Öregapád a kuckóba tolat.

134. Gombostű. – Kapd föl a szart tüvestű.

135. Hatvanhat. – Csókódd mög a lukamat.

136. Nyócvannyóc. – Tíjed lössz a lógombóc.

137. Elefánt. – Nyald a seggit, maj' nem bánt.

• *ha valami van a fején*

138.

Szom-széd há-zán gó-lya - fé-szök, ben-ne ül a gó - nya.

(Úgy mondogatják, hogy rá sem pillantanak arra, akinek a fején van valami.)

• *mintha valami volna a fején*

139.

Mi van a fe - je - dőn? Haj, haj, haj!

(A haj kurjantás itt azt jelenti, valóban haj van a fején.)

KISZÁMOLÓK

140. Egyedem-begyedem tengertánc,
beteg-ë még a finánc.
Beteg bizon, nem öszik,
temetőbe kint fekszik,
ráfutott a vadrózsa,
ike, pike, pukk!
141. Egyedem-begyedem tengertánc,
Hajdú sógor, mit kívánsz?
Nem kívánok egyebet,
csak egy darab kenyeret.
142. Ite-pite, pont,
mosogatórongy.
Mé nem gyütté hamarább,
kaptá vóna húst.
Én is kicsit kaptam,
tarisznýába raktam,
mire hazaértem
mind épogyogtattam.
143. Egyedem-begyedem cici ne,
Hábine, bábine, domine.
In, cvin, cingeráj,
Eredj ki tē, tē humjá!
144. Egyedem-begyedem cukor bé,
ábël, bábël, dominë.
Ikum, pikum, csere pikum, puff!
145. Pad alatt, pad alatt pukkantyú,
nem vagyok én félnyakú.
Isten lovát patkolom,
sárga szöggel szögelöm.
Inc, pinc, tē vagy kint,
tē vagy az a drága kincs.
146. Ó, ó, ó, tündérkaszinó.
Akire jut a százkető, az lesz a humó!
2, 12, 22, ... 92, 102!
147. Ecc, pecc, kimehetsz,
holnapután bejöhetsz.
Cérnára, cinegére,
ugorj, cica, az egérre!

IRODALOM

- ÁG Tibor 2004. *Semmit sem vétettem Nyitra városának*. Nyitra-vidéki magyar népdalok. Csemadok Területi Választmánya, Dunaszerdahely
- BODOR Anikó 2008. *Vajdasági magyar népdalok IV.* Énekes népi gyermekjátékok. Forum Könyvkiadó, Újvidék–Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta
- Dr. BURÁNY Béla 1973. *Hej, széna, széna*. 120 vajdasági magyar gyermekjátékdal. Zentai Múzeum, Zenta
- BURÁNY Béla. A mi utcánk játéka. In *A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei 1972. 11–12. sz.* 147–216.
- BURÁNY Béla. Gyermekjátékok, mondókák az apró gyermekkorban. In *Létünk 1996. 3–4. sz.* 15–29.
- CSORBA Béla 2003. *Temerinben volt egy bolt*. Temerini népi gyermekjátékok I. TAKT, Temerin
- ENDREI Walter–ZOLNAY László 1986. *Társasjáték és szórakozás a régi Európában*. Corvina Kiadó, h. n.
- HOPPÁL Mihály 2009. A zene és a sámánság kapcsolata. In Szemerkényi Ágnes (szerk.): *Folklór és zene*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 369–378.
- MATIJEVICS Lajos 1976. *Tíz, tíz, tiszta víz*. Jugoszláviai magyar népi mondókák. Forum Könyvkiadó, Újvidék
- RIND Melitta 2005. *Haj, szénárú, szénára*. Topolyai gyermekjátékok. Zöldy Pál hagyatéka. Logos Grafikai Nyomda, Tóthfalu
- SZŐKE Anna 2016. *A kárvavár összedőlt*. Egy tovatűnt gyermekkor emlékei. Kiss Lajos Néprajzi Társaság, Szabadka
- VARGYAS Lajos 1981. *A magyarság népzeneje*. Zeneműkiadó, Budapest

Nursery Rhymes in Csóka and its Surroundings

Collecting traditional children's plays is an important task of our ethnographic research. Not only to capture the current knowledge, but also to deepen our self-knowledge, as children's plays are the remnants of events and rituals from ancient times. This thesis includes the part of the childlore with nursery rymes, lores, riddles and pranks. The material can be divided into two parts. The first part contains nursery rymes that adults tell or sing to infants (lullabies, caressing rymes, healing rymes). In the second part there are rymes that are commonly spoken or sung among children. In addition there are stories about nature and plants, fables, onomatopoeas and riddles. All children's rymes recorded in Csóka and its surrounding have characteristic rhythms and usually represent a boundary between speech and singing. The textual parts are often on the local dialect.

Key words: narration, melody, children's folklore, play, tradition

Dečije pesmice i brojalice u Čoki i okolini

Prikupljanje tradicionalnih dečijih igri je važan zadatak našeg etnografskog istraživanja. Ne isključivo s ciljem da zabeležimo trenutna saznanja, nego i da produbimo samospoznaju, budući da su dečije igre često ostaci prastarih događaja i obreda. Ovaj rad obuhvata deo dečije usmene tradicije kao što su pesmice i brojalice. Materijal možemo da podelimo na dve celine. Prvi deo sadrži šaljive pesmice koje odrasli govore najmlađoj deci (uspavanke, brzalice itd.). U drugom delu se nalaze pesmice, zagonetke, brojalice koja deca govore ili pevaju između sebe. Osim navedenih pesmica ovde su nabrojane i priče o prirodi, biljkama, basne, onomatopeje, podržavanje instrumenta, rugalice, brzalice. Za sve dečije pesmice koje su zabeležene u Čoki i okolini karakteristična je ritmičnost, a često su na granici između govora i pevanja. Tekstovi su često na lokalnom dijalektu.

Ključne reči: priča, melodija, dečija usmena književnost, igra, baština

Beérkezés időpontja: 2018. 05. 09.

Elfogadás időpontja: 2018. 06. 21.

BOKONICS-KRAMLIK Márta

: doktorandusz, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre

: marti.kramlik@gmail.com

SEBESÜLT A CSALÁDBAN

Az első világháború mint a család életét és működését
befolyásoló külső tényező – Társadalmi felelősségvállalás és
érzékenyítés egy múzeumpedagógiai foglalkozáson keresztül

Wounded Family Member

*World War I as an External Factor Affecting Family Life –
Acceptance of Social Responsibility and Sensitization Through
Museum-pedagogical Work*

Ranjenik u porodici

*Prvi svetski rat kao spoljni faktor koji utiče na porodični život –
Prihvatanje društvene odgovornosti i senzibilizacija kroz
muzejsko-pedagoški rad*

A szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum kiemelten fontos feladatának tartja a társadalmi felelősségvállalást. Ismeretátadási programjaink során a szemléletformálás, érzékenyítés, hasznos, praktikus tudás átadása a cél. Az első világháború korszakát felidéző múzeumpedagógiai foglalkozásunkon a valaha élt Kántás család életét elevenítjük meg, a család egykori lakóházában, eredeti, korhű dokumentumok, eszközök segítségével. A hitelesen berendezett múzeumi enteriőrt, vagyis Kántásék szobáit a személyes narratíva alkalmazása szólaltatja meg igazán – ezen keresztül tudunk párbeszédet, interaktivitást generálni. Vajon milyen lehetett száz évvel ezelőtt a családi munkamegosztás? Hogyan változott meg mindannyiuk élete, mikor az édesapa sebesülten tért haza a frontról? A fenti kérdések mentén bontjuk ki a család mindennapjait, és miközben a diákok saját maguk fogalmazzák meg a választ az említett kérdésekre, megtanulják sérült embertársaikat elfogadni és a társadalom részeként tekinteni rájuk.

Kulcsszavak: múzeum, pedagógia, gyerekek tanítása, sebesült, első világháború, család

Tanulmányom célja, hogy egy konkrét múzeumpedagógiai foglalkozás példáján keresztül bemutassam azt, hogy a múzeumoknak, mint a kultúra-közvetítés intézményrendszerében vezető szerepet betöltő helyeknek a törvényileg szabályozott és előírt fizikai és információs akadálymentesítésen túl milyen lehetőségei vannak a társadalmi felelősségvállalás területén.

A megvalósult múzeumpedagógiai foglalkozás helyszíne a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum (továbbiakban SZNM). A Múzeumban működő Ismeretátadási Osztály koncepciójának megfelelően kijánlott programjaink szorosan összekapcsolódnak a kiállítási egységekkel, éppen ezért mindenképp szükségesnek találom, hogy néhány mondatban ismertessem magát az intézményt. Az SZNM 2017-ben ünnepelte megalakulásának 50 éves évfordulóját (1967-ben a budapesti Néprajzi Múzeum Falumúzeum Osztályaként jött létre, majd később, 1972-ben már mint önálló, országos múzeum működött). Ez alatt az eltelt közel félszáz év alatt a Múzeum koncepciója, küldetésstudata szemléletváltáson ment keresztül. Míg alakulásakor a műemlék/muzeális értékű építészeti emlékek megőrzése és bemutatása volt az elsődleges cél, vagyis népi építészeti múzeumként tekinthetünk vissza rá, addig mára sokkal inkább nevezhetjük társadalmi, életmód-, sőt akár szolidáris múzeumnak. A múzeumról, mint a közös emlékezet és a társadalom önismeretének intézményéről ekképpen írt Takács Imre, a Szépművészeti Múzeum egykori főigazgatója: „A magyar társadalom nyitott arra, hogy belenézzen saját múltjának tükrébe, ami bizonyosan nem csak a középkor századaira igaz.” A XX. századi történelem tisztázásának és múzeumi keretek közt történő kibontásának „eredménye az objektív szembesülés megrázó és felemelő, alapvetően individuális élménye, amely azonban folyamatosan társadalmi méretűvé szélesedik, új felfogáshoz, közmegállapodáshoz és pozitív, elfogadó mentalitáshoz vezet” (TAKÁCS 2012). A Szabadtéri Néprajzi Múzeum az elmúlt évek során tudatosan törekedett arra, hogy eleget tegyen a jelentkező társadalmi igénynek, és aktívan szerepet vállaljon a nagy történelmi kataklizmák kibeszélésében. A Múzeumnak célja, hogy a társadalmi párbeszéd színtere legyen, és reagáljon a társadalmi kérdésekre, intergenerációs kihívásokra, a többségi és kisebbségi társadalom együttélésére, mikro- és makroszintű történelmi és a jelenkort érintő folyamatokra, különös tekintettel a XX. század változásaira. Az SZNM honlapján megfogalmazott küldetésnyilatkozat szerint: „Kiállításain, kiadványain, ismeretátadási és szabadidős programjain keresztül a tárgyi emlékek, az életmód és a szokások bemutatásával, elméleti ismeretek és a mindennapi életben hasznosítható gyakorlati tudás közvetítésével segíti a népi hagyományok jobb megértését, hozzájárul a magyar kultúra hazai és nemzetközi szintű népszerűsítéséhez.” A mintegy 60 hektáron elterülő intézmény több mint

300 épülete 8 tájegységbe rendezve reprezentálja főként az 1900-as évekbeli magyarországi életmódot. Fontos hangsúlyoznunk, hogy a Múzeum nem csupán a magyarok kultúráját hivatott bemutatni. Annak érdekében, hogy minél teljesebb képet kapjunk, igyekszünk megjeleníteni az adott vidékre jellemző minden vallási és etnikai csoportot, a különböző társadalmi rétegeket, hiszen a korabeli Magyarország képe is így válik értelmezhetővé és hitelessé. Az épületekben kialakított enteriőrökkel a steril, muzealizált kiállítási egységek helyett azt az érzetet próbáljuk meg közvetíteni, mintha a valaha ott élő család épp csak kilépett volna a helyiségből. A bizonyos szituációknak (például lakodalom, disznótör, perecsütés, lefekvéshez való készülődés stb.) megfelelően elrendezett tárgyakat így kontextusba helyeztük, ezáltal a látogatók a berendezés elemeiből olvashatnak, önállóan értelmezhetik azokat. „Elemezhető a színház, mint múzeumi paradigma alkalmazása is. A szcenírozás helyzetekbe, jelenetekbe rendezés, kontextusba emelés, zárt terű kiállítások módszertani paradigmája, ahol a tárgyakhoz tartozó szövegeket, információkat és a kiállítás történetét térre fordítja a kurátor” (NAGYNÉ BATÁRI 2014: 13). Hogyan tud még előbbé válni egy enteriőr? A hozzá kapcsolt feliratokon, videókon és hangeffektusokon túl természetesen magától az emberektől. Az enteriőrök értelmezésében és életre keltésében nagy szerepet játszanak a Múzeum interpretátorai, hagyományőrei. Az SZNM területén jelenleg 17 ún. élő múzeumi helyszín várja a látogatókat, ahol a hagyományörök segítségével tevékenyen ismerhetik meg a múlt egy-egy szeletét. A nyári nyitvatartási időben hétfőig pedig már két tájegységünkben az Élő történelem program keretében színészek és múzeumpedagógusok keltik életre E/1 interpretációval a házak egykori lakóit.

Fontos hangsúlyozni, hogy a múzeumi ismeretátadás lényege nem survival elemek nosztalgikus hangulatú továbbéltetése egyfajta kulturális csökevényekként, hanem, hogy a múltból olyan tudásalapot emeljünk át, ami a jelenben is funkcionál és hasznos lehet. Ez a gondolat adja a gerincét múzeumpedagógiai foglalkozásainknak. Mintegy 20 ismeretátadási programot kínálunk, melyek igazodnak a résztvevők életkori sajátosságaihoz, szabadtéri múzeum lévén az évszakok adta természeti változásokhoz, az évkörhöz és értelemszerűen a Múzeum tematikájához. Mint minden közgyűjteményi és kulturális intézmény fennmaradási stratégiájának alapvető feltétele, úgy az SZNM-nek és ezen belül az Ismeretátadási Osztályának is érdeke és kötelessége, hogy figyelemmel kövesse a változó társadalmi és látogatói igényeket. Ezért jön létre egyre több edutainment (Edutainment = educationalentertainment). Ez az élmény alapú múzeumi kiállítás és ismeretátadási program. Az edutainment fogalma magyarul szórakozva tanulásként értelmezhető leginkább, vagyis egyfajta informális tanulási helyzetet jelent, ahol

a részt vevő múzeumlátogató kreatív, kommunikatív és kooperatív módszerekkel sokkal inkább felszínre hozhatja saját gondolatait, ezáltal pedig motivál a további (akár formális) ismeretszerzésre – ezzel szemben az iskolai formális oktatásban felülről jövő szabályozottság miatt általában ez nem valósul meg (EGYED 2012: 72). Igyekszünk párbeszédet kezdeményezni, valamilyen aktivitásra ösztönözni a látogatót, hogy az a kiállításban bemutatott múltat személyes tapasztalatain keresztül tudja értelmezni a jelenben (GYÖRGY 2003: 12–13). Mitől válik érdekessé egy gyermek szemében a múlt? Attól, hogy különbségeket és párhuzamokat keresünk a jelen és múlt között, majd pedig ezekből ő maga vonhat le következtetéseket, tanulságokat. A múzeumpedagógiai foglalkozás komplexitása miatt számos tantárgyi kapcsolódással bír, természetesen korosztály szerint más-más elemre helyezük a hangsúlyt. Mindez az alábbi tantárgyakhoz köthető: hon- és népismeret, néprajz, történelem, környezetismeret, biológia, földrajz, fizika, kémia, matematika, ének-zene, testnevelés. Egy-egy ismeretátadási foglalkozás kidolgozásakor fontos, hogy a kerettantervhez való kapcsolódás mellett a fiatalok generációs és életkori sajátosságaira egyaránt reagáljunk. A felnövekvő Z, Új csendes/Alfa generációk tagjainak eltérő attitűdje megköveteli a foglalkozások rugalmasságát, hogy igazodhassunk igényeikhez (DUGA 2013). Ezekre a fiatalokra jellemző a multitasking, vagyis képesek megosztott figyelemmel dolgozni, egyszerre több mindent csinálni, egyaránt jellemző rájuk a digitális eszközök folyamatos használata, ugyanakkor, míg a Z generáció tagjai jelentős mozgásigénnyel bírnak, ez az Új csendes/Alfa generációra már kevésbé igaz. Problémamegoldó képességük is eltér az őket megelőző X, Y generációétól: a kérdésekre egyre kevésbé várják a választ a felnőttektől, tanáraiktól, sokkal inkább szeretik önállóan, vagy kortársaikkal közösen megoldani a felmerülő problémákat. Ezért az ismeretátadási programok során igyekszünk kerülni a frontális, rossz értelemben vett didaktikus oktatási módszereket, helyette arra bátorítjuk a részt vevő diákokat, hogy saját, kreatív feladatmegoldó kompetenciáikat használják. Múzeumpedagógiai programjaink sikerességét jelzi, hogy a tavalyi év során megközelítőleg 28 000 fő vett részt megrendelt foglalkozásainkon. Ez a létszám nemzetközi viszonylatban is kiemelkedően magasnak számít.

Egyik legnépszerűbb programunk a *Munkák a házban és a ház körül* címet viseli. Erre a foglalkozásra 231 alkalommal érkezett hozzánk csoport 2017-ben. A megnövekedett igény generálta magas foglalkozásszám miatt döntöttünk úgy, hogy két múzeumi helyszínt is biztosítunk a foglalkozás számára. Az egyik helyszín a Nyugat-Dunántúl tájegység Vöcköndi lakóháza, a másik pedig a Bakony, Balaton-felvidék tájegységben található Kádártai porta. Egy-egy épület múzeumba való áttelepítésekor vagy rekonstruk-

cióban/másolatban való megjelenítésekor muzeológusként arra törekszünk, hogy minél alaposabb családkutatást végezzünk a valaha ott éltekkel kapcsolatban, illetve a később a kiállításba kerülő tárgyakhoz is lehetőleg minél több személyes történetet próbáljunk gyűjteni. Egy tárgy értékét már nem unikalitása vagy az általa nyújtott esztétikai élmény szabja meg, hanem attól válik értékessé és érdekessé, hogy milyen információ kapcsolódik hozzá, és ez a későbbiek során miként prezentálható.

A továbbiakban a *Munkák a házban és a ház körül* múzeumpedagógiai foglalkozás általam kidolgozott kádártai helyszínre való adaptációját szeretném részletesen ismertetni és ezen a konkrét példán keresztül megmutatni, miként lehetséges eltérő társadalmi háttérrel rendelkező, különböző korosztályokhoz tartozó látogatóknak interpretálni az első világháború következményeit, és hogyan tudjuk egy hadirokkant katona és családjának történetével érzékenyíteni a programon résztvevőket. A mai embereknek igénye, hogy a múlt nagy társadalmi megrázkódtatásairól minél többet megtudhassanak, azokat feldolgozhassák. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum a társadalmi felelősségvállalása során ennek teret enged, és párbeszédet indukál a látogatókkal. Az I. világháború egy olyan mértékű kataklizma volt, amely minden magyar családot közvetve vagy közvetlenül, de érintett. A látogatók számára leginkább akkor tud megelevenedni egy kiállítás és annak tartalma, ha azokhoz valós személyeket is tudnak kapcsolni, ezáltal pedig egyben hiteles korképet is rajzolunk. A tapasztalat azt mutatja, hogy a látogatók sokkal könnyebben megszólíthatók, bevonhatók, valamint a figyelmük is tovább fenntartható egy téma iránt, ha csupán statisztikai adatok és számokba öltött történelmi események helyett valós személyek sorsával ismerkedhetnek meg. Ahhoz, hogy egy-egy témát hitelesen dolgozhassunk fel, és a látogatók számára a múlt a jelenben is értelmezhető maradjon, rengeteg előzetes néprajzi kutatásra van szükségünk. Ennek kiemelten fontos részét képezik a családcentrikus kutatások, hiszen a család egy időben folyamatosan, rugalmasan változó entitás. A család a társadalom alapegységét képezi, amely organikusan képes követni a makrofolyamatok változásait, így a család szervezetében bekövetkezett változások képesek reprezentálni a makroszinten végbemenő változásokat is. A családkutatáshoz különböző típusú forrásokat használhatunk, mint például hivatalos okiratokat, személyes leveleket, emlékiratokat, anyakönyveket és elmesélt történeteket.

A program időtartama maximum 80 perc, ez a korosztályi összetétel és speciális nevelési igények függvényében módosulhat. Minden korosztály számára elérhető, vagyis óvodástól a felsőoktatásban résztvevőkig mindenkinek ajánljuk. A foglalkozás helyszíne a Múzeum Bakony, Balaton-felvidék tájegységének kádártai portája. Az eredeti, áttelepített lakóház egyko-

ri tulajdonosa a Kántás család volt. A többszattú lakóház szoba – füstös konyha – kamra – istálló – pajta – szekérszín alaprajzú, kőből épült, melynek első két helyisége előtt lopott tornácot alakítottak ki. Minden helyiség az udvarról nyílik. Az enteriőr az első világháború utáni, 1920-as éveket idézi, mikor egy négytagú református család lakta a házat. A lakóház hátsó traktusaival szemben helyezkedik el a szintén kőfalú disznóól, e mellett áll a fából épült hidas (lábas disznóól), a disznóólak tetején került kialakításra a tyúkól. A portát hátul keresztben a kőkerítés folytatásaként épült méhes zárja le.

Miután megérkezik egy csoport a foglalkozásra, először is tisztázzuk, hová érkeztek, mi is a Skanzen. A tapasztalatunk azt mutatja, hogy ezt a néhány percet felölelő általános bevezetőt egyik ismeretátadási program előtt sem mulaszthatjuk el, mert (bár múzeumpedagógusként számomra is minden alkalommal meglepő, de) a diákok sokszor nincsenek tisztában azzal, hogy az SZNM egy szabadtéri múzeum, nem pedig egy „helyben konzervált falu” és nem is egy „színházi vagy filmes kuliszsa”. A fogalmak tisztázása (mi a múzeum?; mi a feladata?; miket és miért gyűjt?; hogyan kerülnek ide a tárgyak és az épületek? stb.) jó alkalmat szolgáltat arra, hogy a gyerekekben is tudatosodjon, hogy hiteles helyen vannak. Nagyon fontos, hogy a foglalkozás során már a bevezető se egy frontális előadás legyen, vagyis ne alakuljon ki az a helyzet, hogy a múzeumpedagógus előad egy kismonológót, a diákok pedig csendben hallgatják. Ehelyett rávezető kérdésekkel, párbeszédet kialakítva fedeztetjük fel a környezetet. Miután tisztáztuk az alapvető fogalmakat, a foglalkozás menetében a következő lépés, hogy a portán található lakóházat és melléképületeket kívülről megfigyelve állapítsanak meg tényeket a diákok. Miből építkeztek? A kerítés és a ház falazatából látszik, hogy ezen a vidéken, vagyis a Balaton-felvidéken elsősorban a kőépítkezés volt a legmeghatározóbb, a ház tetején pedig zsúpfedés van. Vajon miből élt a család, aki itt lakott? A melléképületek (disznóól, méhes, istálló) elárulják, hogy jószágot tartottak, a falnak támasztott mezőgazdasági eszközök (kapa, kasza) pedig azt sugallják, hogy földműveléssel is foglalkoztak – tehát önellátó gazdálkodást folytattak. A portán található épületek méretéből pedig az is kiderül a diákok számára, hogy egy szegény család lakhatott itt. Ezeket az információkat a gyerekek önmaguk gyűjtik össze és osztják meg egymással, csupán a látottak alapján, a múzeumpedagógus kérdései által irányítva, segítve. Mennyi mindent megtudtunk már erről a családról, pedig még be sem mentünk a házba! A foglalkozáson résztvevők ekkor már elkezdnek érdeklődni a konkrét család és annak tagjai iránt.

A következő lépés, hogy bemegyünk az épület egyetlen szobájába, ahol arra kérjük a tanulókat, hogy üljenek le, és nézzenek alaposan körül. Már az

is információforrás, hogy bemegyünk valahová, a térérzet, a fényviszonyok, szagok, illatok, mind stimulálják a különböző érzékszerveket, és hozzásegítik a részt vevő gyerekeket ahhoz, hogy fenntartsák a figyelmüket, érdeklődésüket. A foglalkozásvezető irányításával egy-egy tárgyból kiindulva bontjuk ki általánosságban a korabeli életmódot, a személyes tárgyakon keresztül pedig a konkrét családot is megismerjük. Ma egy középosztálybeli átlag magyar család 5–10 helyiséges lakásban/házban él – a kádártai lakóház szobájában lévő berendezést, bútorokat (ágyak, asztal, sarokpad, rakott tűzhely stb.) megvizsgálva tisztázzuk a szoba összetett funkcióját (felnőtt- és gyerekháló, étkező, nappali, főzőkonyha stb. egyben). Felmerül a kérdés, vajon hány tagú család lakhatott itt? A diákok szeme hamar felfedezi a falon lévő műtermi családi fotót a Kántás családról, ahol az édesapa, Kántás Sándor, az édesanya, Zsófi és két kislányuk, Lídia és Zsófia láthatóak (Családi fénykép, az SZNM tulajdona: ltsz. 1975.21.70.). A gyerekekkel közösen megbeszéljük, milyen is lehetett annak idején a családi munkamegosztás. Mi lehetett egy családban a feladata anno egy nőnek? Takarítás, sütés-főzés, gyereknevelés – sorolják a diákok. És mi lehetett a dolga egy férfinak? Földművelés, állatok gondozása, favágás. És a gyerekek? – teszi fel a kérdést a múzeumpedagógus? Segítettek a szülőknek, lányok az anyjuknak, fiúk az apjuknak – általában ezt a feleletet kapjuk. A családot ábrázoló fénykép mellett azonban számos más fotó is található az enteriőrben (portrék, esküvői kép), így például katonaképek is. Kántáséknál a házasságkötés évében, 1911-ben megszületik első gyermekük, Zsófia. A második gyermek, Lídia, 1921-ben születik, miután az édesapa leszerel és ismét tartósan otthon, Kádártán él. Azonban Lídia 1926-ban meghal. Érdekesség a családtól felgyűjtött családi fotó, ami Lídia halála után készült, a képre egy korábbi fényképből kivágva őt is beragasztották. Ennek kapcsán a XX. század elején még jelentősnek mondható csecsemő- és gyermekhalandóságról is beszélhetünk, valamint arról, hogy az egyes családtagok elvesztését miként tudta feldolgozni a kor embere. A halálhoz kötődő folklór Lídia kapcsán tud megjelenni. Az ágyak fölött pedig két nagyméretű keretezett katonaemlék, az egyiken „Emlék-kép az 1914 1915.-évi Dicsőséges hadjáratról.” felirattal. (Katonaemlékek, az SZNM tulajdona: ltsz. 1996.14.1. és ltsz. 1996.14.2.) Ebből a gyerekek számára is könnyen megállapítható, hogy valamikor az első világháborút követő időszakban járunk, az édesapa pedig katona volt. Hogyan változtatta meg a háború, mint külső befolyásoló tényező a család életét és működését? Mivel az édesapa kiesett a családi munkamegosztásból, ezért az édesanya és a hátszágban maradt gyermekek voltak kénytelenek átvállalni a férfi-munkákat is. Ez, illetve annak a ténye, hogy a gyermekeknek már tízéves kor alatt kemény fizikai munkát kellett végezniük, sokszor megdöbbeníti a

mai tanulókat. A terepgyűjtés során a Kántás családot kutató felelős muzeológus, Csukás Györgyi alapos munkát végzett, így sikerült több, a családhoz kapcsolódó eredeti dokumentumot is felgyűjtenie. A Múzeum Adattárában található iratokról hiteles másolatot készítettünk, hogy a foglalkozás során a gyerekek kezébe adhassuk és megnézhessék, hogyan is nézett ki egy korabeli erkölcsi bizonyítvány, katonai behívó vagy épp egy katonai igazolványi lap. A Múzeum gyűjteménye a következő iratokkal gyarapodott: Kántás Sándor katonai lapja „Militärschein” (SZNM MNÉA T-5148), egy Symphonia szivarka hátoldalára írt levélpiszkozat a Magyar Királyi Pénzügy Igazgatóság részére (SZNM MNÉA T-5150/1), levélpiszkozat adócsökkentés kérelmére (SZNM MNÉA T-5150/2), vers (SZNM MNÉA T-5150/3), Kántás Sándor katonai igazolványi lapja (SZNM MNÉA T-5180/2), Kántás Sándor sorozási igazolványa (SZNM MNÉA T-5180/3), adásvételi igazolás egy lóról (SZNM MNÉA T-5180/4), fizetési meghagyás a Hadigondozó Hivatal nyugdíjszámfejtősege részére (SZNM MNÉA T-5183/1), fizetési meghagyás a Magyar Királyi Adóhivaltól Kántás Sándor nevére (SZNM MNÉA T-5183/2 és T-5183/3), házassági szerződés (SZNM MNÉA T-5184), községi bizonyítvány (SZNM MNÉA T-5187). Mi történhetett Kántás Sándorral a háború során? A fennmaradt eredeti dokumentumokból kiderül, hogy Kántás Sándor az első világháború alatt összesen 7 év 8 hónap és 18 nap katonai szolgálatot teljesített, állományviszonyát és rendfokozatát tekintve tartalékos gyalogosként szolgált csapattesténél, a Cs. kir. 19. gyalogezrednél. A kézzel írt katonai igazolványi lapot (Katonai igazolványi lap, az SZNM tulajdona: ltsz. SZNM MNÉA T-5180/2) a gyerekek hangosan betűzik: „Különös ismertetőjelek: bal alsó lábszáron lövésből eredő sebhely”, és a szobában az ágyhoz támasztott pár mankó máris értelmet nyer.

Az édesapa tehát sérülten tért haza a frontról. Vajon vissza tud illeszkedni a család mindennapjaiba, és ha igen, hogyan? Miben tudnak a családtagok segíteni az édesapának, és miben lehet a sérült Kántás Sándor a család segítségére? A háborúból hazatérő sokszor nem csak fizikai sérüléseket szenvedett. Az első világháborús feljegyzések és statisztikák szerint a hadisebesültek száma elérte a 21 milliót. A súlyos lelki traumákon átesett embereket megpróbálta a társadalom integrálni. Igazolja ezt Tisza István miniszterelnök előszava is, amit Bethlen Baláznén *Rokkant katonáink jövője* 1915-ben megjelent munkájához írt: „A rokkant kérdés a háború alatt felidézett állami és társadalmi problémák egyik legfontosabbika. Megoldásának nyitja abban rejlik, hogy úgy ápoljuk, gondozzuk, oktassuk és irányítsuk azokat, akiket a rokkantság fenyeget, hogy közülök mentől kevesebb váljék valóban rokkanttá s a rokkantak mentől kevesebbé érezzék anyagi és lelki hátrányait.” Nem történt ez másként a kádártai portán megelevenedő család esetében

sem. Kántás Sándor jó kézügyességű ember lévén szalmából kasokat, kosarakat font, és méhészkedéssel egészítette ki a család megélhetését. A családtagok pedig a fennmaradó munkákat megosztották egymás közt.

Egy átlagos magyar fiatal, hacsak közvetlen rokonságában nincs valamilyen fogyatékossgal élő személy, akkor jó eséllyel csak a médián keresztül találkozik, legfeljebb az utcán a távolban lát egy sérült embert. A felületes ismeretség következtében sokszor torz kép alakul ki az ép gyerekekben a fogyatékossgal élő embertársaikról – sok esetben kétféle szélsőséges vélemény fogalmazódik meg bennük: a sérült emberekre vagy mint holmi torz, félelmet keltő lényekre, vagy pedig szánni való alakokként tekintenek. „Szótári meghatározás szerint a stigma az, amikor negatívan értékelt jegyet rendelünk hozzá egy személyhez, ami egy szociális csoportból való kiközösítést jelent. Lehet ez a jegy valamilyen azonosítható tulajdonság, karaktervonás, címke, amely bizalmatlanságot, rossz érzelmeket keltő hiedelmekkel kerül társításra. Mai kultúránkban az etnikai, a testi fogyatékossgal, kisebbséghez, rasszhoz tartozás, a mentális betegségek váltják ki az előítéleteket, sztereotíp, általánosító megítéléseket, amelyek által az e csoporthoz tartozók hátrányos megkülönböztetés elszenvedői. Könnyen stigmatizálunk, miközben megfeledekezünk arról, hogy nekünk is vannak fogyatékossgaink. Itt abban az értelemben használom a fogyatékossgát, hogy bizonyos területeken lehetnek készséghiányaink” (TANA 2009: 46). Ezen a múzeumpedagógiai foglalkozáson célunk, hogy a Kántás család személyes sorsán keresztül rávezessük az ép diákokat arra, hogy meglássák, hogy a valamilyen sérüléssel élő embertársaikat úgy tudjuk a leginkább segíteni, ha nem a fogyatékossgukra hívjuk fel a figyelmet, nem a hiányoságukra koncentrálunk, hanem arra, hogy mi az, amiben jók, amivel segíteni tudnak, nemcsak önmagukon, de hasznos részét képezhetik egy családnak, lakóközösségnek, vagyis a társadalomnak. Ugyancsak kis lépést teszünk a foglalkozás által, de cél, hogy a gyerekeken keresztül elfogadó társadalmi attitűdöt alakítsunk ki. Az SZNM már az 1970-es évek óta fogad különböző fogyatékossgal élő csoportokat, speciális múzeumpedagógiai foglalkozásokat tartunk számukra, több intézménnyel. Az SZNM több intézménnyel működik együtt (pl. Mozgássérültek Pető András Nevelőképző és Nevelőintézete; Hallássérültek Tanintézete; Vakok Állami Intézete; Csalogány Óvoda, Ált. Isk., Készségfejlesztő Spec. Szakisk., Egységes Módszertani Intézmény, Diákothton és Gyermekothon; Vakok Batthyány László Róm. Kat. Gyermekothona Óvodája és Ált. Isk. stb.) évek óta tartó együttműködés erősíti a kapcsolatunkat. Sőt, a Múzeumon belül működő Múzeumi Oktatási és Képzési Központ akkreditált továbbképzésén múzeumi és kulturális szakembereket képeznek fel arra, miként fogadják fogyatékkal élő

embertársaikat a múzeumban, mélyebben megismerhetik a fogyatékkal élők igényeit, elvárásait, azt, hogy milyen speciális oktatástechnikai eszközök és módszertani sajátosságok alkalmazására van szükség a velük való leg-hatékonyabb együttműködés érdekében. Tapasztalatunk azt mutatja, hogy jóllehet nagy számban érkeznek Múzeumunkba fogyatékkal élő csoportok, akár hallás-, látássérült, akár szellemi vagy testi fogyatékkal élők, azonban a jelenlegi magyarországi nevelési és képzési rendszer miatt többségében zárt, szegregált közösségeket alkotnak, a speciális intézetekben tanuló és/vagy élő fogyatékos fiataloknak nincs módja, illetve nagyon korlátozott lehetőség áll a rendelkezésükre ahhoz, hogy ép kortársaikkal érintkezzenek. Mivel a múzeumi programokra szervezeten, általában oktatási intézményeken keresztül érkeznek a gyerekek, ezért kifejezetten nehéz, hogy egy-egy múzeumi ismeretátadási foglalkozást integráltan tartsuk, hiszen ehhez elengedhetetlen, hogy két oktatási intézmény legalább az időbeosztását összehangolja (vagyis ugyanarra a programra, ugyanazon a napon, ugyanabban az időpontban érkezzenek). Az SZNM-ben immár öt éve működik a Múzeumpedagógiai Nívódíjban részesített nyári Integrált táborunk, ahol halmozottan fogyatékos és ép fiatalok közösen vesznek részt és kifejezetten népszerűnek is számít, azonban fontos kiemelni, hogy ez egy nyári, iskolán kívüli lehetőség. Amíg a speciális szakiskolák és az épeknek fenntartott oktatási intézmények túlzottan kötött tanrendje nem teszi könnyen elérhetővé, hogy a fiatalok integrált múzeumi (és egyéb) programokon vegyenek részt a tanítási idő alatt, addig alternatív megoldásokat kell teremtenünk a tolerancia fejlesztésére. Ilyen lehetőséget kínál a *Munkák a házban és a ház körül* program, ahol a kiállításon keresztül megismert Kántás Sándor személyes narratíváján keresztül jelenik meg egy mozgássérült ember és annak családja. Központi elem ugyanakkor, hogy nemcsak a sérülttel foglalkozunk, hanem annak közvetlen környezetével, a szűk családi körrel is. A gyerekek mindenféle sugalmazás nélkül, önként, ösztönösen azonosulnak a mintegy száz esztendővel ezelőtti családi szerepekkel, nemtől és kortól függetlenül szeretnék kipróbálni a múzeumi óra során, vajon milyen lehet(ett) az élet egy mozgássérült szemszögéből, ugyanakkor az is izgatja őket, hogy miként lehet/kell viszonyulni egy tőlünk más képességű valakihez.

Mivel a háború hatására az addig meglévő hagyományos nemi szerepek feloldódtak, eltolódtak, a túlzott férfihiány megkövetelte, hogy a nők is el-
lássanak addig csak férfiak végezte munkát, és ugyanígy az otthon maradt gyerekek is többet kellett vállaljanak, nemtől függetlenül. Ezért a foglalkozásra érkező osztályt koedukált csoportbontással, csak az osztálylétszámot figyelembe véve osztjuk kétfelé. A csoportbontás mindenképp szükséges azért, hogy a későbbiekben végzendő tevékenységek során mindenki hozzá-

férjen az adott feladathoz, és fizikailag is megfelelően elférjünk a szűkösebb terekben. Az így kialakított csoportok tevékenységét két foglalkozásvezető múzeumpedagógus felügyeli. A foglalkozás legnagyobb hányadát a gyakorlati munkavégzés teszi ki. Egy múzeumpedagógiai óra kidolgozásakor mérvadó, hogy minden, a programon részt vevő gyermek egyszerre juthasson valamilyen feladathoz, ennek pedig érezze a súlyát, érezhesse, hogy hasznos, értelmes feladata van. Az egyes tevékenységeknél törekszünk arra, hogy mindamellett, hogy kihívást nyújtsanak, mindenképp megoldhatók legyenek, vagyis sikerélményhez vezessenek. A múzeumi ismeretátadási óra során a részt vevő gyerekeknek módjuk van önálló és csoportos munkavégzésre is. Ez a módszer azért követendő, mert egy-egy osztályon belül a tanulók képességei és érdeklődése heterogén, így azonban lehetőség nyílik arra, hogy az egyéni és csoportos tevékenységeken keresztül az egyes tanulók kompetenciái és szocializációs képességei javuljanak. Mivel a foglalkozás során nem egy betanult iskolai memoritert kérdezzünk vissza, több lehetőség van az ösztönös, kreatív gondolkodás felszínre hozására, ezért sokszor az osztálytársak, sőt a pedagógusok is rácsodálkoznak a gyerekek képességeire, biztatják, dicsérik egymást, ami nagyban hozzájárul a diákok önbecsülésének növekedéséhez. Csak egy példa: lehet, hogy Pisti az iskolában rossz tanulónak van elkönyvelve, mert nehezen boldogul a matematikával, hiszen rejtett diszkalkuliás, irodalomórán pedig izgul, mikor el kell szavalni a verset, ezért mindig elrontja, rossz osztályzatokat kap – ezért szégyenlős, félénk és visszahúzódó – így röviden mindenki csak a rossz tanuló kategóriában ismeri. Ezen a múzeumi foglalkozáson viszont igyekszünk az osztálytársakkal és a tanárokkal is megláttatni Pisti erősségeit, hogy milyen kitartóan végez el egy-egy részfeladatot, milyen ügyesen ismeri fel a gyógynövényeket és milyen lényegre tapintóan, okosakat kérdez.

A kádártai porta berendezése és a munkavégzés során használt tárgykészlet a Múzeum segédgyűjteményi rendszerébe tartozik, vagyis olyan demonstrációs eszközökkel dolgozunk, amiket a gyerekek kézbe vehetnek, kipróbálhatnak, funkciójuknak megfelelően használhatnak. Lényeges, hogy ne csak elméletből álljon a program, hanem ki is próbálhassák a tárgyalt kor életmódját, de ugyanilyen fontos az is, hogy az egyes tevékenységekhez mindig magyarázat is párosuljon – miért pont ezt, miért pont így csináljuk.

Vizsgáljuk meg, milyen tárgyi eszközkészlettel dolgozunk, és milyen tevékenységeket végzünk egy ilyen foglalkozás alkalmával. Az enteriőrben az édesapa mankói mellett feltekert golycsokat is elhelyeztünk, ezek szerves részét képezik a foglalkozásnak. A gyerekek megtanulják, hogyan kell egy sérült végtagot helyesen bepólyálni, miként kell a kalászkötést elkészíteni, és hogyan kell például egy sérült kezét a nyakba felkötni. A di-

ákok párokat alkotva sajátítják el ezeket az alapvető betegellátási fogásokat, míg egyikük a sérülést szenvedett személyt testesíti meg, a másikuk a kötözést gyakorolhatja, utána pedig szerepet cserélnek. A mozgékony, kíváncsi gyerekek sokszor megbotlanak, elcsúsznak a világ felfedezése közben, ezért különösen hasznos, ha megtanulják, hogyan lássanak el egy-egy könnyebb sérülést, hogyan maradjanak nyugodtak, helyett, hogy pánikba esnének. Évszaktól független, állandó eleme a programnak a vajköpülés. Cserépköpülőbe tejszínt öntünk, majd függőleges irányba mozgatjuk benne a verőt, így kiválasztódik a zsíros rész, vagyis a vaj, és a zsírszegény író. Az elkészült vajat idénynövényekkel fűszerezzük, és az SZNM pékségében készült kenyérre kenjük. Az életkori sajátosságoknak megfelelően csak ez alatt az egy részmunkavégzés alatt több mindent is megtanulhat a gyermek: hogyan készül a vaj és az író, milyen fizikai, kémiai folyamatok játszódnak le ehhez a tejtermékben, kitartást és monoton munkabírást tanul, és végül, de nem utolsósorban megismerkedhet annak örömeivel, hogy milyen jó adni, hiszen az elkészült vajás kenyeret nem saját magának készíti, hanem ahogy régen egy család megosztotta egymással a betevő falatot, most az osztálytársak közt osztjuk meg. Mivel a jelenben is hasznos tudást szeretnénk átadni, ezért természetesen azt is megismertetjük a gyerekekkel, miként készíthet vajat otthon akkor, ha nincs saját tehene és cserépköpülője: bolti főzötejszínt szobahőmérsékleten egy befőttesüvegbe töltünk, majd addig rázzuk, míg kiválik a vaj. Utólag több gyermek is örömmel mesélte, hogy otthon „edzésképp” szülőkkel/testvérekkel közösen ki is próbálták ezt a technikát. A foglalkozáson a kenyeret a gyerekek szelik fel – azt tapasztaljuk, hogy a szülők kényeztetik és túlféltik őket, ezért sokszor találkozunk olyan nyolcadik osztályos általános iskolással is, aki még soha nem vágott önállóan kenyeret, mert „anya megcsinálja helyettem”, vagy mert „nem engedik, hogy éles késsel vágjak”, vagy egész egyszerűen mert eleve szeletelt kenyeret vesznek a boltban. Ehhez képest itt éles kést adunk a kezükbe, és ha elég figyelmet és időt szánunk rá, akkor már az óvodás is azzal a jó élménnyel megy haza, hogy bíznak benne, és fontosnak érzi magát. Bár a tájegység növénytelepítési tervén még jelölték, sajnos jelenleg nem tartozik veteményes ehhez a portához, az előkertben és a környező erdőkben viszont különböző gyógynövények nőnek. A Kántás család leszármazottaival készített interjúból tudjuk, hogy az édesanya gyakran gyűjtögetett növényeket, bogyós gyümölcsöket a család számára, és a közeli piacon eladásra is jutott belőle. Ezért ezt a tevékenységet is beépítettük a foglalkozásba: a turbolya kora tavasztól gyűjthető, jellegzetes ánizsillata különleges fűszerezést ad a gyerekek által készített vajnak, a salátaboglárlka és a tyúkhúr frissen szedett leveleiből ízletes salátát készítünk, a program alatt gyűjtő-

getett zsályát, citromfűvet, mentát és csipkebogyót pedig az iskolába viszszatérve, megszáritva még sokáig fogyaszthatja közösen az osztály. A fűszer- és gyógynövényismeret is az el nem évülő tudás része, ha megtanulja mit, milyen formában és mire használhat fel, azt a későbbiekben máshol is tudja alkalmazni. Az egészséges életmódra nevelés is része a programnak. Törekszünk arra, hogy felhívjuk a figyelmüket a környezettudatosságra, felnyissuk a szemüket és megláttassuk velük, mi mindent képesek önmaguk is elkészíteni, hogy nem kell mindent a boltban megvásárolni. Az olyan tevékenységeknél, ahol nem látja közvetlenül hasznosulni az elvégzett munkát, mindenképp hangsúlyt kell fektetnünk arra, hogy elmondjuk, mi fog történni azzal, amivel megdolgozott. Például a gyerekeknek tudniuk kell, hogy a finommotorikus képességeket fejlesztő kukoricamorzsolást sem csak szórakozásból végezzük, vagy azért, hogy eltöltsük az időt, hanem az később elkerül a Múzeum állattartó tanyájára, ahol a jószágokat megetetik vele. Ugyanígy a nagyfokú koncentrációt igénylő kaszálás eredményeképp levágott fű is az állatok takarmányozásában hasznosul majd. Természetesen a programelemek igazodnak az időjárás és az évkör változásához, nyártól őszig ismerkedünk a szénacsinálás praktikáival, hogyan kell forgatni, szárítani, az éjszakai visszanedvesedést elkerülendő pedig megtanulunk boglyákat rakni. A széna karotinban és D₂-vitaminban gazdag táplálékforrást jelent, és nagy szerepet játszik az aktív bendőmozgás kiváltásában is. A favágáskor aprított tüzelőt a kemencékhez, tűzhelyekhez tudjuk felhasználni sütés-főzéskor, illetve az őszi/téli nyitvatartási napokon a fűtést biztosítja. A ház takarítása (például cseréplöcsölővel a döngölt földes padlót – hagyományos vizes nyolcas és/vagy vízvirágos – mintákat rajzolva locsoljuk fel, hogy portalanítsuk és a nedvességet visszapótoljuk annak érdekében, hogy a padló ne repedezzen, törjön föl; port törölgetünk; textileket, ruhákat hajtogatunk; kiporoljuk, napoztatjuk az ágyneműt, majd bevetjük az ágyat), az udvar rendbetétele (megtisztítjuk és eltesszük a helyére magunk után a szerszámokat, eszközöket, hogy azok jó állapotúak maradjanak) állandó elemei a *Munkák a házban és ház körül* foglalkozásnak. A rendrakást is tanulni kell, szükséges, hogy a gyermekben kialakuljon egy saját rend(szer)szemlélet, hiszen a rendezett, átlátható környezet a mindennapi praktikum mellett segít a gondolatok rend(szer)ezésében, tisztázásában is. Lehetőleg minél több múzeumi helyszínt igyekszünk az adott tájegységen belül a foglalkozáshoz hozzákapcsolni. A csoportokkal ellátogatunk a kádártai portától nem messze lévő közmosóba, ahol kézzel dörzsfán mossuk a textileket és sulyokkal verjük ki belőlük a vizet, közben pedig megtudjuk, miből is lesz a háziszappan. A szappankészítéssel pedig a foglalkozáson kívül, önállóan ismerkedhetnek meg a nyírádi élőmúzeumi helyszínünkön. A vízimalomban kipróbálhatják

a kézimalommal való őrlést, tisztázzuk, mit jelent a teljes kiőrlésű liszt, mi a korpa, a dara és a finomliszt közti különbség, de foglalkozunk a régi mértékegységekkel, súly és űrmérték meghatározására használt eszközökkel. Ez utóbbi két helyszínen, a mosó és a vízimalom is egyaránt remek lehetőséget kínál arra, hogy a megújuló energiáról és a víztakarékosságról is beszéljünk. A tájegység szélén található temetőben első világháborús fejfa rekonstrukciók is találhatóak. A foglalkozások alkalmával gyakran ellátogatunk erre a helyszínre, ahol gondot fordítunk a sírok karbantartására, rendezésére. Ezen a helyszínen szeretnénk megtanítani a gyerekeknek, hogy nemcsak az élő, hanem az elhunyt emberekre is figyelniük kell, nem mellesleg rengeteg érdekes információt is gyűjthetünk a sírfeliratokról, ezért arra buzdítjuk őket, hogy közvetlen környezetükben is vegyék ki a részüket a temetőgondozásból. A múzeumi fejfák karbantartása közben az első világháborúhoz kapcsolódó énekeket is tanulunk. Ez a tevékenységközpontú oktatási módszer alkalmas arra, hogy a gyerekekben minél inkább rögzüljenek a megszerzett ismeretek. Egyes felmérések szerint, ha valamit olvasunk, annak 10%-át jegyezzük meg, ha valamit hallunk, annak 20%-át, ha valamit látunk, annak 30%-át, ha egyszerre halljuk és látjuk is, akkor 50%-ban emlékszünk majd rá, ugyanakkor ha mi magunk magyarázzuk el a dolgokat, akkor már 70%-a marad meg, ehhez képest, ha valamit kipróbálunk, mi magunk végezzük el, akkor 90%-a rögzül az információnak.

A sokszor fárasztó munkavégzés után maguk a gyerekek vonják le a következtetést, hogy ezentúl jobban megbecsülik majd szüleik, ismerőseik munkáját, és igyekeznek majd ők is minél több mindenben segíteni. A közösen végzett munka fejleszti a gyerekek szóbeli és metakommunikációs, valamint kooperatív készségét. Az ismeretátadási program közvetett hatása, hogy segíti az intergenerációs kapcsolatokat, a generációk közti szolidaritás elmélyülését. Számtalan visszajelzés tanúskodik arról, hogy a múzeumi foglalkozáson részt vevő gyerek érdeklődését sikerült felkelteni elődeik múltja iránt, ezért igyekeznek minél többet megtudni közvetlen környezetükből, szüleiktől, nagyszüleiktől, többet kérdeznek, több időt szánnak felmenőikre. Rávezetjük a tanulókat a munkamegosztás hasznosságára és szükségességére, mind szűkebb (család), mind pedig tágabb környezetüket (osztály, iskola, lakóközösség) beleértve. Az ökológikus szemlélet fejlesztésével az egészséges, környezettudatos életmódra neveljük őket. A múzeumpedagógiai foglalkozáson a Kántás család példáját megismerve célunk, hogy a gyerekek toleranciaküszöbét emeljük, hiszen a többségi társadalom tagjaiként később az életben az ő feladatuk lesz, hogy integrálják, befogadják és elfogadják a különböző fogyatékkal élő embertársaikat. Ismeretátadási programjaink során a szemléletformálás, érzékenyítés, hasznos, praktikus

tudás átadása a cél. Az első világháború korszakát felidéző múzeumpedagógiai foglalkozásunkon a valaha élt Kántás család életét elevenítjük meg, a család egykori lakóházában, eredeti, korhű dokumentumok, eszközök segítségével. A hitelesen berendezett múzeumi enteriőrt, vagyis Kántásék szobáit a személyes narratíva alkalmazása szólaltatja meg igazán – ezen keresztül tudunk párbeszédet, interaktivitást generálni. Vajon milyen lehetett száz évvel ezelőtt a családi munkamegosztás? Hogyan változott meg mindannyiuk élete, mikor az édesapa sebesülten tért haza a frontról? A fenti kérdések mentén bontjuk ki a család mindennapjait, és miközben a diákok saját maguk fogalmazzák meg a választ az említett kérdésekre, megtanulják sérült embertársaikat elfogadni és a társadalom részeként tekinteni rájuk.

A fentiekben bemutatott kádártai származású Kántás család személyes története által a Szabadtéri Néprajzi Múzeum a társadalmi felelősségvállalás több területén is fontos feladatot lát el, hiszen ezen a családon keresztül nyílik lehetőség az első világháború okozta következmények feldolgozására, és a sérüléssel, fogyatékossággal élő embertársainkkal szembeni érzékenyítésre egyaránt. A szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum kiemelten fontos feladatának tartja a társadalmi felelősségvállalást, a fent leírt célok pedig mind jó és követendő példák más múzeumok számára is.

IRODALOM

- DUGA Zsófia 2013. *Tudománykommunikáció a Z generációnak. Tudomány és a fiatalok kapcsolata – irodalomkutatás*. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Pécs
- EGYED László–MÉCS Anna–NEUMANN Viktor–PALUGYAI István 2012. Az oktatásban betöltött szerep. In: Palugyai István (szerk.): *A tudománykommunikáció nem hagyományos színterei*. ELTE, Budapest, 70–73.
- GYÖRGY Péter 2003. *Az eltörölt hely – a Múzeum*. Magvető Kft., Budapest
- NAGYNÉ BATÁRI Zsuzsanna 2014. *Tájegység születik. Szabadtéri kiállítások rendezésének kérdései az Észak-magyarországi falu tájegység esettanulmánya alapján*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre
- TAKÁCS Imre 2012. Mi a múzeum? In: *Élet és Irodalom*. LVI. évf., 5. sz., Forrás: http://www.es.hu/takacs_imre;mi_a_muzeum;2012-02-01.html (2018. 03. 12.)
- TANA Ünige 2009. Lelki és szellemi sérültek a múzeumban. In: Dr. Bereczki Ibolya–Sághi Ilona (szerk.): *MúzeumIskola 4. „Érted?! – Érttem!?” Hogyan fogadjuk fogadtatós embertársainkat múzeumainkban?* Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, Szentendre, 46–49.

Tanulmányom az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem Kaufmann Dávid Zsidó Kultúrakutató Csoportja és a Szegedi Tudományegyetem Népraj-

zi és Kulturális Antropológia Tanszéke, valamint az MTA – SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport közös szervezésében megrendezett *A család egykor és ma* (3.) című konferencián (2016. május 27-én) azonos címmel elhangzott előadásom kibővített írott változata.

*Wounded Family Member
World War I as an External Factor Affecting Family Life –
Acceptance of Social Responsibility and Sensitization Through
Museum-pedagogical Work*

The Open Air Ethnographic Museum of Szentendre considers social responsibility as a very important task. In the course of educational lectures the goal is opinion formation, sensitization, transfer of useful, practical knowledge. In museum-pedagogical work, dedicated to the epoch of World War I, we evoke memories of the Kantash family in their former home, using original, old documents and props. Authentically furnished interior of the museum, or Kantas's living room, will revive with the use of personal narratives – through which we can generate dialogue and interactivity. What could have been a division of family jobs 100 years ago? How did their lives change after their wounded father returned from the front? By asking such questions we will reconstruct the daily life of the family, while the students will provide answers to the questions, learn to accept handicapped people and view them as part of their own community.

Key words: museum, education, teaching children, wounded, world war I, family

*Ranjenik u porodici
Prvi svetski rat kao spoljni faktor koji utiče na porodični život –
Prihvatanje društvene odgovornosti i senzibilizacija kroz
muzejsko-pedagoški rad*

Etnografski muzej na otvorenom u Sentandreji društvenu odgovornost smatra veoma važnim zadatkom. Tokom edukativnih predavanja za cilj je postavljeno formiranje stava, senzibilizacija, prenošenje korisnog, praktičnog znanja. U muzejsko-pedagoškom radu, posvećenom epohi Prvog svetskog rata, evociramo uspomenu na porodicu Kantaš u njihovom nekadašnjem domu, koristeći pri tom originalne, stare dokumente i rekvizite. Autentično opremljena unutrašnjost muzeja, odnosno sobe Kantaševih, oživeće zaista upotrebom ličnih narativa – preko kojih možemo da generišemo

dijalog i interaktivnost. Kakva je mogla da bude podela poslova u porodici pre 100 godina? Kako su im se životi promenili nakon što se otac vratio ranjen s fronta? Postavljanjem ovakvih pitanja rekonstruisaćemo svakodnevni život porodice. I dok učenici samostalno daju odgovore na postavljena pitanja, uče da prihvataju hendikepirane ljude i da na njih gledaju kao na deo sopstvene društvene zajednice.

Ključne reči: muzej, obrazovanje, učenje dece, ranjeni, Prvi svetski rat, porodica

Beérkezés időpontja: 2018. 06. 04.

Elfogadás időpontja: 2018. 07. 11.

NAGY ABONYI Ágnes

néprajzkutató muzeológus, Thurzó Lajos Művelődési-Oktatási Központ, Városi
Múzeum, Zenta
agnes@tlkk.org

„MEG IS MOSAKODJÁL, MEG IS TÖRÜLKÖZZÉL...”

A 20. század tisztálkodási kellékeit bemutató zentai
Városi Múzeum hagyományos néprajzi kiállításáról

„Wash Up and Wipe Yourself...”

*Traditional Ethnographic Exhibition of the City Museum in Senta about
Washing Up Accesories for Personal Hygiena in the 20th Century*

„Umij se, obriši se lepo...”

*O tradicionalnoj etnografskoj izložbi o rekvizitima za ličnu higijenu
20. veka iz Gradskog muzeja Sente*

„Meg is mosakodjál, meg is törülközzél...” címen nyitottuk meg Zentán 2013-ban a Városi Múzeumban a 18. Hagyományos Karácsonyi Néprajzi Kiállítást a Thurzó Lajos Művelődési-Oktatási Központ szervezésében, amellyel még tíz helyen, a hozzáink hasonló művelődési intézményekben és múzeumokban vendégszerepeltünk. (Tornyos, Zentagunaras, Felsőhegy, Zaječar, Temerin, Szabadka, Ófutak, Nagy-kikinda, Topolya, Belgrád.) A legutóbbit a fővárosban, a Néprajzi Múzeummal együttműködve rendeztük. Ezen írásunk tehát *A XX. század tisztálkodási kellékei a zentai Városi Múzeum gyűjteményében és más néprajzi gyűjteményekben* alcímen rendezett kiállításról szól, illetve a kiállítást kísérő szövegnek a felhasználásával készült.

Múzeumunk néprajzi gyűjteményének tisztálkodási tárgyait bemutató kiállítást két magángyűjtő gazdagította jelentős mértékben. Egyik a pontosan húsz éve elhunyt néprajzkutató kolléga, id. Vörös Imre, a másik a Tornyoson élő Szabó Magda. A kiállítás anyagához felvételeket és leírást bocsátottak rendelkezésemre a valjevói Nemzeti Múzeumból, az újvidéki Vajdasági Múzeumból, a nagyikikindai Nemzeti Múzeumból, a szávaszentdemeteri Szerémségi Múzeumból. A hiányzó helyeken a zentai Városi Múzeum és a budapesti Magyar Mezőgazdasági Múzeum gyűjteményéből válogatott archív fotókat (Erdélyi Mór – Budapest, Štica – Zenta) újabb képanyaggal, a szövegmellékletet pedig néprajzkutatóink írásaiból kiragadott idézetekkel pótoltuk. A Kiss Lajos Néprajzi Társaság tagjai közül is néhányan közre-

működtek a fotóanyag gyűjtésében és készítésében, Szőke Anna elnök asszonnyal az élen. Az ünnepi szokások képmellékletéhez, a karácsonyi almáról való mosakodásról és a húsvéthétfői locsolásról néhány jól beállított új fotó készült. A tisztálkodáskultúra néprajzi megközelítésének széles körű megismerése érdekében a lakosságot is sikeresen bekapcsoltuk a gyűjtésbe. A beérkezett anyagot téma szerint csoportosítottuk, és a megszerkesztett szöveget a kísérő képekkel ellátva 20 tablóra nyomtattuk: számozás nélkül a következő témacímekkel: *A víz, Vízjárólók – vizesedények, Kút, Kegyhelyen, Tiszta – tisztátalan „mosdatás”, Mosakodás a szabadban – húsvét, Karácsony, Tisztálkodási szokások és kellékek, Archaikus paraszti tisztálkodás, Parasztpolgári tisztálkodás, Személyi tisztaság, „Meg is mosakodjál...” – gyermekjátékok, „Meg is törülközzél...”, Disztörülközők, Alkalmi törülközők, „Meg is fésülködjél...” Szappan, Fürdés, Végkövetkeztetés*, kolofon. Alkalmazkodva a helyhez és az időszerűséghez, ilyen módon könnyen variálható a sorrend és a kiállítás látványa. A magyar katolikus keresztény vallás jeles napjaihoz köthető számos tisztálkodással, megtisztulással kapcsolatos népszokás. A higiéniai kultúra a XX. században gyökeres változásokon esett át, sok régi kellék az új évezredre már használaton kívülre került, vagy elhasználódott. Egy-egy régi rekvizitum, ha be is került múzeumi vagy helyi gyűjteménybe, a téma mélyrehatóbb szakmai feldolgozására szűkebb pátriánkon belül még nem került sor. Ennek hiánypótlására törekszünk.

Kulcsszavak: tisztálkodáskultúra, hagyományos néprajzi kiállítás, múzeum, gyűjtemények, kiállítási tárgyak, fényképek, mosakodás, víz, népszokás, törülközők

Jogosan teszi fel a kérdést az, aki a gyermekéletről feldolgozó zentai Néprajzi Tanácskozás óta a népi játékszerek kutatójaként ismer, hogy miért éppen ezt az idézetet választottam írásom címének, és valójában mit takar? Szőke Anna néprajzkutatót, óvodapedagógust méltán köszönhetném e cím alatt egy korábbi gyermekjátékszerek anyagát feldolgozó kutatásommal is. Úgyszintén szólhatnék csakis a fő címünk mondatával kezdődő Fehér liliumsál típusú közismert népi gyermekjátékról, amelynek egy variánsát 1995-ben a zentai *A gyermekélet* konferencia néprajzi terepmunkája alkalmával Bodor Anikó és Lázár Katalin Magyarokanizsán gyűjtötték. Hiszen ennek a népi gyermekjátéknak a tanítására mind a mai napig ügyelnek a zentai Iskoláskor Előtti Intézmény óvodáiban. Azonban a kolléganőnk széles körű néprajzkutatói és közéleti munkásságát tekintve, a tanulmányom megírására készülve a bennünk élő múlt sokoldalúbb láttatására gondoltam, amelyben benne lesz Anna is, illetve családja egy része (unokája és édesapja). Ez a magyarázat arra, hogy írásom a fő címmel azonos című, egyik leglátogatottabb kiállításomról szól, és a kiállítást kísérő tablók szövegeinek, valamint fényképanyagának felhasználásával készült.

Az állandó néprajzi kiállításom megnyitása évében, 2013. december 22-én nyitotta meg aranyvasárnapi néprajzi kiállításomat „*Meg is mosakodjál, meg is törülközzél...*” címen, és *A XX. század tisztálkodási kellékei a zentai Városi Múzeum gyűjteményében és más néprajzi gyűjtemények-*

ben alcímen dr. Juhász Katalin, az MTA BTK Néprajztudományi Intézet tudományos munkatársa. A megnyitón a Fehér lilioszál típusú közismert népi gyermekjátékokkal közreműködött a zentai Hófehérke Óvoda Bóbita épületének iskola-előkészítő csoportja Szőke Beáta és Gregus Szabina óvónők vezetésével. A megnyitó után pedig Bajkúti Szűzanya, könyörögi érettünk címmel Raj Rozália és Nagy István filmjének bemutatóját láthatta a közönség. A Thurzó Lajos Művelődési-Oktatási Központ égisze alatt rendezett hagyományos néprajzi karácsonyi kiállításaim száma elérte a 18-at. Ez a szám azt jelenti, hogy a zentai Thurzó Lajos Művelődési-Oktatási Központ és a Kiss Lajos Néprajzi Társaság együttműködésével 1991-ben elindított néprajzi kiállítások a hagyományokat tisztelve tovább élnek.

Hálával tartozom ennek kapcsán a Kiss Lajos Néprajzi Társaság jelenlegi elnök asszonyának, Szőke Annának, hogy bár ez a kiállítás nem volt közös projektum, mégis együttműködő szakemberként kezelte a kutatást. Segített a társaság tagjait tájékoztatni, sőt Ő maga is bekapcsolódott a munkába, és felgyűjtött adataival hozzájárult a tisztálkodáskultúra kutatásához.

2013 márciusában tettük közzé Zentán a hagyományos karácsonyi néprajzi kiállítás felhívását a tisztálkodáskultúra fotóanyagának és tárgyi anyagának gyűjtésére, azzal a céllal, hogy a néprajzzal foglalkozó muzeológusokon, a kutatókon, a gyűjtőkön, ismerősökön kívül a nyilvánosságot is széleskörűen bevonjuk a témával kapcsolatos tárgyak és fotók gyűjtésébe. A tanult, bevált módszereket alkalmazva, követtük a sajátos muzeológiai irányt, hogy a vajdasági múzeumok és a nemzetiségek néprajzi kutatása a lakosságot néprajzi témák megismerésére és a múzeumi gyűjtemény gyarapítására serkentse (PEŠIĆ 1975: 249).

Ezzel a kiállítással tehát az előző karácsonyi kiállításainkhoz képest, még messzebbre merészkedtünk. Ugyanis annak idején a Kiss Lajos Néprajzi Társasággal együttműködve Dévavári Beszédes Valéria elnöksége, a zentai Thurzó Lajos Közművelődési-Oktatási Központ részéről pedig Hajnal Jenő igazgatósága alatt *Betlehemezzünk a békéért* címmel 1991-ben útjára indított első hagyományos Karácsonyi néprajzi kiállítás, majd az azt követő tíz közös néprajzi kiállítás is a Vajdaság magyarságának néprajzi kutatására irányult, és a magyar etnográfia, illetve folklór gazdagságát igyekezett bemutatni. A tisztálkodáskultúra téma eddigi feldolgozatlansága folytán, néprajzkutatás szempontjából interetnikus jelleget öltött. Nemzeti és etnikai hovatartozástól függetlenül helyet kaptak itt a más nemzetiségek ünnepi szokásaihoz kapcsolódó tárgyak, például a szerb lakodalmak jelképeként számon tartott „peškir” és a horvátok, bunyevácok népi textíliái, falvédői is. A feliratozást azonban két-nyelvűre terveztük. A magyar nyelvű szöveg balról, a cirill betűs szerb szöveg pedig jobbról, az illusztráló képanyag felett helyezkedik el.

A kiállítást 2013 és 2017 között Szerbia-szerte vándoroltattuk. Együttműködő intézmények jóvoltából Zentán kívül tíz állomáshelye volt:

Település, helyszín, kiállításfogadó intézmény, személy neve	Intervallum
Zenta, Városi Múzeum, Thurzó Lajos Közművelődési Központ	2013. december 17.–január 21.
Tornyos, könyvtár, Thurzó Lajos Közművelődési Központ	2014. március 18–30.
Zentagunaras, könyvtár, Thurzó Lajos Közművelődési Központ	2014. március 31.–április 8.
Felsőhegyi Domus Vendégház, Ballangó Civil Szervezet	2014. április 10–30.
Zaječar, a Galerija Radul beg képtára	2014. július 7–17.
Temerin, Lukijan Mušicki Művelődési és Tájékoztatási Központ	2014. augusztus 22.–szeptember 5.
Szabadka, Vajdasági Magyar Folklórközpont	2014. szeptember 5–29.
Ófutak, Mladost Művelődési Ifjúsági Központ	2014. október 3–10.
Nagykikinda, Népmúzeum, Ljiljana Milašinović igazgató	2015. április 2.–április 25.
Topolya, Tájház/Művelődési Ház, Csipe Tímea igazgató	2015. május 16.–június 15.
Belgrád, Manakova kuća, a belgrádi Néprajzi Múzeum szervezésében	2017. március 14.–április 29.

Nem készült minden kiállításához egyformán nyomtatvány. A zentai Thurzó Lajos Művelődési-Oktatási Központ igazgatója, Hugyik Richárd jóvoltából a zentai műsorfüzetbe bekerültek a megnyitók eseményei. A zentai Városi Múzeumban bemutatott kiállításához Pejín Attila történész, muzeológus készített meghívókat és plakátokat. A vándorkiállításunkat a környező településeken, Tornyoson és Zentagunarason Bencsik Katalin, a zentai Thurzó Lajos Művelődési-Oktatási Központ-hoz tartozó fiókkönyvtárak könyvtárosa, Felsőhegyen Fülöp Cecília, a Ballangó Civil Szervezet elnök asszonya és Bálint Panna házigazdák fogadták. Az első szórólap lát-

ványterve Zaječarban készült, a műszaki szerkesztője Marija Radonjić volt. Dejan Krstić Zaječarban a népmúzeum akkori néprajzkutató muzeológusa, mostani igazgatója vállalta a kiállítás megszervezését és a leporelló kiadását, itt a Radul beg házában volt a kiállítás. Megjegyezzük, hogy Temerinben, a Lukijan Mušicki Művelődési és Tájékoztatási Központ galériájában már magyar nyelvű szórólappal is bemutatkozhattunk, Ágoston Mária igazgatónőnek köszönhetően. Szabadkán Raj Rozália és Nagy István jóvoltából magyar és szerb nyelvű nyomtatványok fogadták a közönséget a megnyitón a Vajdasági Magyar Folklórközpont székházában. Ófutakon a Biserna grana (Gyöngyös ág) kulturális rendezvény műsorát kísérte kiállításunk szerb nyelvű szórólapja. A megnyitón a helyi Művelődési Központ folklórcsoportja szerepelt. Nagyikindán Slavica Gajić néprajzkutató-muzeológussal együttműködve, a megnyitó után még múzeumpedagógiai foglalkozásokat is szerveztünk. Itt megjelent leporellónk felelős kiadója, Ljiljana Milašinović, a Népmúzeum igazgatója kötötte meg a szerződést intézményünk igazgatójával, Hugyik Richárddal. Topolyán Csipe Tímea, a Művelődési Ház igazgatója a tájház udvarán biztosított a kiállítás céljára nyitott teret. Belgrádban a Néprajzi Múzeum szervezésében, 2017. március 9-e és április 29-e között volt az utolsó állomáshelyünk, ahol Irena Fileki (Füleki), a belgrádi Néprajzi Múzeum néprajzkutató muzeológusa szakmailag méltatta a kiállítást az európai kultúra és a textilkultúra változásának szemszögéből. Kiállításkísérő rendezvény részeként itt is szerveztek múzeumpedagógiai foglalkozásokat.

Kiállításunk a XX. század népi tisztálkodási kultúrájából adott ízelítőt – elsősorban a néprajztudomány szemszögéből mutatta be a tisztálkodással kapcsolatos tárgyi kultúrát, a hagyományokat. A népszokások nagy része a prezentált anyag jellegénél és természetes ciklusából eredően, nem a nap-tári év jeles napjaihoz, hanem inkább a magyar katolikus keresztény vallás két jeles napjához, illetve a karácsony és a húsvét ünnepköréhez, a vízzel, a tiszta – tisztátalan ellentét párral kapcsolatos hiedelmekhez és népi gyakorlathoz csoportosult. Ezzel a tanulmánnyal is szeretnénk felkelteni a figyelmet a széles körű érdeklődésre, amit a kiállítással sikerült elérni, mivel sokakat megmozgattunk a kiállítás készítése és vándoroltatása során. Az első helyszínünkre többnyire helybeli, zentai lakosok kölcsönöztek és ajándékoztak tárgyakat, akik el is jöttek a megnyitóra. A többi helyszínen a házigazda, a befogadó (múzeum, intézmény) munkatársai kapcsoltak be új embereket a projektumba. Egyes esetekben helyi népdal, gyermekjáték vagy más folklórszöveg színesítette a megnyitót, viszont szinte minden esetben saját helyi gyűjteményanyaggal egészítettük ki a kiállítás törzssanyagát. Ezzel is közelebb hoztuk a látogató számára elődei tisztálkodáskultúráját. Így értük el azt,

hogy az elfeledett népszokások megelevenedtek. A megnyitók alkalmával az emberek beszéltek az emlékezetükben élő dolgokról, képeket hoztak, és néhány olyan érdekes, mosakodással, törülközéssel, fésülködéssel kapcsolatos használaton kívülre került tárgy is előkerült, amilyen korábban még nem volt számottevően fellelhető a múzeumi gyűjteményekben. Például a II. világháború utáni mosódeszkák, lavórtartó mosdóállványok, mázas fémből, bádogból és más anyagokból készült mosakodáshoz használt edények: mosdótál, lavór, kanta, szappantartó, éjjeliedény, vödör vagy törülközők sokfélesége. A zentai Városi Múzeum fotótára és a személyes tulajdonból előkerült fotók segítségével főként a XX. század húszas–harmincas éveitől tudtunk bemutatni érdekes jeleneteket. Például azt, hogy a Tiszán a szabad folyóban való fürdőzés akkoriban nem volt szokás, hanem Zentán a fából épített fürdőházakban fürödtek külön a nők és külön a férfiak. A kiállításunkra adott fotók azt is bemutatják, hogy a fateknő után az 1950-es években az akkori kor modern tisztálkodását jelképezte a nagyobb bádogteknő, amiben a városi gyerekeket fürdették. A kiállításon keresztül szerettük volna megismertetni az olvasót is azokkal az érdekes dolgokkal, amelyeket a téma kutatása során megtanulhattunk. Azokat a régi tárgyakat mutattuk be, amelyeket még az elődeink használtak, de már a fiatalabb nemzedék nem ismer.

A tanulmányom címével azonos címen megrendezett kiállításomhoz szakmai segítséget nyújtott Juhász Katalin, az MTA BTK Néprajztudományi Intézetének munkatársa magyarországi kutatásai, a *Meg is mosakodjál* címmel 2006-ban megjelent monográfiája.

A kiállításom anyagát a vajdasági néprajzkutatók témához kapcsolódó írásai, illetve a térségben gyűjtött tárgyak és fotográfiák egészítették ki. A zentai Városi Múzeum néprajzi gyűjteményének tisztálkodási tárgyait bemutató kiállítást két magángyűjtő gyarapította még jelentős mértékben. Egyik a húsz éve, 1998-ban Kamenicán elhunyt néprajzkutató kolléga, id. Vörös Imre, aki 1949-ben Kishegyesen született, Zentán élt, a bántági falvakhoz kötődött a munkássága, most a majdáni temetőben nyugszik. A másik a Tornyoson élő, hagyományápolás és művelődés terén széles körben tevékeny Szabó Magda, aki saját gyűjteményéből válogatott tárgyi anyaggal, ötleteivel is gazdagította a kiállításunk látványát.

A kiállítás anyagához felvételeket és leírást bocsátottak rendelkezésemre: Gordana Pajić (Nemzeti Múzeum, Valjevo), Ljiljana Trifunović (Vajdasági Múzeum, Újvidék), Slavica Gajić (Nemzeti Múzeum, Nagyikinda) Vladimir Perić (Szerémségi Múzeum, Szávaszentdemeter). A zentai Városi Múzeum és a budapesti Magyar Mezőgazdasági Múzeum fotógyűjteményéből válogatott XX. század eleji archív fotókat a hiányzó helyeken újabb képanyaggal szerettük volna pótolni. Minden ismerőst és ebben a néprajzi témában jártas,

kutató kollégát megszólítottam. A Kiss Lajos Néprajzi Társaság tagjai közül is közreműködtek néhányan a fotóanyag gyűjtésében és készítésében: Kovács Endre (Doroszló), Kónya Sándor (Csóka), Nagy István, Raj Rozália (Szabadka), Silling István (Kupuszina), Szőke Anna (Kishegyes).

A zentai lakosokat is bekapcsoltam a gyűjtőmunkába. Sóti Milanka, Nagy Abonyi Arnold, Fábrik Rudics Regina és Tóth Teréz fényképet, Apró Mátyás, Bencz Arsenović Gabriella, Burány Júlia, Gyorgyevics János, Hegedűs Vilma, Horváth László, Mizsdalo András, Obradov Márta, Szarvák Anikó, Szép Judit, Szőlősi Vörös Margit, Tóth Vera, Vass Edit és Vörös Attila pedig tárgyakat kölcsönöztek, illetve adományoztak.

A kiállításhoz húsz tábló készült, amelyek közül számunkra most Szőke Anna köszöntése kapcsán a 6., 7. és 12. táblókat emelném ki különösen, hiszen néprajzi társaságunk tisztelt elnök asszonya, ünnepeltünk saját fotógyűjteményéből bocsátotta rendelkezésünkre ezeket az illusztrációkat. Ezért ezek anyagát különös figyelemmel szeretnénk bemutatni. Kishegyesi gyűjtésével kapcsolatos adatok a Tiszta – tisztátalan és a Húsvét alcímek alatt olvashatók. A többi tábló szövegét is közöljük és szólunk a kiállítást kísérő nyomtatványokról, amelyek szövegét Szabadkán és Temerinben nyomtatták magyar nyelven is, a többi csak szerb nyelven íródott. A táblók számozatlanok, ezért a különböző helyszíneken bemutatott kiállítások a megnyitó időpontjához igazodva, más-más sorrendben tárulhattak a látogatók elé. Az elsőre a műszaki szerkesztő, Beszédes István egy jó beállítású, színes képet választott Nagy Abonyi Arnold fotói közül, amely a karácsonyi almáról való mosakodást rekonstruálja. A következő három tábló általában a bejárathoz közeli fal jobb oldalán helyezkedett el, s ha lehetséges volt, akkor a kiállítóter látogatási sorrendjében balról jobbra haladva követte a negyedik, ötödik és hatodik tábló kiállítási tárgyak installációs megoldásával kombinálva a megfelelő táblók szövegét. A hetedik és nyolcadik tábló a magyar római katolikus keresztény vallás ünnepeihez kötődően a húsvéti és karácsonyi népszokásokról szól. A kilencedik a tisztálkodási szokásokat és kellékeket ábrázolja. A tizedik és tizenegyedik a tisztálkodáskultúra időbeli fejlődésének két jellegzetes rendszerét mutatják be részletesen. A tizenegyedik táblón a magyar nyelvű szöveg után részletezőbb a szerb nyelvű legenda, mivel szerettem volna ismertetni az újvidéki Vajdasági Múzeum falvédógyűjteményének gazdagságát. A szerb nyelvű néprajzi szakirodalom megkülönbözteti, és más szavakat használ a konyhába és a szobába különböző helyeken használt falvédőkre. A konyhába a tűzhely közelébe, általában asztal fölé helyezettek neve „kuvarica”, a szobába, a heverő (ágy) fölé helyezettek neve „dozidnica”. A különleges szerepet betöltő, a falat a mosdóvíz rácsapódásától védő tisztasági falvédőt, amely a lavór fölé került, „higijenske dozidnice”-nek ne-

vezték. Helyük mindig a tisztálkodáshoz kötődött, ezért a szobán kívül elhelyezhették a konyhában vagy az előszobában is. Szerbia múzeumai közül a leggazdagabb falvédőgyűjteménye a Vajdasági Múzeumnak van, Ljiljana Trifunović néprajzkutató *Kad u kujni vlada red* című, 2010-ben készített kiállításának köszönhetően. Ezeknek a tisztasági falvédőknek a díszítőeleme általában egy lavórba helyezett kancsó virág-, illetve geometrikus motívumokkal díszítve, vagy pedig konyharészlet életképjelenetekkel. A parasztvilág idillje tükröződik gyakran a képekről és a szövegekből is. „Свежа вода је здравље”, „Чиста вода је здравље”, „Хладна вода добро прија, умиј се ти па ћу и ја”. („A friss víz egészség”, „A tiszta víz egészség”, „A hideg víz jólesik, mosakodjál meg, majd utánad én is.”) A szövegeket pamutfonállal, egy vagy két sorban hímezték száróltással. A tanulságos szövegek között akadt néhány igen szép idézet, például a szávaszentdemeteri múzeum egy falvédőjére Branko Radičević „Девојка на студенцу” (A leány a kútnál) című költeményének a verssorait hímezték.

A tizenkettedik tabló „Meg is mosakodjál...” címen a „Fehér liliomszál...” gyermekjáték népdaltípus kapcsán ismerteti a gyermekekkel kapcsolatos folklóranyagot. A tizenharmadiktól a tizenötödikig a törülközőtípusokról szólnak. A tizenhatodik a fésűlködést, a tizenhetedik a szappant, a tizennyolcadik a fürdés néprajzát mutatja be. Az utolsó előtti és az utolsó táblákra a végkövetkeztetés és a kolofon került a mosdósarkot, falvédőket, karácsonyi jeleneteket bemutató képekkel.

A KIÁLLÍTÁST KÍSÉRŐ LEGENDÁK

Hagyományos karácsonyi kiállításunk a XX. század népi tisztálkodási kultúrából ad ízelítőt – elsősorban a néprajztudomány szemszögéből. Az itt bemutatott, tisztálkodással kapcsolatos tárgyi kultúra, hagyományok, érdekes szokások nagy része a magyar katolikus keresztény vallás két jeles ünnepe, a húsvét és a karácsony köré csoportosul. Célunk, hogy megismeressük azokat a múzeumi tárgyakat, amelyeket még a nagyszüleink, szüleink is használtak, de már a mai fiatal múzeumlátogatók és a gyerekek nem ismernek. A higiéniai kultúra a XX. században gyökeres változásokon esett át, sok régi kellék az új évezredre már használaton kívülre került, vagy elhasználódott. Egy-egy régi rekvizitum, ha be is került múzeumi vagy helyi gyűjteménybe, a téma mélyrehatóbb szakmai feldolgozására szűkebb pátriánkon belül még nem került sor.

A kiállítás megrendezéséhez szakmai segítséget nyújtottak az MTA BTK Néprajztudományi Intézetének munkatársai, Juhász Katalin magyarországi kutatásai, a *Meg is mosakodjál* címmel 2006-ban megjelent monográfiája

és a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban Sári Zsolttal rendezett kiállítás rendelkezésünkre bocsátott anyagai. A vajdasági higiéniai és rituális tisztálkodási szokások bemutatásához magyar és szerb nyelven megjelent írásokból merítettünk, amelyeket a térségben gyűjtött tárgyakkal és helyi fotográfiákkal egészítettünk ki.

Bibliográfia: Bálint Sándor: *A szögedi nemzet*. Szeged, 1978–1979; Beszédes Valéria: Mágikus cselekedetek a csecsemő védelmében. *Létünk*, 1996. 3–4. sz.; Bosić, Mila: *Godišnji običaji Srba u Vojvodini*. Novi Sad, 1996; Gyura Julianna: *Zenta környéki babonák*. 1983; Jung Károly: *Az emberélet fordulói*. Újvidék, 1978; Uő: *Köznapiak és legendák*. Újvidék, 1992; Kovács Endre: *Doroszló népének tisztálkodása*. Kézirat, 2005; Dražić, Jovanka: *Vez*. Sremska Mitrovica, 2011; Radulovački, Ljiljana: A rossz szem hiedelme a Szerémségben. *Létünk*, 2003. 1–2. sz.; Karadžić, Vuk: *Život i običaji naroda Srpskoga*. Beograd, 1867; Kiss Áron: *Magyar gyermekjáték-gyűjtemény*. Budapest, 1984; Kónya Sándor: Mosdatás, ráimádkozás: *Létünk*, 2003. 1–2. sz.; Nagy Abonyi Ágnes: Karácsonyi vacsora. *Néprajzi Látóhatár*, 1999. 1–4. sz.; Uő: A Tisza és a Tisza vize a népszokásokban. *Bácsország*, 2000. 9–10. sz.; Uő: A búcsú. 2004; Uő: „Tisztaság fél egészség.” Egészséges táplálkozás a családi hagyományokban a zentai kutatások tükrében. In Örsi Julianna szerk.: *Mikroközösségek. Társadalom- és gazdaságtudományi eredmények és módszerek innovációja*. Konferenciakötet. Túrkeve–Szolnok, 2007; Nagy István–Raj Rozália: *Bajkúti Szűz Mária, könyörögi érettünk!* Tóthfalu, 1993; Papp Árpád: *Rossz vér. Adalékok a vérrel kapcsolatos népi gyógyászat történetéhez*. Szabadka, 2004; Penavin Olga: *Népi kalendárium. Az esztendő néprajza a jugoszláviai magyarság körében*. Újvidék, 1988. (A további szövegben a hivatkozás után zárójelbe tesszük a szerző vezetéknevét, az idézett mű megjelenésének évszámát és oldal-számát.)

1. kép

Sóti Réka melencéből mosakszik
Zenta, 2013 (Nagy Abonyi Arnold felvétele)

A VÍZ

A víznek nagy szerepe van az ember életében, a népi táplálkozásban és a tisztálkodásban. A néphitben a Tisza vízének mint víznek tisztító-bajelhárító szerepet tulajdonítottak. Egy gyermekjáték szövegéből is kiviláglik ez: „Tíz, tíz, tiszta víz, olyan mint a Tisza-víz...”

A tisztálkodás első lépése a vízzel való mosakodás. A tisztálkodással megtisztítjuk a testünk egyes részeit a szennytől, a napi szennyeződésektől. A reggeli mosdással arcunk megtisztul, felfrissül.

Zenta lakosainak sokáig szinte kizárólagos vízforrásul a Tisza szolgált. Még a XX. század elején is voltak, akik cserépkorsóval merítettek vizet a Tiszából, és kézben hordták haza a napi fogyasztáshoz szükséges vízmenyiséget. A vezetékes víz megjelenéséig újszülöttek fürdetésére meg hajmosásra (különösen faluhelyen) csakis esővizet használtak. Ha esni kezdett az eső, olvadni a hó, akkor a település szegényebb lakói teknőket, nagyobb edényeket raktak ki, hogy belesurogjon a ház ereséről lefolyó víz.

„Zenta fényképésze”, Stevan Kragujević Štica (1922–2002) felvételeit nem hagyhatjuk ki a kiállításból. Tiszás felvételei ismertek, híresek. Megállított pillanatukban a zentai emberekről szóló, XX. századi értékes kordokumentumok. A kép eredeti címét meghagytuk, néhol kiegészítettük a helyszín- vagy téma-leírással.

2. kép

Vízfordó (lajtós) kocsi

Zenta, 1940 (Stevan Kragujević felvétele)

VÍZTÁROLÓK, VIZESEDÉNYEK

Elődeink vigyáztak a víz tisztaságára. A háztartás, a hétköznapi és ünnepi szokások árulkodnak erről. A víztároló és víztartó edényeket más folyadék tárolására nem használták. A kútra járó korsóba csak tiszta vizet öntöttek. A kiválasztott kantába, korsóba, kancsóba csak az ivóvizet, meghatározott edénybe, vödörbe pedig az elhasznált vizet tették. Ezeket az edényeket gölöncsérek készítették. Múzeumi gyűjteményünkben korsók, kanták, kancsók egyaránt szép számban szerepelnek. Kancsóink anyaga mázas égetett agyag, keménycserép vagy porcelán.

A korsók és kanták mázatlan vagy más agyagedények. Más gyűjteményekből is szerepelnek kiállításunkon zománcos és bádgedények.

KÚT

Az 1890-es évektől kezdve mind nagyobb számban fúrtak artézi kutakat Zentán a kolerajárvány kiiktatása érdekében. Nagyon jó minőségű tiszta, lágy, kissé kénese volt az artézi kutak vize. Az ásott kút vize nem ilyen egészséges, de szinte minden udvarban ez volt. Kutat ástak, ha új ház épült, hogy ivóvízzel lássa el a ház lakóit, legyen miben mosakodni, mosni. Doroszlón az 1907-es tagosítás során épült tanyák udvarára gémeskút és itatóvályú került. A falu alacsonyabban fekvő részén pedig a talajvíz közelsége miatt a házak udvarán kopolya- vagy pandalos (padmalyos) kutat ástak. A legjobb vízminőségűt babvizes kútnak nevezték. Minden háznak volt saját kútja, amelynek tisztaságára az egész ház népe ügyelt. A háziasszony az új kútba szenteltvizet öntött és megáldotta, közben háromszor vetett rá keresztet. Ettől kezdve a kút vize szentelménynek számított. Újévi tűzszenteléskor a templomból vitt szentet dobta a kútba, hogy a szenes víz bajelhárító szerepével ruházza föl. Vízszenteléskor a templomból vitt szenteltvizet öntötte a kút vizébe. Pestisjárvány idején szokássá vált fertőtlenítés céljából oltatlan meszet dobni a kút vizébe. Az újszülöttet a kút vizében fürösztözték. Ha netán nem volt életrevaló, akkor a kút vizével részesítették bábakeresztésben. De az emberi élet fordulóíhoz kapcsolódó más népszokásokban is fontos szerepe volt a kútnak. A halottak mosdatását, lemosását is a kútból merített vízzel végezték. Az 1930-ban fúratott szívó-nyomó rendszerű, kézi hajtású kutak alkalmasak voltak a lakosság ivóvízellátására csakúgy, mint a készenléti tűzoltólajtok töltésére (KOVÁCS 2005).

Az 1960-as évektől sorban építették Zentán és más bácskai településeken is a „mikro” vízközségeket. Az 1970-es évektől csaknem minden házba behúzták a vezetékes vizet, az ásott kutak pedig sok helyen szennyvízknák-

3. kép

Vizeskorsók, a XX. század elején használt mázatlan égetett agyagedények a zentai kiállításon

A zentai Városi Múzeum néprajzi gyűjteménye

A tornyosi korszak leltári száma: E 71.277.1; a horgosi korszaké: EV 25

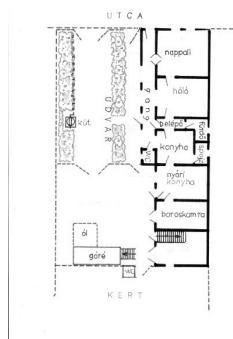
ká alakultak. Az 1980-as évekre eltűntek a kútágasok, kiszáradtak a kutak, és teljesen elvesztették a korábbi rendeltetésüket.

4. kép

Mosakodás a gémeskútnál

Zenta, 1951 (Stevan Kragujević felvétele)

5. kép

Vízesblokkok és a konyhából átalakított tisztálkodóhely egy zentai ház beosztásában

(Gyorgyevics János rajza az 1940-es években még átalakítatlan szülői házukról)

KEGYHELYEN

A XX. század elején Mariazell, Gyúd, Radna, majd a 30-as évektől Doroszló és Tekia kegyhelyeire zarándokoltak legszívesebben elődeink. Több kegyhelyre ellátogatnak ma is a gyógyulni vágyó hívek.

A doroszlói kutak története mindössze két és fél évszázadra tekint vissza. Keletkezésükkel fokozatosan a szabad vizeknél végzett kultikus cselekményeket vették át és módosították. A falu alatt folydogáló patak, mocsár vagy vályogvető gödrök, a legelőn létesített itatókutak köztulajdonban voltak csakúgy, mint a hajdani Bajkút, és tág teret biztosítottak a közösségi megnyilvánulásoknak. Mindezekből csak a legutóbbi, a szentkúti kegyhely maradt eredeti rendeltetésének megfelelő. A zarándokok a gyógyulás reményében a Szentkút vizével töltött medencében mossák beteg testrészeiket a középkori eredetű, Vajdaság napjainkban leglátogatottabb és legnagyobb vonzáskörzetű Mária-kegyhelyén, Doroszlón. A búcsú alkalmával megmossák beteg testrészeiket, valamint az edényeiket megtöltik vízzel elvitelre. A vizet üvegben vagy valamilyen edényben, korsóban hozták haza a (bajkúti) Szentkútról. „Régen árúták ott azokat a korsókat Doroszlón, de vittek is. Rá vót írva, hogy Doroszlói emlé.” (Adatközlő: Újházi Teréz. Felsőhegy, 1928. NAGY ABONYI 2004: 95.)

6. kép
Doroszlói korsó és
szenteltvíztartó
A zentai Városi Múzeum
gyűjteménye
Leltári szám: 71.1251

7. kép
*A zarándokok a szent kút vizével mossák arcukat a
doroszlói kegyhelyen*
(Nagy István–Raj Rozália: Hazahív a harangszó. Videofilm.
1992)

Nagy István és Raj Rozália videofilmeket készítettek a szabadkai, a doroszlói és a tekiai kegyhelyekről. 1995-ben örökítették meg a kultikus mosdatást vidékünk egyetlen ökumenikus jellegű Mária-kegyhelyén, Bunarić, illetve Vodice búcsúján, a szabadkai egyházmegye kötelékéhez, a sándori plébániahivatalhoz tartozó Szentkúton. Szintén 1995-ben jártak Tekián. A filmen látható, hogy a kegytemplom mögötti lejtőn kanyargós utacska vezet a legendás forráshoz, ahol a gyógyító erejűnek vélt víz állandóan csordogál a hegyoldalba süllyesztett fedeles építmény kis csövecskéjén.

TISZTA – TISZTÁTALAN „MOSDATÁS”

A tiszta – tisztátalan ellentétpár a néprajztudomány számos területén megjelenik. Különösen sok hiedelem és rítus övezi azokat a szokásokat, ahol döntő fontosságú az átmenet az egyik állapotból a másikba. Az átmeneti szertartások alkalmával a tisztaság megóvása érdekében többnyire tiszta vizet, de szenteltvizet vagy más szentelményeket is használtak. A keresztelés, mint rituális mosdás, az embert eredeti tisztaságához juttatja. A lakodalmi hajnali mosdatás hátterében már nem az újjászületés szimbolikáját kell keresnünk. Jung Károly behatóbban is foglalkozott e rítus elterjedésével, a délszláv és magyar adatok összehasonlító vizsgálatával. A tisztátalan: megrontott, szemmel vert, beteg állapotból a tisztába (egészségesbe) való

visszahozás mágikus cselekedettel, „szóttalan” hozott vagy szenteltvízzel történik. A mosdatás és a csecsemő védelmében végzett fürdetés, mint mágikus cselekedet a vajdasági magyar néprajzi szakirodalomban megtalálható (BESZÉDES 1991; JUNG 1978; KOVÁCS 1982).

A szemmel vert gyermeket szenes vízzel kell megmosdatni, majd édesanyja pendelével (alsószoknyájával visszakézből) megtörölgetni (BESZÉDES 1996: 175). Gyógyításkor a beteg gyermeket rituálisan megmosdatták. „*Anyósom akkó mosdatta még a gyereket, ha még vót verve szëmmë. Este fürdetés után köröszöt vetett a gyerekre, egy virágos mintás tányérba (amin volt zöld levél, vagy valami piros) három kanál vizet mért a gyerek feje fölött.*” (Adatközlő: Borza Józsefné Mészáros Anna 41 éves. Csóka. KONYA 2003: 132.)

A mosdóvíz kiöntésével kapcsolatos tilalmak a rontástól való félelemmel kapcsolatosak. Főleg a kisgyerek fürdővizére vigyáztak. Tanácsos volt azonban a mosdóvizet is olyan helyre önteni, ahol nem léphet bele senki. A ház elé semmiképpen nem, mert ez a néphit szerint a család halottainak tartózkodási helye volt.

„*Kishegyesen és Bajsán három csutka paraszát egy liter vízbe kell beletenni, és azzal visszakézből jól megmosdatni a gyermek arcát, majd a mosdató jól megköpködi a tenyerét, s az inge aljának belső felével körbetörli. Ha idegen jön az udvarba, utána szenteltvízzel megszentelik az udvart, hogy a jószágok épek, egészségesek maradjanak...*” (SZŐKE 2003: 99).

„*Mosakodáshoz olykor szenteltvizet is használnak. Majdánon és Rábén a mai napig él az a gyakorlat, hogy isszák a szenteltvizet betegséggógyítás érdekében.*” (Adatközlő: Molnár Rózsa. 2013.)

8. kép

Szőke Benedek keresztelője
Budapest, 2013 (Szőke Anna felvétele)

MOSAKODÁS A SZABADBAN – HÚSVÉT

A legjelesebb keresztény ünnephez, a húsvét ünnepköréhez több tisztálkodással kapcsolatos népszokás is kötődik. A magyar katolikus vallást gyakorlóknál nincs ugyan különös tisztálkodási ceremónia, de rituális láb-

9. kép

*Török Károly a lábát
mossa*

Kishegyes, 1960 (Szöke
Anna felvétele)

10. kép

Húsvéthétfőn locsolkodni induló legények
Kishegyes, 1957 (Maronka Anna felvétele)

mosásról tudunk, amit a keresztény egyház nagycsütörtökhöz köt. Nagycsütörtökön minden templomban az utolsó vacsora emlékét idéző szertartással zajlik az istentisztelet az esti órákban. Általában magas rangú egyházi személyek mosták meg ilyenkor tizenkét szegény ember lábát. Ennek hagyománya a Bibliában található. Jézus az utolsó vacsorán szeretete jeléül megmosta tanítványai lábát, mondván: „*Aki megfürdött, annak csak a lábát kell megmosni, s akkor egészen tiszta lesz. Ti tiszták vagytok, de nem mindnyájan*” (Jn 13,10). A szabadkai székesegyházban él az a gyakorlat, hogy a püspöki prédikáció után a lábmosás szertartása következik.

Az év első szabadban történő tisztálkodása, mágikus célzatú mosakodása húsvét ünnepköréhez, a nagyhéthez kapcsolódott. Ha borongós volt az idő, azt mondták: „*Nagypénteken mossa holló a fiát.*” „*Kishomokon, mikor nagypénteken tisztára mosakodtak, körülfutották a házat, hogy a kígyók elkerüljék. Csantavéren a mosástilalom ellenében e napon a fürdés javallott az egész évi vidámság biztosítása érdekében*” (PENAVIN 1988).

Nagyszombaton, amikor újra megszólaltak a harangok, akkor a lányok igyekeztek a kútnál mosakodni, hogy frissek legyenek és szépek maradjanak. A húsvéthétfőig tartó ünnepi szokások a doroszlóiakhoz hasonlóak voltak a többi magyarlakta vajdasági településen is. „*Húsvét hajnalán az egész ház népe kint mosakodott a kútnál, hogy frissek, egészségesek maradjanak. Húsvét másnapján zeneszóval járták a falut a locsoló legények. A lányokat kivonszolták a kúthoz és vödörből hideg vizet öntöttek a nyakukba mondván: »Friss légy!«*” (KOVÁCS 2005).

KARÁCSONY

A karácsonyi ünnepkörhöz kapcsolódott régen a magyar katolikus családoknál, hogy a karácsony böjti vacsora ételmaradékainak különös erőt tulajdonítottak. Még nagyobb egészségvarázsló hatást tulajdonítottak a december 24-én, karácsony előestéjén kútba dobott piros almának. Az idősebb bácskai magyarok emlékezete máig őrzi az erről az almáról való ivás és mosakodás szokását. Ez a szegedi tájon általános volt a XX. század közepe táján. *„A karácsonyi alma szép piros, egészséges alma, amelyet az ivópohárba, köcsögbe meg az ásott kútba tesznek, és erről iszik, főz, mosakodik a család egészen újévig, esetleg vízkeresztig. Azért teszik, hogy egészségesek legyenek. Az almát végül a család közösen fogyasztja el, sőt a jószág ételébe is tesznek belőle”* (BÁLINT 1978: 230).

„Az étkezés hagyományaiban a karácsonyi almának a magyarok, a görögkeleti vallású szerbek pedig a karácsonyi »egészségkalácsnak«, a mézes-diós bélesnek (česnica) tulajdonítottak mágikus óvó szerepet. Óvó sajtárságokat tulajdonítottak az olyan vízben való mosdásnak is, amelyben karácsonytól alma vagy Szent György-napi lestyán állt, illetve annak, ha a mosdás alkalmával húsvéti piros tojással dörzsölték be a házbelleket” (RADULOVAČKI 2003: 105).

„Régebben (az 1970-es évekig, ahol volt ásott kút), karácsony böjti egy piros almát beledobtak a kútba, vagy amikor mosdottak, akkor a lavórba tett »almáról mosdottak«” (NAGY ABONYI 1999: 332). Az alma vödörbe, kantába, kancsóba helyezése, ennek az ivóvíznek a fogyasztása, illetve az erről a vízről mosakodás ma már a római katolikus vallású magyaroknál nem szokás, de az idősebbek emlékezetében még élnek ezzel kapcsolatos töredékek. A karácsonyi alma emberre és állatokra gyakorolt egészségvarázsló hatásáról viszont számos adatközlést találhatunk a vajdasági néprajzi tanulmányokban.

11. kép

Sóti Réka karácsonyi almáról
mosakodik

2013 (Nagy Abonyi Arnold felvétele)

TISZTÁLKODÁSI SZOKÁSOK ÉS KELLÉKEK

A hétköznapi tisztálkodási szokások gyakoriságát az évszak és a végzett munkák jellege határozta meg. Nyáron gyakrabban és alaposabban tisztálkodtak. A napon megmelegedett vízzel reggel és este mosakodtak derékig a szabadban. Szép időben nem csak a férfiak, a nők is mosakodtak kinn az udvaron. Az évszaktól függetlenül naponként kézre töltött vízzel mosták meg arcukat és szemüket. Télen az esti tisztálkodás elmaradt. A gyerekeket fateknőben vagy lavórban mosdatták. Hetente egyszer, szombat este vagy vasárnap reggel az egész család alaposan megmosakodott, készülve az ünnepnapra. Teknőben először a gyerekek fürödtek meg. Utánuk mosakodtak a nagyobb fiúk, majd a férfiak, végül a lányok, asszonyok következtek. A család felnőtt tagjai naponta mosakodtak, de csak havonta egyszer-kétszer fürödtek. A gangról nyíló bejárati ajtótól jobbra állt a vizespad, rajta a kútvíz, illetve az esővíz tárolására szolgáló zománcos vödörök. Itt voltak a mosakodás kellékei: a mázas mosdótálak, a házilag főzött szappan és a hímzett törülköző. A zománcos lavórnak később fából, vasból, lemezből volt az állványa is. A konyha tűzhely melletti falrésze vagy annak környéke volt a mosdósarok. A mosdósarokban foglalt helyet egy szék vagy pad a lavórral, mellette a korsó – később a kanta, esetleg a vödör is. A gölöncsérek által készített kerámia mosdótálat a szegény paraszti konyhában használat után félretették, ágy alá vagy kredencbe rejtették, elkülönítve a főzőedényektől.

A XIX–XX. század fordulójától napjainkig terjedő időszakban a tisztálkodási szokások változásában Juhász Katalin, a magyar népi tisztálkodás kutatója felosztását vettük alapul, aki ötféle tisztálkodási-testápolási szokásmodellt különített el. (Archaikus paraszti, parasztpolgári, modernizálódó, fogyasztói szocializmus, fogyasztói kultúra). A fejlődési fokozatoknak megfelelő öt modell egyben korszakokat is jelöl, de ezek határai elmosódnak, ugyanis a változások földrajzilag és vertikálisan, vagyis az egyes társadalmi csoportokban, sőt akár családonként is különböző időszakokban következtek be. Esetünkben az első kettő érdekes.

12. kép
Mosdótál, kancsó és
szappantartó

Tornyos. A zentai Városi
Múzeum gyűjteménye
Leltári szám: 68

ARCHAIKUS PARASZTI TISZTÁLKODÁS

Az archaikus paraszti tisztálkodási szokások egyik legfontosabb jellemzője a természetközelség, amely a természetes vízforrások (felszíni vizek és esővíz) kiaknázásában, az ásott kút alkalmazásában, a takarékos vízfelhasználásban és a „környezetbarát” tisztálkodási módokban nyilvánult meg.

Mai szemmel a falvakban élők tisztasági követelményei is minimálisak voltak. A szagnak nem tulajdonítottak különleges jelentőséget. A lakáskörülmények, az archaikus vászonvisolet, illetve annak tisztítási nehézségei nem követeltek gyakoribb és alaposabb tisztálkodást. A mosakodás módja, gyakorisága nagymértékben függött az évszakok váltakozásától is. A téli időszakban a füstös, levegőtlen lakóházakban szinte egyáltalán nem tisztálkodtak. A tavasz beköszöntével, az első melegebb napon aztán a közeli folyóban mosták le a hónapok alatt testükön összegyűlt koszt. A mosakodáshoz házi-szappant, az évi néhány hajmosáshoz hamulúgot, öblítésre ecetet használtak. A mosdásra minimális vizet használtak, ezt szolgált a szájból mosdás, a megnedvesített rongy használata és az edényből kifelé mosdás technikája is. Így a víz a mosdás végére elfogyott, vagyis szinte egyáltalán nem keletkezett szennyvíz. A fürdés felnőtteknél ritka volt, leginkább gyógyítás céljából történt. Az elhasznált víz másodlagos felhasználása is jellemző: a fürdővízben előbb mostak, majd öntözték vele. Arc- és testápoló-szerként sóltan disznózsír, tej, illetve vaj szolgált. A hagyományos paraszti kultúrában a tisztálkodás fizikai és rituális-mágikus funkciója szorosan és sok szálon kapcsolódott össze.

13. kép

Zentai munkásház konyhabelsőjének részlete (1910)

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum gyűjteménye
(Erdélyi Mór felvétele)

PARASZTPOLGÁRI TISZTÁLKODÁS

Az ún. parasztpolgári tisztálkodási szokásrendszer a paraszti polgárosodás részeként a XIX–XX. század fordulójától az elemi iskolai oktatásba is beépített átfogó állami higiéniai ismeretterjesztés és a közegészségügyi viszonyok javítására vonatkozó széles körű intézkedések nyomán terjedt el

a falusi lakosság körében. A két világháborútól az 1960-as évekig falun nevelkedett generációk nagy része máig e szokásrendszer szerint tisztálkodik. Ebben a rendszerben tiszta az, akin nincs látható szennyeződés. A tisztálkodási és piperekellékek a vagyoni állapotról is árulkodtak. A XX. század elején még közösen használták a tisztálkodásra kijelölt edényeket és textíliát. A polgárosodás folyamatában falun és városon a tisztálkodás egyre inkább egyénivé vált. Megnövekedtek a választási lehetőségek.

Az 1930-as évek után is a konyhákban zajlott a tisztálkodás falun, városon már szinte minden szobában volt mosdótál és hozzá tartozó kancsó. Általában a gangról nyíló bejárati ajtótól jobbra helyezték el a kútról hozott vizet, illetve az esővíz tárolására szolgáló zománcos vödröket. Itt voltak a mosakodás kellékei is: a zománcos lavór, a házilag főzött szappan és a törülköző.

A csikófejes sparhelt fölött a falon olykor a mosakodásra utaló témát ábrázoló hímzett falvédő is előfordult, de itt foglalt helyet, ha volt, a falitükör.

Falun a konyhában, városon inkább a szobában zajlott a tisztálkodás. A falusi fürdőszoba kellékei gazdagságukban ma már nemigen különböznek a várositól.

14. kép

*Lavór a csikófejes sparhelt melletti
hokedlin*

Zenta, 1990 (Nagy Abonyi Ágnes
felvétele)

„MEG IS MOSAKODJÁL...” – GYERMEKJÁTÉKOK

A húsvéttól pünkösdig tartó hagyományos játékfüzérekhez tartozott a *Fehér liliomszál...* A vonulós játékok eltűnésével alkalomhoz nem kötött énekes gyermekjáték lett belőle.

*Fehér liliomszál, ugorj a Dunába,
Támaszd meg oldalad két arany pácával!
Meg is mosakodjál, meg is törülközzél
Valaki kötőjébe.*

Magyarkanizsa, 1995 (Bodor Anikó és Lázár Katalin gyűjtése. Bodor Anikó: *Vajdasági magyar népdalok IV.* Újvidék–Zenta, 2008: 681.)

A megtisztulás, újjászülés eszméjével kapcsolatos játék. A Tisza vagy a Duna partján sok helyütt még ma is szokás, hogy nagypénteken napfelkelte előtt a nagylányok kimennek a folyampart-ra, s abban a hitben, hogy a fürdés által meg is tisztulnak, meg is szépülnek, a folyam hullámaiban megfürdenek. A babona azt tartja, hogy amelyik legénnyel ilyenkor először találkoznak, az lesz a férjük. Ha pedig rávetették valakire a szemüket, megszerzik annak kendőjét, s a fürdés után abba törülköznek (KISS 1984).

15. kép

Falvédő Vörös Imre gyűjteményéből
Szöllősi Vörös Margit tulajdona (Nagy Abonyi
Arnold felvétele)

„MEG IS TÖRÜLKÖZZÉL...”

A tisztálkodás másik lépése a törülközés. Magyar nyelven helyi megnevezései törülköző, „tűrűköző”, szerbül „peškir” vagy „ubrus”. A törülköző a test szárazra törlésére szolgáló kendőruha. Szélessége rendszerint egy szél (kb. 40–50 cm), esetleg egy félbevágott szél. Hossza 80 és 140 cm közt változik.

A köznapi törülköző általában kisebb méretű volt. Kenderből szőtték, mivel ezt könnyebben moshatták. Díszítetlen volt, esetleg 1–2 szőtt csíkkal vagy keskeny hímzéssel díszítették. Sarkában vagy lenn, a közepén tulajdonjeggyel, monogrammal jelölték. Az ajtó közelében, szegen vagy fogason függött. A zentai Történelmi Levéltárban (F 341.6) Salamon Dénes királyi közjegyző iratai között találtunk néhány házassági szerződést, s a bennük szereplő hozomány leltári összeírásába foglalva adatokat a törülközőkről. Az 1891/16-os iratban például 24 törülközőről tesznek említést. Az 1891/242-es iratban „a tárgyak a következők 40 törülköző 6 kenyér kendő 26 konyha törülő 6 színes törülő, 16 kenyér díszkendő”. Ebből is láthatjuk, hogy az ingatlan mellett a női hozomány tárgyait is fontosnak tartották. A XX. század elején a szegényebbeknek 2–3, míg a módosabbaknak 40–45 darab törülközője is lehetett. (A zentai Történelmi Levéltárban [341.6 fond,

közjegyzői okiratok 1891/1-333] talált házassági szerződés leltárjegyzéke 28 törülközőruhát és 24 törülközőt sorol fel.

A zentai Történelmi Levéltár [341.6 fond, közjegyzői okiratok 1891/242.1] birtokában levő házassági szerződés, amelyben Welber Sándor elismeri, hogy neje „hozománykép hozza a következő ingóságokat 42 drb törülköző, 24 drb konyha törölő.”)

A zentai Városi Múzeum néprajzi gyűjteményében másfél tucat régi, XX. századi hétköznapi és dísz törülközőt őrzünk. Kiállításunkon bemutatjuk ezeket, és összehasonlításuképpen még néhányat más gyűjteményekből.

DÍSZTÖRÜLKÖZŐK

A dísz törülköző leginkább pamutból vagy felpamutból készült, ezért mutatósabb és hímzésre alkalmasabb volt. A díszítés a törülköző egyik vagy mindkét végén húzódik. A dísz törülközőt eredeti rendeltetésében általában nem használták. Ünnepi célra, lakás díszítésére szolgált. Rendszerint törülközőtartóra helyezték úgy, hogy mindkét vége látható legyen, ezért egyharmadát vetették át a rúdon. Ez az oka, hogy ennek a törülközőnek a hímzése az egyik oldalon az anyag színére, a másikon a visszajára került. A XIX. század végétől szokásban volt behímézni a tulajdonos nevét meg a készítés évét. A hímzett feliratok a XX. század elején Vajdaságban és egész Szerbiában elterjedtek. Például: *Jó reggelt! Dobro jutro! Ustaj Lolo svanulo! Probudi se golubice!* Hímzésük előnyomott mintára szálöltéssel készült, ritkábban fordult elő rajtuk a szálszámolós minta. A szőtt törülközők végét rojt vagy csipke, a hímzett, pamutos törülközők végét pedig kisebb-nagyobb cakkhímzés díszítette.

16. kép

*Gyakran szögön
függött a hétköznapi
vászontörülköző*

A zentai Városi Múzeum
gyűjteménye (Tóth Vera
ajándékozta)

Leltári szám: E 999

17. kép

*Szerb nyelvű feliratos
dísz törülköző*

Oromhegyes. A zentai Városi
Múzeum gyűjteménye
Leltári szám: E 138

ALKALMI TÖRÜLKÖZŐK

Régebben a törülközők és az egyéb hétköznapi törölkendők, kenyérruhák nem nagyon különböztek egymástól. Különleges alkalmakra viszont egyedi darabokat készítettek. A halotti szokásoknál valamikor jelen volt a halottas ház tükrének letakarására szolgáló törülköző, de ennek előfordulásáról a múzeumi gyűjteményeinkben nem tudunk. Az emberélet legjelesebb fordulóin több szerepben is jelen van a törülköző. A lakodalmi szokásokból tudjuk, hogy több nemzetenél – de főként a szerbség körében – a menyasszony az új rokonoknak és a közreműködőknek a kendők mellett legfőbb ajándéktárgyként törülközőt adott. Vuk Karadžić így írt erről: *„Másnap hajnalok hajnalán az újasszony minden lakodalmasnak vizet önt, hogy megmosdjon, törülközőjét pedig, amelyet erre az alkalomra készített, s amelynek mosdató törülköző a neve, átnyújtja, hogy megtörülközzenek”* (KARADŽIĆ 1867: 250).

A lakodalomba hívogató öltözetéhez sajátos módon hozzátartozott a dísz-törülköző. Azonban itt főként azokról a díszes lakodalmi törülközőkről kell szólnunk, amelyek a délszláv lakodalmak jeles személyeinek (násznagy, koma) jelképeként szerepelnek egész Szerbiában. A múzeumi néprajzi gyűjteményekben különös jelentőséggel bírnak a násznagy lakodalmi díszeként ismert, úgynevezett „deverski peškiri”.

„MEG IS FÉSÜLKÖDJÉL...”

A mindennapi tisztálkodáshoz tartozott a haj vizes kézzel történő lesimítása és a gyerekek megfésülése. A frissen mosott haját zsírral kenték be, hogy ne húzza a fésű.

„Zentán a lányok bodzafa alatt mosták a hajukat, hogy hosszúra nőjjön” (PENAVIN 1988: 80).

A nagypénteki mosakodás mellett tehát a fésülködés is rituális cselekedettel párosult. A nagylányok egy magas fa alatt fésülködve, majd a kifésült hajcsomót a fa tövébe ásva, hogy hosszúra nőjön a hajuk, a következő szöveget mondták:

*Ess eső ess! Búza bukorodjon, zab szaporodjon,
Az én hajam olyan legyen, mint a csikó farka,
Még annál is hosszabb, mint a Tisza hossza.
Még annál is hosszabb, mint a Duna hossza.
Még annál is hosszabb, mint a világ hossza.*

(Adatközlő: Micsik Borbála. Padé, 1920. NAGY ABONYI 2000.)

A XIX. század végétől a XX. század közepéig a törülközők mellett a konyhai használati textilja részei voltak a fésű- és kefetartók, valamint a kancsótakarók és a falvédők is.

A vászontörülközőkhöz hasonlóan megjelentek ezeken is a sajátos monogramok, díszítések és az ötletes szövegű feliratok.

18. kép

A Temerinben szerepelt kiállítás fésülködést bemutató részlete. A tablón doroszlói fényképek láthatók Kovács Endre fotógyűjteményéből

SZAPPAN

A szappan térhódítását megelőzően az ókori görögök és rómaiak fürdőkben földfajtákkal vagy hamuval tisztálkodtak, és olajjal kenték be bőrüket. A középkorban már általánossá vált a szappanhasználat. Faggyú vagy más állati zsírok, valamint lúgkő felhasználásával főzték kezdetben a szappant, de sokáig nálunk is így készítették egyes asszonyaink a háziszappant. A modern szappangyártás elterjedésével megjelent a növényolaj alapú szappan, amelyet a XX. század elején már nagyüzemileg gyártottak. Az 1980-as években robbanásszerűen elterjedt a folyékony szappan. Az új évezredben pedig egyre szaporodnak a hideg eljárással, kézzel készült szappanok kedvelői. A mosakodás mindig szappannal történt. A nagylányok a hétvégi tisztálkodáskor illatos szappant használtak.

A haját is szappannal, de korábban hamulúggal, mosósózával mosták, és esővízzel öblítették. Lányok egy-két hetente, asszonyok havonta, idős asszonyok pedig évente egyszer mostak haját.

FÜRDÉS

Ahol a település közelében folyóvíz volt, ott a lányok és a fiatal menyecskék nyaranta eljártak fürdeni, de ez elsősorban játékot és szórakozást jelentett, és nem tisztálkodást. Általánosan elterjedt szokás volt – különösen az eladó lányok gyakorolták – nagypéntek reggelén folyóvízben vagy frissen szedett harmatban megmosakodni, hogy szépek, frissek és egészségesek legyenek az esztendőben.

A tisztálkodáshoz hiedelem jellegű tilalmak is kapcsolódtak. A hétköznapi mosakodáshoz fűződő hiedelmek legtöbbje valószínűleg eredetileg pedagógiai célú előírás. A gyermek védelmében tett cselekményeket babonának tartják. *„Az adai és moholi tanyavilágban az újszülött gyermek fürdővizébe pihét dobtak, hogy élete könnyű legyen, pénzt, hogy gazdag legyen, tejet, hogy jól tudjon aludni, és szép legyen a bőre. A szemverés ellen úgy védekeztek, hogy azzal a személlyel, akinek összeért a szemöldöke, visszakézből megmosdatták a gyermeket. Bizonyos betegségek ellen úgy védekeztek, hogy az első hóban meghemperegtek. Beteg gyermek orvoslására éjjélkor útkereszteződésről lopott port szórnak, vagy lopott szalma kifőzött levét teszik a fürdővízbe.”* (Muhi János: Babonák között bölcsőtől a sírig. *Kalangya*, 1942. 1–2. sz. 60.)

19. kép

Gyermekfürösztés. Bagi Icula bádogteknőben.

A zentai Sóti Milanka fotógyűjteményéből, 1953

VÉGKÖVETKEZTETÉS

A XX. század első felében a lakóházak korszerűsödése, az olcsón beszerezhető tisztálkodási tömegcikk és a vízellátás kismértékű javulása lehetővé tették a tisztálkodási szokások átalakítását az új ismeretek szerint. Ugyanakkor az is jól megfigyelhető, hogy a lakás- és öltözködéskultúra más területeihez hasonlóan a tisztálkodás paraszti háztartásokban megjelenő új eszközkészlete is gyakran csupán reprezentációs jellegű volt. Egyre több háztartásban megjelentek a tömegcikként forgalmazott vízfordó és -tároló fémkannák, vödrök, mosdóállványok és fémlavórok, valamint a szappanhasználat is általánossá vált. A korábban is használt háziváson törülközők mellett készen vagy méterárúként

20. kép

Konyhaenterőr a tisztálkodás rekvizitumaival

Tornay, 2013. Szabó Magda gyűjteményéből

vásárolt és otthon megvarrt törülközőket is használtak. A füsttelenített konyhában, ritkábban a szobában kialakult a tisztálkodás állandó helye.

A kútról hozott vizet a vízhordó edényekben (két-három korsóban, vödörben, kannában) tárolták a konyhában levő vizespadon. Általában letakarták, hogy ne mehessen bele semmi szennyeződés vagy rovar. A vizet egy kisebb bögrével merítették, amely rendszerint egyben ivóalkalmatossággént is szolgált. A bent tárolt víz egy kevéssel volt több, mint a naponta átlagosan elhasznált mennyiség, mivel normális esetben naponta csak egyszer jártak a kútra. Egy család napi vízfelhasználása a helyi szokásoktól és természeti adottságoktól függően kb. 10–30 liter körül volt (Juhász Katalin: *Meg is mosakodjál*. Részlet a kiállítás szövegéből).

KOLOFON

A kiállítás szerzője Nagy Abonyi Ágnes néprajzkutató-muzeológus

Kiadó: Thurzó Lajos Művelődési-Oktatási Központ, Zenta

Felelős kiadó: Hugyik Richárd

Műszaki szerkesztő: Beszédes István

Lektor és korrektor: Kaszás Angéla, Predrag Popović

Készült a szabadkai Csikos Nyomdában, 2013-ban

Támogató Zenta Község Önkormányzata

A kiállítás anyagához felvételeket és leírást bocsátottak rendelkezésre:

Gordana Pajić (Nemzeti Múzeum, Valjevo), Ljiljana Trifunović (Vajdasági Múzeum, Újvidék), Papp Árpád (Városi Múzeum, Szabadka), Slavica Gajić (Nemzeti Múzeum, Nagyikinda), Vladimir Perić (Szerémségi Múzeum, Szávaszentdemeter)

A kiállítás fotóanyagának gyűjtésében, készítésében közreműködtek, illetve felhívásunkra felvételeket küldtek: Fábrik Rudics Regina, Kovács Endre, Kónya Sándor, Nagy István, Raj Rozália, Silling István, Sóti Milanka, Szőke Anna, Nagy Abonyi Arnold

Tárgyakat kölcsönöztek és adományoztak: Apró Mátyás, Bencz Arsenović Gabriella, Burány Júlia, Cvitkó Klára, Gyorgyevics János, Hegedűs Vilma, Horváth László, Mizsdalo András, Obradov Márta, Surányi Kornél, Szabó Magda, Szarvák Anikó, Szép Judit, Szőlősi Vörös Margit, Tóth Vera, Vass Edit, Vörös Attila, Pintér Vörös Nóra, Zsiga Ilona

IRODALOM

- BÁLINT Sándor 1978–1979. *A szögedi nemzet*. Szeged
- BESZÉDES Valéria 1996. Mágikus cselekedetek a csecsemő védelmében. *Létünk*, 3–4. sz.
- BOSIĆ, Mila 1996. *Godišnji običaji Srba u Vojvodini*. Novi Sad
- DRAŽIĆ, Jovanka 2011. *Vez*. Sremska Mitrovica
- GYURA Julianna 1983. *Zenta környéki babonák*. *Hungarológiai Közlemények*, Újvidék
- JUHÁSZ Katalin 2006. *Meg is mosakodjál*. Budapest
- JUNG Károly 1978. *Az emberélet fordulói*. Gombosi népszokások. Újvidék
- JUNG Károly 1992. *Köznepok és legendák*. Forum Könyvkiadó, Újvidék
- KARADŽIĆ, Vuk 1867. *Život i običaji naroda Srpskoga*. Beograd
- KISS Áron 1984. *Magyar gyermekjáték-gyűjtemény*. Budapest
- KÓNYA Sándor 2003. Mosdatás, ráimádkozás. *Létünk*, 1–2. sz.
- KOVÁCS Endre 2005. *Doroszló népének tisztálkodása*. Kézirat
- NAGY ABONYI Ágnes 1999. Karácsonyi vacsora. *Néprajzi Látóhatár*, 1–4. sz.
- NAGY ABONYI Ágnes 2000. A Tisza és a Tisza vize a népszokásokban. *Bácsország*, 9–10. sz.
- NAGY ABONYI Ágnes 2004. A búcsú. A Zentai Múzeum állandó kiállítása, *Környékünk*, Zenta
- NAGY ABONYI Ágnes 2004. *A zentai Városi Múzeum állandó néprajzi kiállítása*. Múzeumi kalauz, Zenta, Grafoprodukt, Szabadka
- NAGY ABONYI Ágnes 2007. „Tisztaság fél egészség.” Egészséges táplálkozás a családi hagyományokban a zentai kutatások tükrében: In: Örsi Julianna (szerk.): *Mikroközösségek. Társadalom- és gazdaságkutatási eredmények és módszerek innovációja*. Konferenciakötet. Túrkeve–Szolnok
- NAGY István–RAJ Rozália 1993. *Bajkúti Szűz Mária, könyörögj érettünk!* Tóthfalu
- PAPP Árpád 2004. *Rossz vér. Adalékok a vérrel kapcsolatos népi gyógyászat történetéhez*. Szabadka
- PENAVIN Olga 1988. *Népi kalendárium. Az esztendő néprajza a jugoszláviai magyarság körében*. Újvidék
- PEŠIĆ, Slobodan 1975. A vajdasági múzeumok és a nemzetiségek néprajzi kutatása. Újvidék. *A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei*, VII. évfolyam (június–szeptember), 23–24. szám
- RADULOVAČKI, Ljiljana 2003. A rossz szem hiedelme a Szerémségben. *Létünk*, 1–2. sz.

“Wash Up and Wipe Yourself...”

Traditional Ethnographic Exhibition of the City Museum in Senta about Washing Up Accesories for Personal Hygiena in the 20th Century

Under the title “Wash Up and Wipe Yourself ...” we opened the 18th traditional Christmas ethnographic exhibition organized by the Cultural and

Educational Center “Thurzó Lajos” with which we exhibited in another ten similar cultural institutions and museums (Tornjoš, Novo Orahovo, Gornji Breg, Zajecar, Temerin, Subotica, Futog, Kikinda, Backa Topola, Belgrade). The last exhibition was organized in cooperation with the Ethnographic Museum in the capital of Serbia. The following work deals with the exhibition and accompanying text used for the exhibition activity with the subtitle “Sets for hygiene in the 20th century from the collection of the City Museum Senta, as well as from other ethnographic collections”. The exhibition of artifacts from the ethnographic collection of our museums related to everyday hygiene was largely enriched by two private collections. One of them belonged to Imre Veres, our fellow ethnologist, who died twenty years ago, and the other belongs to Magda Sabo, who lives in Tornjos. For the needs of my exhibition a lot of photographs and descriptions were borrowed from colleagues in the National Museum of Valjevo, the Vojvodina Museum of Novi Sad, the National Museum of Kikinda and the Museum of Srem in Sremska Mitrovica. In the missing places we used archival photographs of Senta City Museum and the Agricultural Museum of Hungary in Budapest (Erdélyi Mór – Budapest, Štica – Senta), while we supplemented the written material with quotations from the works of our ethnographers. Several members of the ethnological society “Kiss Lajos” also took part in collecting artifacts and shooting photo material with Ms. Anna Szőke as a team leader. Some good, contemporary photos of apple washing during Christmas holidays were recorded as well as pouring with water or perfume during Easter Monday as a photo material for festive customs. In order to describe the ethnographic significance of hygiene customs we managed to include citizens in artifacts collecting. The materials we received were sorted according to themes, and the written part of the exhibition with accompanying photographs were printed on 20 panels with the following thematic titles: *Water, Water Containers, Well, In the Sanctuary, Clean-Impure “Washing Up”, Outdoor Washing Up – Easter, Christmas, Hygienic customs and accessories, Archaic Rural Washing, Rural-Urban Methods of Washing Up and Personal Hygiene, “Washing Up ...” – children's game, “Wash Up Nicely...” Festive Towels, Convenient Towels, “Comb Yourself Too...”, Soap, Bathing, Conclusion, Colophone.*

Adapting to the place and requirements of modernity, it is easy to vary the order of the panels and the visuality of the exhibition. The festive days of the Hungarian Catholic religion are linked to many folk customs regarding washing up and cleaning. The culture of hygiene has undergone radical changes during the 20th century; in the new millennium, many old accessories have been out of use or have been worn out. Some of the old objects, even when

they became part of museum or local collections, did not become the topic of some serious professional researching. This work is an attempt to fill that gap.

Key words: hygiene culture, traditional ethnographic exhibition, museum, collections, exhibits, photographs, washing, water, folk tradition, towels

„Umij se, obriši se lepo...”

*O tradicionalnoj etnografskoj izložbi o rekvizitima za ličnu higijenu
20. veka iz Gradskog muzeja Sente*

Pod naslovom „Umij se, obriši se lepo...” otvorili smo u Gradskom muzeju Sente 2013. godine 18. tradicionalnu božićnu etnografsku izložbu u organizaciji Kulturno-obrazovnog centra Lajoš Turzo s kojom smo gostovali u još deset sličnih kulturnih ustanova i muzeja (Tornjoš, Novo Orahovo, Gornji Breg, Zaječar, Temerin, Subotica, Futog, Kikinda, Bačka Topola, Beograd). Poslednje gostovanje je bilo organizovano u saradnji sa Etnografskim muzejom u prestonici. Rad koji sledi bavi se izložbom i propratnom tekstom korištenim za izlagačku delatnost sa podnaslovom „*Pribori za održavanje higijene u 20. veku iz zbirke Gradskog muzeja Sente, kao i iz drugih etnografskih zbirki*”. Izložbu predmeta iz etnografske zbirke našeg muzeja vezanih za svakodnevnu higijenu u velikoj meri su obogatile dve privatne kolekcije. Jedna je bila vlasništvo Imrea Vereša, našeg kolege etnologa, koji je preminuo pre tačno dvadeset godina, a druga pripada Magdi Sabo koja živi u Tornjošu. Za potrebe moje izložbe kolege iz Narodnog muzeja Valjeva, Vojvodanskog muzeja Novog Sada, Narodnog muzeja Kikinde i Muzeja Srema u Sremskoj Mitrovici stavili su mi na raspolaganje i fotografije i opise. Kod nedostajućih mesta koristili smo arhivske fotografije Gradskog muzeja Sente i Poljoprivrednog muzeja Mađarske u Budimpešti (Erdélyi Mór – Budimpešta, Štica – Senta), dok smo pisani materijal dopunili citatima iz radova naših etnografa. Nekoliko članova etnološkog društva „Lajoš Kiš” učestvovalo je takođe u sakupljanju i izradi foto materijala sa gospođom Anom Seke na čelu. Snimljeno je nekoliko dobrih, savremenih fotografija o umivanju sa jabukom tokom božićnih praznika i polivanju za vreme uskršnjeg ponedeljka kao foto materijalom za praznične običaje. Da bi opisali etnografski značaj kulture održavanja higijene uspeali smo da i građanstvo uključimo u sakupljanje predmeta. Pristigli materijal smo razvrstali po temama, a uobličeni tekst smo zajedno sa propratnim fotografijama odštampani na 20 panoa sa sledećim tematskim naslovima: *Voda, Posude za vodu, Bunar, Na svetilištu, Čisto – nečisto „umivanje”, Umivanje na otvorenom – Uskrs, Božić, Higijenski običaji i pribori, Arhaično seosko pranje, Seosko-gradski način pranja i lična higi-*

jena, „Umij se...” – dečije igre, „Obriši se lepo...” Svečani peškiri, Prigodni peškiri, „Očešljaj se takođe...” Sapun, Kupanje, Zaključak, Kolofon.

Prilagođavajući se mestu i zahtevima savremenosti na ovaj način je lako varirati redosled i vizuelnost izložbe. Uz praznične dane mađarske katoličke religije mogu da se vežu mnogi narodni običaji u vezi pranja i očišćenja. Kultura higijene je tokom 20. veka doživela korenite promene, u novom mileniju mnogo starih pribora je izašlo iz upotrebe ili je iskorišteno. Pojedini stari rekviziti ako su i ušli u muzejske ili lokalne zbirke, nisu postali tema neke ozbiljnije stručne obrade. Ova izložba je pokušaj da se ispuni ta praznina.

Ključne reči: kultura higijene, tradicionalna etnografska izložba, muzej, zbirke, izložbeni predmeti, fotografije, umivanje, voda, narodni običaj, peškiri

Beérkezés időpontja: 2018. 06. 13.

Elfogadás időpontja: 2018. 07. 24.

CSORBA Béla

· az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának nyugalmazott magyar nyelvi
· lektora
· csorbabelal@gmail.com

VOLT EGYSZER EGY MESEVITA

There Was Once a Debate Over Fairy Tales

Bila jednom jedna rasprava o bajkama

1956-ban az Újvidéki Rádió egyik magyar nyelvű meseadaptációja kapcsán a *Magyar Szó* napilapban vita indul arról, vajon a mese károsan vagy hasznosan befolyásolja-e a gyermeki pszichét, hiszen világa ellenkezik mind a szocializmus materialista világnézetével, mind a modernitás korának tudományos-technikai fejlődést misztifikáló ideológiájával. A mese mint műfaj rádiós adaptációjának módszertani kérdéseit a vitázók tulajdonképpen alig érintik, annak ellenére, hogy a szemük előtt játszódik le ennek folyamata, sőt a hozzászólók között van, aki maga is tevékenyen részt vesz annak megteremtésében. Az idő távolából úgy tűnik, hogy a mese – az „igazi mese” – emancipációja volt a tét, s az ideologikum uralma elleni csendes lázadás zajlott, mintegy utórezgéseként azoknak a vitáknak, amelyek a jugoszláv irodalmi életben jórészt már korábban lezajlottak. Miközben a mesének a gyermeki lélekre gyakorolt pozitív hatását voltaképpen egyik vitázó sem vonta kétségbe, a mesék többnyire alapvetően konfliktusos szerkezetét érintve akadt, aki nem tudott vagy nem is akart bizonyos mérvű osztályharcos szemlélettől megszabadulni, ami persze nem feltétlenül kellett, hogy belső meggyőződésből fakadjon, inkább a politikai hatalom vélt vagy valós elvárásainak kívánt megfelelni. A mese (és azt emlegetve alapvetően a népmesére gondoltak, annak műfaji sokrétősége figyelembevétele nélkül) „mágikus” világának fontosságát védelmezve azonban a mesékhez alapvetően mégiscsak hozzárendelt didaktikai funkciót olykor mintha túlhangsúlyozták volna.

Kulcsszavak: mese, mesejáték, Újvidéki Rádió, Magyar Szó, Hoffmann Mária, Kek Irén, Fehér Ferenc, Kepe István, M. Bona Júlia, valóság, csodás elem, a feloldódás költészete, nevelés

Teljesen feledésbe merült a vajdasági magyarok egyetlen napilapjának hasábjain 1956 őszén zajlott, a résztvevők, illetve a lap szerkesztői által egy idő után „mesevitának” nevezett eszmecsere, amely egy, az Otthon – család – gyermek rovatban szeptember 29-én közölt, stílusa alapján érezhetően

pszeudo olvasói véleménynel (Panaszlevél, *Magyar Szó*, 1956. szeptember 29., 4.) indult. Ebben „Zolika nagymamája R.” elmondja, hogy újabban felfigyelt unokája különös viselkedésére, de utána lopakodott a kertbe, s kiderítette az okát.

„Hát képzeljék! Az én kisunokám ott ült, mereven nézte a kezében lévő tűt és közben olyanokat mondott, hogy: abrakadabra, meg mit tudom én, még mit. Ezt végigcsinálta mindegyik tűvel. Majd csalódottan elindult befelé.

Bevallottam neki, hogy kilestem, és akkor, mintha gát szakadt volna fel, elsírta kis szíve bánatát.

A rádióban hallotta, hogy valami Diagnózis doktort tüvé varázsoltak, és a tűt elvesztették. És azt mondták a gyerekeknek, hogy próbálják elmondani a varázsszavakat annak a tűnek, amellyikkel a nagymamájuk varr, hátha szerencsájük lesz és meglelik a Diagnózis doktort.

Hát ez lenne, amit meg akartam írni. És most arra kérem Magukat, mondják meg a Noviszádi Rádió gyermekműsor összeállítóinak, ne tanítsák az én unokámat ilyen butaságra.

Mert az kicsi, még mindent elhisz.”

„Nagymama Zolikája” ugyanabban a rovatban egy héttel később válaszolt a „Szerkesztő Bácsinak” (Zolika panaszlevele, *Magyar Szó*, 1956. október 6., 4.) Ellenvéleményét egyetlen, „hétéves korához” képest valódi műremeknek tekinthető többszörösen összetett mondatban indokolja. Mivel újságíróink efféléket újabb időben ritkán alkotnak, érdemes egészében idézni.

„Nagymamám esténként lefekvés előtt mesélni is szokott a rádium kisugárzásáról, mert tudja, hogy nem bírom sokáig hallgatni és hamar elalszom, pedig én sokszor úgy tettem, mintha már aludnék, mert tudtam, hogyha nyitva tartom a szemem, akkor folytatni fogja a Bikini-szigetcsoporthoz végrehajtott atombomba-robbantási kísérletekkel és a gamma- meg az alfasugarak elemzésével, amiről sokáig azt hittem, hogy a legérdekesebb mese, mert az én nagymamám mindig azt mondta, hogy a mese nem gyerekeknek való, hanem a felnőtteknek, mert a gyerek mindent elhisz, a felnőtt pedig nem hiszi el, de most már tudom, hogy vannak felnőttek, akik azt sem hiszik el, hogy mi, gyerekek mindent elhiszünk, mint ahogy én sem hiszem már el, hogy az én nagymamám tévedett, amikor egy óvatlan pillanatban hagyta, hogy meghallgassam a noviszádi gyermekrádió mesejátékát és így tudomást szerezzek arról, hogy van mese is a világon és rossz gyermekműsor-szerkesztők, akik még nem sajátították el a materialista meseszemléletet és olyan butaságot mondanak, hogy a mesében mese is van, meg varázslat is, és szeretném, ha erről meggyőznék az én nagymamámat, hogy eztán ne

Einstein atom-elméletéről meséljen lefekvés előtt, hanem a Piroska és farkas-ról, mert én kicsi vagyok bár, de jólesik Diagnózis doktort keresnem, még ha tudom is, hogy nem találom meg, mert csak a mesében él és szeretném, ha az én szívemben is élne a mese.”

Nem egyszerűen a vulgáris materializmussal szembeni iróniáról van itt szó, a „nagy mama” egyfajta modern természettudományos felsőbbrendűséget is képvisel, a szép, új világ politikai rendszerektől független modern dogmáját, a mindenható technikai fejlődésbe vetett hit kultuszát. Amivel viszont szemben áll a mese a maga varázslatosságával, melyre egyébként a 4–9 éves gyerekek a legérzékenyebbek – nyilván nem véletlen, hogy a fiktív levelek Zolikája éppen hétéves, hiszen a későbbiekben a legtöbb gyermek képzeletében már háttérbe szorul a mágikus világlátás, és felváltja azt a reális elemekből építkező konfliktusok és kalandok narratívái iránti érdeklődés. Egyelőre nem sikerült megállapítanom, hogy a mindkét szövegben említett Diagnózis doktort a „noviszádi gyermekrádió” melyik mesejátékában sikerült tűvé varázsolni, ugyanis a rádió 1956-ban bemutatott mesejátékaira vonatkozó bibliográfiai adattal nem rendelkezem. A vajdasági szerzők gyermekhangjátékaira vonatkozó legfontosabb információkat az 1953–54-es évadtól kezdve publikálták, ezzel szemben a bemutatott mesejátékokra visszautaló legkorábbi adat 1959–60 (ARGYELÁN 1970a: 15). Nem nyújt támpontot a rádió hullámhosszain bemutatott mesejátékok jegyzéke sem – ez már tartalmazza a Vajdaságon kívüli szerzők műveit is –, azonban abban azt találjuk, hogy e műfaj első produktumának bemutatója 1958. november 12-én volt (ARGYELÁN 1970b: 77). Elképzelhető az is, hogy korábban a feldolgozásra került mesejátékokat a gyermekhangjátékok közé sorolták be, és a számomra ismeretlen szerző beazonosításra váró művét közöttük kell keresni. Ennek ismerete fontos volna ugyan, de a mese és a mesefeldolgozások kérdése körül kibontakozó vita lényege enélkül is megragadható. Abból a néhány tartalmi vonatkozású támpontból, ami a napilapban közölt két fiktív levélből kihámozható, Diagnózis doktor története nem népmese-feldolgozás, sem hagyományos didaktikus tanmese, inkább az ún. modern műmesék nevelési szándékkal rádióra írt vagy adaptált egyik példája lehetett, akár összhangban a kor bontakozó modern művészeti törekvéseinek demitologizáló s – talán – deheroizáló törekvéseivel (vö. SAJKO 1974: 183–184). Vélelmezhető, hogy ez bizonyos fajta értetlenséget és ellenállást válthatott ki egyrészt azok körében, akik a sematikus materialista világgéphez, és/vagy a túlzottan didaktikus tanmesék módszeréhez ragaszkodtak. Ez természetesen csak feltevés annak alapján, hogy a *Magyar Szó* hasábjain naivitásba csomagoltan felvetett ízlésbeli, esztétikai és nevelésmódszertani probléma a kor korlátozott vajdasági magyar szellemi erőteréhez képest jelentős visszhangot váltott ki.

Legelőször HOFFMANN Mária (1928–1997) hozzászólása jelent meg (A mese és a gyermek, 1956. október 16., 4.). Szerzője hosszú évtizedekig a Gyermekrádió munkatársa volt – valószínűleg már cikke megírása idején is –, a hatvanas években négy mesejátéka is a műsorba került (ARGYELÁN 1970b: 119). Gyermekkorai emlékeit visszaidézve a mese szükségességét azzal indokolja, hogy anélkül „szegény marad a gyermek képzeletvilága”. A mese „gyönyört, szórakozást” nyújtó aspektusára is rámutat, majd így folytatja: „A mesének azonban nemcsak ez a célja, hanem tanítani, nevelni is akar. A mesevilágban mindig küzdeni, harcolni kell az igazságért, célért és boldogságért. Hatalmas óriások, hétfejű sárkányok állják útját a mese hősének, de ő nem riad vissza a veszélytől, hanem erejével, bátorságával, felfurcsulással megküzd az ellenséggel. – Tanuljatok meg küzdeni – szól a mese a gyermekhez.” Elveti a földhözragadt vélekedést, miszerint a mese butítja a gyermekeket, s úgy vélekedik, hogy azok a jó és hasznos mesék, „amelyeknek magva a meseszerűség köntösébe öltöztetve is megegyezik a való élettel”, a valóság és a csodák világa közötti megegyezés mibenlétét azonban nem fejt ki bővebben.

FEHÉR Ferenc (1928–1989) hozzászólása megírásának idején (A mese-örökség felhasználásának kérdéséhez, 1956. október 23., 4.) már az Újvidéki Rádióban dolgozik, de mint a Testvériség-Egység Könyvkiadó volt munkatársa, ekkor már jelentős kultúrpolitikai tekintélyre is szert tett, ismert, fiatal költő, két önálló és egy műfordításkötettel a tarsolyában. Írásának már a címe is jelzi, hogy nem kíván megmaradni az eszmecsere kiindulópontjánál, számára evidencia a mese szerepe és szükségessége a gyermek érzelmi és tudati fejlődésében. Őt tulajdonképpen a népmese és a meseirodalom felhasználásának nevelési és kultúrpolitikai praxisa foglalkoztatja. „Nem élni ezzel a gazdag népi és írott örökséggel, bizonyos kategorikusan meseellenes, áltudományos, tehát képmutató »haladószeleműségből« kiindulva, elvetni mindent, ami a mereven értelmezett realitás határain túl van: nem volna több modern boszorkányéletésnél, kulturálatlanságunk fitogtatásánál.” Szükségesnek tartja ugyanakkor, hogy óvjon a „minden népi örökség iránt érzett oktalan áhítattól, elfogultságtól”, és arra figyelmezteti olvasóit, hogy „óriási mulasztás volna mindennapi nevelői munkánkban”, ha nem sikerülne „felvillantani a mese igazi értékét, esztétikai és társadalmi vonatkozásait”. Különösen ez utóbbit hangsúlyozza, s példaként az általa fordított és magyarul ekkoriban napvilágot látott Vladimir Nator horvát költő *Veli Jožeját* (Jozse, az óriás) említi, „amely művészi megfogalmazása az isztriai nép évszázados szabadságvágyának és harcának a boszorkány képébe bújó álnok ellenséggel szemben”. Ez nehezen értelmezhető másként, mint hogy jöhetnek a varázsmesék, a tündérek és boszorkányok, ha mindez némi osz-

tályharcos szemlélettel párosul, illetve ha a gyermek megfelelő eligazítást kap: „A mese-örökség megismertetése, átadása gyermekeinknek fontos és felelősségteljes munka, s annál több elmélyülést, jó érzéket és tolmácsoló készséget feltételez, mivel a családi környezet, amely maga is legelőbb melegágya a mesének, ritkán ad magyarázatot, *helyes* magyarázatot a mesén elámuló gyermek kérdéseire.” [Kiemelés az eredetiben.] A helyes magyarázat pórázán tartott mese szorgalmazása mindazonáltal mégis tartalmazott affirmatív mozzanatot, hiszen attól Fehér csak azt tartotta károsabbnak a nevelőmunka szempontjából, ha a népmesei örökséget elhallgatják vagy mellőzik. Ugyanakkor rámutatott a korszerű vajdasági (magyar) meseirodalom megteremtésének sürgető szükségességére is.

Fehér Nador boszorkányával és az eszmei eligazítás szükségességével igyekezett menlevelet biztosítani a mese számára, KEK [Keck] Irén (1909–1975) rádiós műsorszerkesztő, az 1954-ben indult Rádióiskola első szerkesztője (SZILÁGYI 102–103) viszont direkter utat választott.¹ Mozgalmi múlttal a háta mögött – a háború után politikai aktivista volt, írt a *Szabad Vajdaság*ba – később a Vajdasági Magyar Kultúrszövetség Tanácsának a tagja, Keck Zsigmondnak, a negyvenes évek egyik fontos ideológiai és politikai szereplőjének, későbbi Goli otok-i politikai elítéltnak a húga – tapasztalatai alapján úgy vélhette, a mese védelmében is legokosabb azonnal a marxizmus klasszikusaihoz fordulni. (Egyszer volt, hol nem volt... 1956. október 25., 4.) „A mese, az a mese, amelyben az erkölcsi szép győzedelmeskedik, nagyon hatásos eszköz s közvetlenül hat a gyermek kedélyére, érzelmeire. Paul Lafargue említi Marxról írt könyvében: »Mikor leányai még kicsik voltak, azzal rövidítette meg nekik a hosszú utat, hogy véget nem érő fantasztikus tündérmeséket mondott el, melyeket menet közben gondolt ki, és amelyeknek bonyodalmait az út hosszúságához mérten tovább bogozta és fokozta, úgyhogy a kislányok figyelés közben megfeledkeztek fáradtságukról.« Igen, mondjunk mesét gyermekeinknek. Persze nem azokra az oktató mesékre gondolok, amelyekben mi bölcsen levonjuk az erkölcsi tanulságot, hanem olyanokat, amelyekben a gyermek maga megérzi, mi a szép, mi a csúnya, mi a helyes, mi a rossz.” Nem hangsúlyozza ugyan, de voltaképpen Fehér Ferenc azon álláspontjával is vitázik, amely afféle eszmei közlekedési rendőri szerepet várna el a nevelőktől egy-egy mese helyes értelmezése érdekében. Kek Irén véleménye – hisz egykor tanítónő volt – tényleges tapasztalatokon és megfigyeléseken alapult, s noha ő is tesz egy gesztust a mesei konfliktusok „osztályharcos” leegyszerűsítése irányába (talán inkább csak azért, hogy védje a saját tézisét), mi is közelebb érezzük magunkhoz: „Nem baj, ha a gyermek még nem tudja felfogni, hogy pl. a népmesék sárkánya mögött ki

¹ A rá vonatkozó életrajzi adatokért Vékás Jánost illeti köszönet.

rejtőzik. Hogy miért mindig a megvetett »legkisebb fiú« a jó, a becsületes és a bátor. A gyerek még nem tud azokról az időről, amikor az elnyomott nép csak ilyen formában fejezhette ki a boldogabb, igazságosabb élet utáni vágyakozását. Elég, ha rokonszenvtől fűtött izgalommal örül a szemfüles, talpraesett, bátor sárkányölő fiú győzelmének. A népmesék hősei valahol nagyon messze, »az Óperenciás tengeren is túl«, elérhetetlen távolságban és valamikor nagyon-nagyon régen éltek, ma csak mesélünk róluk, de nevelő hatásuk építő és maradandó.” Ő az, aki a mesék nyelvi gazdagságára, a gyermeki kifejezőképesség fejlesztésében játszott pótolhatatlan szerepére is felhívja a figyelmet. Végső konklúziója: „Meséljünk a gyerekeinknek, gyönyörködtesük őket, szórakoztassuk és neveljük őket gondosan megválogatott mesével, mert az igazi, értékes mese a nevelés egyik leghatásosabb eszköze.”

KEPE István, „a noviszádi óvónőképző tanára” (Miért és mit meséljünk? – *Magyar Szó*, 1956. október 28., 7.) azonnal leszögezi, felesleges arról vitázni, kell-e a gyerekeknek mesélni vagy sem, hiszen ez éppoly magától értetődő, mint a játék vagy a táplálék iránti szükséglet. „Melyik az a képesség, amelynek a mese szolgál táplálékul?” – teszi fel a kérdést. „Elsősorban a képzelet vagy más néven: az alkotó gondolkodás. Ez az a képesség, amelynek a segítségével a felnőtt ember – a legegyszerűbb munkás és a legnagyobb feltaláló is – készítményét előre megtervezi, részekből célszerű egészet kombinál, képesség, amely nélkül nem lenne alkotás és haladás. Ezt a képességet már a kora gyermekkorban a játék is fejlesztgeti, és később a munka is állandóan növeli, de a mese mindezt tökéletes módon társadalmi tényekre támaszkodva végzi és közben a kisgyermeket erkölcsi megismeréshez vezeti.” Nem világos, hogy a szerző – aki különben a pszichológia, a logika és a filozófia népszerű oktatója volt, és a hatvanas években az újvidéki Moša Pijade Gimnáziumban is előadott – pontosan mit értett társadalmi tényeken, ezért azt is csak találgatni lehet, hogy azokra támaszkodva hogyan tudja a mese az alkotói képzeletet tökéletes módon fejleszteni. Kepe az ellentétek összecsapását tartja a mesék azon központi elemének, amely a gyermeki fantáziát leginkább megragadja. „A gyermeket az ellentéteknek a küzdelme annyira érdekli, hogy még az sem ábrándítja ki, ha előbb vagy utóbb megtudja, hogy a mesehős nem létezett a való életben. Ez teszi a mesét a felnőtt részére is érdekessé. A gyermek képzeletének foglalkoztatása és a jó meg a rossz megkülönböztetése a mese legfőbb célja. De e mellett a mesével még más célokat is megvalósítunk. A jó mese fejleszti a gyermek beszédképességét, figyelmét, növeli érdeklődését.” Kísérletet tesz a „jó mese” meghatározására is. Jó az a mese, amit a gyermek szívesen meghallgat, akár többször is, amelynek alapgondolatát külön magyarázat nélkül is megérti, és ha ez a felismerés „jó irányba tereli”. És természetesen „ha a mese a gyermeket gyönyörködteti”.

Egy hónap elteltével hozzászolt egy folklór iránt érdeklődő ember is, M. BONA Júlia (Miért adjunk a gyermek kezébe mesekönyvet?, 1956. október 30., 4.), a főiskolán Penavin Olga tanítványa, 1959-ben Szegeden Bálint Sándornál folytatta stúdiumait, 1956-ban maga is az Újvidéki Rádió munkatársa.² Szerinte „az atomkor küszöbén élő ember már nem igen tudja s nem is nagyon akarja a mesét megérteni és úgy átélni, mint valamikor létező kultúrát, mint igazi humánumot”. Úgy véli, a modern ember nem tudja vagy nem is akarja tudni, hogy a népmese elválaszthatatlan a régi paraszti értékrendtől és hiedelemvilágtól. A felnőtt ember kimaradt a „felnőtt mesék” bűvös köréből, azokat „lehetetlen, kitalált, hazug szemfényvesztésnek tekinti”, a gyermek viszont mint valódi történeteket, úgy éli azokat át. Nem világítja meg, pontosan mit is ért „felnőtt mesék”-en, másrészt alaptalanul általánosít, amikor meseellenes attitűddel vádolja a felnőttek társadalmát. Azonban a gyermek sem feltétlenül valódi világként éli át a meséket: már a 4-5 éves gyerekeknél is tapasztaljuk, hogy játék közben akár egy pillanat alatt is milyen könnyű számukra az átjárás a fiktív és a reális történés között. A gyermek számára, mondja Bona Júlia, a csoda még természetes, a mese maga a költészet, „fejleszti a gyermek képzeletvilágát s előkészíti az élet ezeregy lehetőségének befogadására, amelyben annyi, soha még csak meg nem álmodott technikai »csoda« születik.” Persze a népmese eredendően nem készít fel semmi effélére – ez már inkább a célzatosan megírt műmesék jellemzője, s ezekben az Újvidéki Rádió repertoárja is bővelkedett –, viszont a költészettel történt bizonyos mértékű azonosítás nem teljesen légből kapott, a harmincas években így gondolkodott a meseelmélet addigi legnagyobb magyar képviselője is, a „förloldódás költészetének” nevezve a mesét (HONTI 112). De a mese feléleszti a küzdelem vágyát és fejleszti az igazságosság szellemét, mondja Bona Júlia, ugyanakkor az álmélkodás és érdeklődés ösztönének a visszhangja, s ebből a gyerekekben és a költőkben több van, mint a felnőttekben. „A meséktől még egyetlen gyermek sem kótyagosodott meg, mint a rossz filmekről.” Végül kitér a nevelők már többek által érintett feladatára ő is, hangsúlyozva a pedagógiai tapintattal végzett irányítás és magyarázat szükségességét, „ha a gyermek kérdez...”

A „vita”, mint láttuk, egy irodalmi műmese rádiós adaptációjának apropóján indult, de elsősorban nem a mesének mint népköltészeti vagy folklór műfajnak a kérdéseire, hanem annak oktatási és nevelési, didaktikai szerepére irányult. A hozzászólók többségének álláspontjában sajátos kettősség dominált. Valamennyi megszólaló kiállt a mese védelmében, pozitív szerepét hangsúlyozva az érzelmi intelligencia, a kreativitás, a nyelvi kifejező-készség, a technikai újításokra való nyitottság, az etikai értékek elsajátítása

² Az életrajzi adatokat Pastyik Lászlónak és Vékás Jánosnak köszönhetem.

terén – sőt, némelyikük a súlykot elvetve, vagy csupán politikai mimikriából a társadalomkritikai nevelést is emlegette – viszont az előbbi tulajdonságoknál kevésbé hangsúlyozták, hogy a mese alapján véve és mindenkifőlött *mese*. (Hozzáteszem, a műfaji sokrétűségéből adódó különbségeket sem érintették, holott például nem minden típusnak természetes tartozéka a csodás elem). Ugyanakkor „...a mese nem is »nevel«. Nem valamilyen oktatás a jelentése” (VOIGT 351). Ami természetesen nem úgy értendő, hogy ki kéne dobni az iskolából, sem pedig úgy, hogy a meséknek, mesei konfliktusoknak nem lenne, nem lehetne etikájuk. Csakhogy az nem feltétlenül azonos a 20. (vagy 21.) századi iskolás erkölcsnemesítő szándékokkal. Mint láttuk, néhány hozzászóló a mese lényegi sajátosságai között említette a gyönyörködtetést is, és ez – újraolvasva a mesevitát – hatvan év elteltével is mindenképpen üdítő és maradandó felismerésnek tekinthető.

IRODALOM

- ARGYELÁN István 1970a. *Vajdasági szerzők gyermekhangjátékai és mesejátékai – Radio-igre i radio-bajke vojvođanskih autora*. Újvidéki Rádió–Radio Novi Sad, Újvidék–Novi Sad
- ARGYELÁN István 1970b. *Gyermekhangjátékok az Újvidéki Rádió műsorán – Radio-igre za decu na programu Radio-Novog Sada*. Újvidék–Novi Sad. [Tartalmazza a mesejátékok bibliográfiáját is 1958–59-től 1969–70-ig.]
- ARGYELÁN István 1974. *Gyermekhangjátékok és mesejátékok az Újvidéki Rádió műsorán. 1970–71., 1971–72., 1972–73. és 1973–74. évi idény – Radio-drame i radio-bajke za decu na programu Radio-Novog Sada. Sezona 1970–71., 1971–72., 1972–73. i 1973–74.* Kiadja az Újvidéki Rádió gyermekműsorának szerkesztősége – Izdaje Program za decu Radio-Novog Sada, Újvidék–Novi Sad
- HONTI János 1962. *A mese világa*. Magvető Könyvkiadó, Budapest
- SAJKO, Rosanda 1974. A gyermekhangjátékká formált modern mese. In: ARGYELÁN 1974, 181–191.
- SZILÁGYI Károly 2009. Hatvanéves az Újvidéki Rádió. *Aracs*, IX. évf., 4. 102–103.
- VOIGT Vilmos 2007–2009. *Meseszó*. Tanulmányok mesékről és mesekutatásról. Eötvös Loránd Tudományegyetem Néprajzi Intézete, Budapest

There Was Once a Debate Over Fairy Tales

On the occasion of a radio adaptation of a fairy tale in Hungarian in 1956, the daily newspaper “Magyar Szó” had begun a discussion whether a fairy tale has a harmful or beneficial effect on the child’s psyche. Namely, the world of fairy tales contradicts both the materialist view of socialism

as well as the mystification of scientific and technical progress in modern times. Discussion participants barely referred to methodological issues of radio adaptation of fairy tales as a literary expression, in spite of the fact that it was happening in their presence or even that they were the creators of it. From time distance, it seems that the real reason was the emancipation of fairy tales, “real fairy tales”, while in the same time there was a silent rebellion against the ruling ideology, as a subsequent turbulence after the discussions in Yugoslav literary life. Although the positive influence of fairy tales on the child’s psyche was not denied by any participant, some of them couldn’t or didn’t want to free themselves from observing the fairy tales through class struggle while they were analysing their the conflictuous structures. Of course, this attitude was not necessarily their conviction, it was more the subordination to the superiors or what they thought were the expectations of political representatives. Strongly defending the importance of the magic world of fairy tales (at the same time, repeating this expression, they basically meant just folk tales, without taking in consideration their multilayerism) while they were primarily overemphasising their didactic function.

Key words: fairy tales, radio adaptations, Radio Novi Sad, Magyar Szo, Maria Hofman, Iren Kek, Ferenc Feher, Istvan Kepe, Julia M. Bona, reality, elements of miracles, poetry of resolving, upbringing

Bila jednom jedna rasprava o bajkama

Povodom jedne radio adaptacije bajke na mađarskom jeziku 1956. godine, u dnevnom listu „Mađar So” pokrenuta je rasprava o tome, da li bajka štetno ili korisno utiče na dečju psihi. Naime, svet bajki protivureči kako materijalističkom pogledu u socijalizmu, tako i mistifikaciji naučno tehničkog napretka u moderno doba. Učesnici rasprave jedva dotiču metodološka pitanja radio adaptacije bajke kao književnog izraza, uprkos činjenici da se to događa u njihovom prisustvu, neki učesnici rasprave čak su i stvaraoci iste. Sa vremenske distance, čini se da je pravi razlog bila emancipacija bajke, „prave bajke”, i tekla je tiha buna protiv vladavine ideologikuma, kao naknadno podrhtavanje nakon rasprava u jugoslovenskom književnom životu. Dok pozitivni uticaj bajki na dečju psihi nijedan učesnik nije poricao, našli se neki koji su razmatranjem konfliktne strukture bajke nisu umeli ili hteli da se potpuno oslobode od posmatranja kroz klasnu borbu. Naravno ovo nije nužno proisteklo iz ubeđenja, više je to bilo podilaženje pretpostavljenim ili stvarnim očekivanjima vlasti. Naglašeno braneći važnost magič-

nog sveta bajke (pri čemu često spominjajući taj pojam, u osnovi su mislili na narodne priče, ne razmatrajući višeslojnost istih dela) a u osnovi kao da su pre naglašavali didaktičku funkciju.

Gljučne reči: bajke, radio adaptacije, Radio Novi Sad, Mađar So, Maria Hofman, Iren Kek, Ferenc Feher, Ištvan Kepe, Julia M. Bona, stvarnost, elementi čuda, pesništvo razrešavanja, vaspitanje

Beérkezés időpontja: 2018. 04. 30.

Elfogadás időpontja: 2018. 06. 21.

CS. TÓTH Gabriella

: néprajzkutató

: gabriellacs.toth@gmail.com

ADALÉKOK A DÉLVIDÉKEN KIBONTAKOZÓ
GYÖNGYÖSBOKRÉTA MOZGALOM KEZDETI
SZAKASZÁHOZ (1936–1941)*Additions to the Initial Stage of the Development of
Gyöngyösbokréta Movement in Vojvodina (1936–1941)**Dodaci uz početnu etapu razvitka pokreta Gyöngyösbokréta
u Vojvodini (1936–1941)*

Tanulmányomban az 1936-tól a Délvidéken kibontakozó Gyöngyösbokréta mozgalom történetéhez szolgáltatok adatokat, elsősorban a zombori *Új Hírek* című napilapban megjelent tudósítások alapján. Valamint célkitűzésem volt, hogy értelmezsem a Gyöngyösbokréta itteni történéseit, ennek keretét a magyarországi mozgalommal való összehasonlítás és a korra jellemző politikai és társadalmi eszmék bemutatása adta. Magyarországon a mozgalom állami támogatással, intézményi háttérrel működött. Legfőbb célkitűzései között szerepelt a magyar népművészet minden megnyilvánulásának, népdalnak, népviseletnek, szokásnak, művészi értelmű népi iparnak stb. összefoglalóan és országosan való ápolása és gyakorlása. A hagyományok felélesztése, amivel a magyar öntudatot erősíti, a magyarság lelki egybeolvadását szolgálja. Hasonló célkitűzésekkel jött létre a Vajdaság területén is, noha szervezeti keret és egységes irányítás nélkül, így az itteni nép szabadabban rendezhette meg Gyöngyösbokrétáját, itt a főszervezők a parasztok voltak mindenféle szakmai kontroll nélkül. A Gyöngyösbokréta a magyar nyelvterület egészén változást hozott a paraszttársadalmak hagyományos kultúrájában, elsősorban a tánc, viselet és zene területén. De emellett egy újfaja szórakozási formát is létrehozott, ahol a falusias és a városi polgárok együtt mulathattak. Talán a társadalmi érintkezés ezen új módjának még inkább nagy jelentősége volt a két világháború közötti időszakban, mikor a Délvidék területe nem az anyaországhoz tartozott. 1941-ben összeérnek az utak, és már a visszacsatolás első évében szerepelnek Budapesten a vajdasági bokrétás csoportok.

A Gyöngyösbokrétát sok kritika érte már kezdetekor, és később is, magam is számtalan akkori „újítást” vélek felfedezni az általam kutatott gyöngyösbokrétás falu kultúrájában. Azonban annyi bizonyos, hogy a magyarországi és egyéb fellépések

olyan élményt jelentettek a szereplő falusiak számára – Gombos, Doroszló, Bácskertes –, hogy nemcsak az ő identitásukba épült be a „*bokréta*”, hanem egész falujuk kollektív emlékezetébe beleivódott és önazonosságuk részét képezi még ma is, hogy ők *bokrétás falvak*.

Kulcsszavak: Gyöngyösbokréta, tánc, mozgalom, Délvidék, táncbemutató

A Gyöngyösbokréta mozgalom örökzöld témája első hallásra elcsépert lehet, főleg Délvidék vonatkozásában, hiszen Gyöngyösbokréta néven napjainkig működik a fesztivál, melyet minden évben megrendeznek, és melyre számos táncsoport érkezik Vajdaság minden szegletéből.

A Gyöngyösbokréta mozgalom, mely 1931 és 1944 között évente megrendezésre került Budapesten, olyan jelentőséggel és következményekkel járt, hogy még napjainkban, a 2010-es években is foglalkoztatja az anyaországi és határon túli kutatókat.

Nyugat-Bácska kutatójaként magam is nap mint nap találkozom a Gyöngyösbokréta témájával, legyen szó múltbeli eseményről, vagy a közelgő rendezvényekről. A két világháború között magyarországi mintára, de számos tekintetben egyedülálló délvidéki mozgalom bontakozott ki, és ágyazódott be az alapító falvak társadalmába, majd később a vajdasági táncházmozgalmába. Elérkezettnek látom az időt, hogy tanulmányomban körüljárjam a Gyöngyösbokréta mozgalom délvidéki kezdeteinek körülményeit, és értelmező kontextusba helyezzem azokat az információkat, melyek már ismeretesek a történetére vonatkozóan, és melyeket magam kutattam fel forrásfel-táró munkám folyamán.

Értelmezési keretemet elsősorban a magyarországi Bokréta mozgalom történéseihez kapcsolás adja, másfelől az a társadalmi kontextus, melyben megtörtént. Tanulmányomban bemutatom azt a korszellemet, mely jellemezte a két világháború között a magyar társadalmat, és mely az elszakított Délvidék magyar vezetőrétegét is átviharozta.

Rengeteg fotó maradt fenn az 1936 és 1941 közötti időszakból, számos történet megőrződött az emlékezetben, melyek egy része különböző újságcikkekben publikálásra került. Azonban a források körét jómagam bővítettem, a megjelölt időszakban megjelent zombori *Új Hírek* című napilap komoly forrásértékű cikkeivel, illetve a Filmhíradók Online-on elérhető felvételeivel. Ezeknek a forrásoknak az ismerete és összevetése után, úgy gondolom, megalapozottan nyilatkozhatok és vonhatok le következtetéseket az időszakban elindult mozgalomról és annak jelentőségéről.

Nem született még olyan tanulmány, mely az anyaországi és az elszakított Délvidék gyöngyösbokrétás kapcsolatait vette volna nagyító alá, és próbálta volna annak függvényében értelmezni a mozgalmat, mely nagy-

mértékben meghatározta 1936–1944 nyári hónapjainak társadalmi eseményeit Vajdaságban.

Természetesen egy ilyen nagy múltú és sokrétű mozgalom bármilyen irányú megközelítéskor feltétel nélkül következik, hogy újabbnál újabb kérdések és megközelítési utak nyílnak meg. Ezekkel mostani tanulmányomban nem foglalkozom, csupán az eddigi eredményeimet közlöm a Gyöngyösbokréta mozgalommal kapcsolatban, különös tekintettel a nyugat-bácskai régióra.

A GYÖNGYÖSBOKRÉTA MOZGALOM INDULÁSÁRÓL DIÓHÉJBAN

Mielőtt a Délvidékre vonatkozó történeti adatok közlésére és értelmezésére rátérek, elengedhetetlen összefoglalni a Gyöngyösbokréta 1931 és 1944 közötti történetét. Hiszen részben ez adja az értelmezési keretét is az elcsatolt Délvidéken zajlott eseményeknek is.

Az első Gyöngyösbokréta-bemutató 1931 augusztusában volt Budapesten a Városi Színházban, ahol néhány parasztcsoport a színpadon bemutatta néptáncát. Az alkalmat és a különböző vidékről érkezett csoportokat Paulini Béla szervezte meg. Ettől az időponttól datálódik a mozgalom kezdete, mely egészen 1944-es működéséig szervesen összeforr Paulini Béla nevével. (Bár nem csak az ő nevéhez köthető.) Ő az, aki szinte egy személyben politikai és polgári körökben támogatókat keres és szerez, ezáltal intézményi háttérrel is biztosít a Gyöngyösbokréta mögé. Szintén ő tartja a kapcsolatot a falvak bokrétás csoportjainak vezetőivel, és ő szervezi a bokréta legnagyobb eseményét, a minden évben augusztus 20-a körül, Szent István hetén megrendezett bemutatókat, melyek 3–12 napig tartó előadás-sorozatot jelentettek Budapesten a Városi Színházban.

A Gyöngyösbokréta volt az első olyan mozgalom, mely a társadalom alsóbb rétegének tömegeit volt képes megmozgatni, ugyanakkor történetét szinte alig befolyásolták résztvevői. De miben rejtett a sikere? Hogyan tudta a politika zászlajára tűzni, miért örvendett nagy népszerűségnek a budapesti urak és polgárság körében, miközben több ezer tagra tett szert a parasztok köréből?

Érdemesebb ezt nagyobb történelmi távlatból megközelíteni. A 19. században elkezdődött a nemzetállamok kialakulásának folyamata, mely egyúttal a nemzeti öntudatra ébredés kora is volt, ami a „saját kultúra” kultuszát is kifejlesztette. Az 1848–1849-es forradalom leverésével megbántott nemzeti önérzethez társult az első világháború elvesztésének ténye és a trianoni békediktátum okozta társadalmi sokk is. Ezek következtében egyre hangosabbak lettek azok a hangok, melyek a nacionalizmust, a „magyar faj

felsőbbrendűségét” hirdették, valamint szintén egyre erősödött az irredentizmus is (folkhirado.hu gyongyosbokreta 10).

A politikai irányzatok mellett fontos megemlíteni, hogy ez a két világháború közötti korszak az, amelyben az iparosodás még inkább felgyorsult, és a tömegtermelés megjelenésével az ember egyre inkább elszakadt a természettől. Szaporodtak azok a mozgalmak, melyek a mindennapokból való elvágyódást, a természethez való visszatérést hirdették. Ezeket nevezzük életreform-mozgalmaknak, melyeknek fontos eleme a nép felé fordulás is, ezáltal a paraszti közösség kulturális értéke felbecsülhetetlenné vált. A népviseletek, a népi háziipar termékei, a népdalok és népszokások a nemzeti kulturális öntudat részévé olvadtak (SZENTE 2017: 147–148).

Láthatjuk, hogy a két világháború között uralkodó politikai eszmék és az iparosodás következtében megjelenő életreform-mozgalmak korában a Gyöngyösbokréta-bemutatók megszervezésének gondolata termékeny talajra talált. Hiszen a mozgalom célkitűzései mindkettőnek tökéletesen megfelelték. Így a politika is zászlajára tűzte azokat, és a városi polgárság is kiléphetett a mindennapi életből egy olyan világba, ahol feltöltődhetett.

Lássuk, mi volt a Gyöngyösbokréta mozgalom célkitűzése, melyet a Magyar Bokréta Szövetség (későbbi elnevezése Országos Magyar Bokréta Szövetség) alapszabályából idézek: *„a magyar népművészet minden megnyilvánulásának, népdalnak, népviseletnek, szokásnak, művészi értelmű népi iparnak stb. összefoglalóan és országosan való ápolása és gyakorlása. A szövetség országszerte feléleszti a hagyományokat, amivel a magyar öntudatot erősíti. Az értelmiséget, népet egymással fokozott mértékben megszeretteti, megbecsülteti, tehát a magyarság lelki egybeolvadását szolgálja. A művészi értékű népipart a tárgyak értékében jutalmazza. A művészet tükrében a magyar népet az idegenek előtt is kedves keretben igyekszik megismertetni. Működésével a nem népi művészeket is a gyökeres magyarság megmutatására buzdítja”* (folkhirado.hu gyongyosbokreta 10).

A Gyöngyösbokréta aktív 14 éve alatt 100-nál is több bokrétás csoport alakult meg, és 4000-nél is több tag fordult meg benne. Ma nem beszélhetnénk tömegmozgalomról, ha nem lett volna a parasztok körében is sikeres. A fellépési lehetőségek pozitív hatást gyakoroltak a tagságra, hiszen általa olyan lehetőségekhez jutottak és olyan élményben gazdagodtak, amilyenre egyéni helyzetük alapján semmiképpen sem lett volna módjuk. Téves lenne feltételezni, hogy a parasztokra ebben a korban nem hatott volna az ipari fejlődés és modernizáció, a parasztság polgárosulási folyamatának időszakában vagyunk. Pálfi Csaba szavaival élve: *„a hagyományt most már a paraszt váltja aprópénzre. Azaz egyáltalán nem a hagyomány iránt érzett tiszteletből veszi fel a viseletet augusztus 20-án és táncol, hanem mert Pest-*

re mehet, világot láthat, kiléphet a munka hétköznapijaiból, még napidíjat is kap. Mindez egyre növekvő polgári igényeinek kielégítéséhez viszi közelebb, ha csak egy kis lépéssel is. Ez természetesen nem lebecsülendő józan realitás és megfér vele saját hagyománya szeretete, emlékezetben tartása, alkalmi gyakorlása” (folkhirado.hu gyongyosbokreta 10).

Mielőtt a délvidéki eseményekre rátérek, még pár szót ejtek a bokrétás csoportok működéséről és a Bokréta Szövetség célkitűzéseinek eredményességéről.

Paulini pályafutása alatt szeretett volna mindent a szövetség koordinálása alá vonni és minden fellépést rajta keresztül irányítani, nemcsak az augusztus 20-a körül, hanem az azon kívülieket is, főleg a vidéki központokban, illetve a második világháború ideje alatt visszacsatolt országrészekben.

Személyesen tartotta a kapcsolatot a helyi csoportvezetőkkel, akik kivétel nélkül a falusi értelmiség köréből kerültek ki, például papok, tanítók voltak. Akik néprajzi gyűjtőmunkát is végeztek a helyszínen, amit aztán színpadra állítottak.

A Gyöngyösbokrétát már kezdeti idején kemény kritikával illették, többek között Györffy István fejtette ki észrevételeit az *Ethnographia* hasábjain. Az általa megfogalmazottakat nem hagyhatjuk figyelmen kívül, ha korabeli felvételeket nézünk. Legfontosabb állításai: a koreográfiák szakavatatlan „betanítói” a szokásokat felelevenítő jelenetekbe belejávitának, a népdalokat több szólammal tanítják be, a szüreti multságok népies jelmezét vagy jellegtelen öltözetét piros-fehér-zöld szalaggal látják el, hogy „magyar ruha” legyen belőle (folkhirado.hu gyongyosbokreta 5).

Ezekon kívül még jogos kritikák között szerepelt az is, hogy falusi zenekarok helyett, amihez a táncosok szoktak, soktagú cigányzenekarok kísérik a bokrétásokat a budapesti szereplések alkalmával. A városi cigányzenészek nem tudták mindig megfelelően kísérni a parasztok táncait (folkhirado.hu gyongyosbokreta 10). Ez egyébként látszik is az 1941-ben felvett Gyöngyösbokréta felvételén, ahol a gombosiak Lippentő nevű tánca egyértelműen nincs szinkronban a zenével (filmhiradokonline.hu 9827).

A Gyöngyösbokréta mozgalom fent említett célkitűzései és munkásságuk ismeretében kijelenthetjük, hogy a megvalósítás nem volt hibátlan, és komoly torzulást okozott egy-egy falu néphagyományában, emellett persze elvitathatatlan érdemei is vannak, melyek nélkül ma a néprajztudomány és a magyar táncházmozgalom is szegényebb lenne.

Azonban mikor a Gyöngyösbokréta témájával vagy egy-egy gyöngyösbokrétás falu kutatásával foglalkozunk, a fent leírtakat nem szabad figyelmen kívül hagyni.

A GYÖNGYÖSBOKRÉTA MOZGALOM DÉLVIDÉKI KEZDETEI

Jelenlegi kutatómunkám alkalmával átnéztem az *Új Hírek* című zombori folyóirat 1934–1940-ben megjelent számait, és kigyűjtöttem belőle a Gyöngyösbokréta mozgalom kezdeti történéseiről szóló újságcikkeket. A szóban forgó újság Zombor magyar nyelvű napilapja volt a két világháború közötti időszakban. A megjelölt időszakból maradtak meg teljes évfolyamok a zombori Városi Könyvtárban.

Azonban mielőtt az újságcikkek tárgyalására térnék, fontosnak tartom azt a kérdést is körüljárni, hogy pontosan milyen információk, kapcsolatok álltak az elszakított Délvidéken élők rendelkezésére a budapesti, illetve anyaországi Gyöngyösbokréta mozgalomról? Ez a kérdés nem elhanyagolható, hiszen az itt kibontakozó mozgalom, mely a parasztfalvak kultúráját igyekezett színpadi körülmények között bemutatni, minden bizonnyal mintaként tekintett a magyarországi mozgalomra. Az *Új Hírek* nem számolt be a magyarországi ünnepekekről, azonban a *Kalangya* című irodalmi folyóiratból ismerhetünk egy véleményformáló írást, Batta Péter tollából. Három évvel a Bokréta első budapesti szereplése után, 1934-ben már a délvidékiek is olvashattak a mozgalomról. A cikkszerző írásából egyértelműen kiderül, hogy ismeri a Gyöngyösbokrétát és annak célkitűzéseit. A kor többi újságcikkére jellemző, az eseményeket leíró és a látványról áradozó hangvétel helyett, ő racionális hagyományörző mód-szerként tekint a mozgalomra.

„Ez az utóbbi eljárás az ún. Gyöngyösbokréta felvonulása, bemutatkozása.

Vagyis bokrétába gyűjtése, foglalása, egy-egy község mindkét nembeli fiatalságának, sőt itt-ott az öregebbjeinek is, akik azután a közönség előtt bemutatják, eljátsszák azon szokásaikat, eldalolják azon dalaikat, elropják azon táncaikat, amelyek őket a többi községek népétől megkülönböztetik.

Talán mondanunk sem kell, hogy a nép művészete megismerésének, sőt ápolása, előmozdítása és fejlesztésének ez utóbbi módja mennyire célhoz vezetőbb, hatásosabb s maradandóbb. Mégpedig nemcsak a szemlélő, a tanulni vágyó közönség szempontjából, hanem magának a tanulmányozott népnek szempontjából is” (BATTÁ 1934: 689–768).

A Gyöngyösbokrétát a falusi és a városi lakosság szempontjából is pozitív hatásúnak tartja, mely segít csökkenteni a két népréteg között a távolságot, valamint kiemeli, hogy kétszeresen fontos lenne Vajdaságban is meghonosítani a magyar kisebbség számára.

Batta Péter cikke fontos dokumentum, mely megelőzte az első Gyöngyös megrendezését, még akkor is, ha a kutatás jelenlegi állása szerint nem

tudjuk, hogy a későbbi szervezőknek volt-e tudomása erről az írásról. Sajnos, azt sem tudjuk, hogy volt-e bármilyen másik cikkről tudomásuk.

Az első Gyöngyösbokréta megszervezéséről szóló történet szerint „a bogojevói Gyöngyösbokréta megszervezésének gondolata egy lakodalomban született meg Tamaskó József agyában, aki a nép szülötte és ott nevelkedett a nép között, ismerve népszokásait, régi dalait és táncait. Látva, hogy Bogojevón lehet még eredeti Gyöngyösbokrétát összeállítani. Elgondolásának megvalósításához 1936 farsangján fogott hozzá. Elgondolását közölte Andrée Dezsővel, a Reggeli Újság szerkesztőjével, és pártfogását kérte a terv megvalósításához.” A szerkesztő felkarolta az ötletet, és a sajtó eszközével támogatta az első Gyöngyösbokréta megrendezését (FARKAS 1940: 80). Andrée Dezső szerepéről csupán ennyi ismeretes, azonban további érdekes adatok kerülhetnének napvilágra, ha az ő és a *Reggeli Újság* szerepét is körüljárná a kutatás.

Végül az első Gyöngyösbokréta megrendezésére 1936. június 14-én, vasárnap került sor, ekkor még nem használták a Gyöngyösbokréta kifejezést, aratőünnepségnek hirdették meg az eseményt, melynek részleteit most részletesen nem tárgyalnám, hiszen arról rengeteg cikk és visszaemlékezés jelent már meg (PAPP 1995: 3; FARKAS 1940: 80; ÚJ HÍREK 1936: 7. évf. 165. sz. 3; 1936: 7. évf. 170. sz. 10).

Fontosabbnak tartom összegezni a következő hónapok hasonló eseményeit a korabeli beszámolók, az *Új Hírek* hasábjain megjelent cikkek alapján. 1936. július 11–12-én, egy hónappal a gombosi után *Gyöngykaláris* elnevezéssel Bezdán folytatta a mozgalom alapjainak megerősítését. A zombori újság egész oldalas beharangozó cikket szentelt az eseménynek, majd közvetlenül utána egész oldalas, képpel illusztrált beszámolóban élteti a rendezvény sikerességét, a kor nacionalista retorikájának megfelelően. Ami szempontból fontos, hogy a *Gyöngykaláris*on nemcsak népviseletes felvonulás, néptánc- és népszokás-bemutató volt a program, hanem egy népszínművet is bemutattak (ÚJ HÍREK 1936: 7. évf. 189. sz. 10; 1936: 7. évf. 192. sz. 10).

Július folyamán *Gyöngyösbokréta és lakodalom: ma ünnepli Temerin fogadott ünnepét, az Illés napot* címmel jelent meg a hír a temerini rendezvényről. Ezt azért emelem ki, mert erről az Illés-napi rendezvényről korábban is adott hírt az újság, azonban akkor még nem volt szó Gyöngyösbokrétáról. Valamint a következő években is tudósított róla, egészen 1940-ig, azonban a főcímben sem előtte, sem utána nem szerepelt a Gyöngyösbokréta elnevezés. Azonban a programbeszámolókból kitűnik, hogy a *Gyöngyösbokréta-szerepléseknek*, azaz a táncsoportok fellépéseinek 1936 után minden évben helyet adtak a népszínművek és egyéb produkciók mellett (ÚJ HÍREK 1936: 7. évf. 199. sz. 3; 1936: 7. évf. 200. sz. 5–6).

A hónap vége felé, június 25-én már arról szól a híradás, hogy a bácskai közösségek mintájára Petrovgrad, azaz Nagybecskerek is Gyöngykaláris-ünnepet rendez (ÚJ HÍREK 1936: 7. évf. 204. sz. 3), majd másnapi hír: „A szépen fejlődő bácskai Gyöngyösbokréta és Gyöngykaláris újabb állomása Topola” (ÚJ HÍREK 1936: 7. évf. 205. sz. 5). Ehhez a rendezvényhez szintén kapcsolódott népszínmű-előadás is.

Augusztus elején már Csantavér is csatlakozik *Egy csokor virág* című rendezvényével, melyhez szintén kapcsolódott színdarab is (ÚJ HÍREK 1936: 7. évf. 212. sz. 4; 1936: 7. évf. 228. sz. 9; 1936: 7. évf. 229. sz. 5).

Az újságcikkekből látható, hogy 1936-ban az első néptáncbemutató és népszokás-bemutató rendezvény után egyik hétről a másikra tömegével rendeztek hasonló rendezvényt Bácska-szerte és Bánátban is. Ahogyan szaporodtak ezek az események, úgy a sajtó is egyre inkább felkapta a témát. Az *Új Hírek* két egész oldalas cikkben adott tájékoztatást az első rendezvényről, a másodikról is két hosszú cikk jelent meg, melyek közül az egyik egy beharangozó, valamint egy rövidebb köszönőlevél is megjelent a szervezők kérésére. A temerini Illés-napról két írás jelent meg, egy beharangozó és egy hosszabb lélegzetvételű beszámoló. A topolyai eseményekről már három híradás szólt, míg a csantavéri *Egy csokor virág*ról hat cikket is közöltek a zombori napilapban.

A híradásokból kitűnik, hogy ekkor még a mozgalom különböző elnevezéssel él, de programjuk és felépítésük nagyon hasonló, ami újdonságnak számított ezeken az ünnepségeken. Azok népviseletes felvonulások, néptánc- és népszokás-bemutatók voltak.

A magyarországi Gyöngyösbokréta mozgalom bemutatásakor említettük, hogy Paulini Béla az összes bemutatót és kezdeményezést a felügyelete alá vonta, és központilag igyekezett szabályozni mindent. Valamint a mozgalom egy korszakában néprajztudósok adtak segítséget a színpadra állított művek hitelességének érdekében, ők a fellépések előtt megnézték a falvakban elkészült produkciókat és véleményezték azt, ha kellett, módosították azokat. Tehát láttuk, hogy a „hitelesség” érdekében igyekeztek kontrollálni és segítséget nyújtani a falusi betanítóknak. Az elszakított Délvidéken mindenféle intézményi keret és támogatás nélkül zajlott minden, nem volt egy szervező, aki a kibontakozó mozgalmat felkarolta, egységesítette és koordinálta volna. Ebből ered, hogy kezdetben több elnevezés is kapcsolódott hozzá, valamint a rendezvények programjaiban, szinte kivétel nélkül, népszínművek is szerepeltek. Bár az anyaországi mozgalom előzményeként is említik a népszínműveket, illetve a parasztság elképzelt életéből merített népiesnek vélt színdarabokat, a Budapesten megrendezett találkozók programjában azok nem szerepeltek (folkhirado.hu gyongyosbokreta 10). Tehát láthatjuk, hogy melyek a fő különbségek a két mozgalom között.

1936 szeptemberében már véleménycikkek is megjelentek a délvidéki sajtóban, melyek rendkívül tanulságosak számunkra is. Két idevonatkozó írásról van tudomásom, az egyik a *Kalangyában* Kende Ferenc *A Gyöngyösbokrétánk mérlege* című írása, amely a napilapok beszámolóival ellentétben értékelni igyekszik a lezajlott eseményeket. Szerinte a Gyöngyösbokréta célja, hogy a népet visszavezesse önmagához, egy olyan korba, ahol a technikai fejlődés hatására és egyéb külső hatásokra a falu társadalma egyre csak veszít erejéből és erkölcséből, és elhagyja hagyományait. A mozgalmat a felsőbb társadalmi osztály zseniális találmányának tartja, melyen keresztül a falvak népei lehetnek az ünnepelemek, ezáltal önbecsülést adva nekik. Nála is megjelenik a két társadalmi réteg közelítésének szándéka és a szegénységben élő falusiak segítésének gondolata is. Bár azon túl, hogy ezt kijelenti, és beszámol Gombos igencsak nehézkes anyagi helyzetéről, megoldási javaslatot nem tesz, hogy miként lehetne tenni ennek érdekében.

A Gyöngyösbokréta másik jelentőségét abban látja, hogy míg Magyarországon az állam támogatását élvezzi, és míg a rendezők és a résztvevők is a többségi társadalom tagjai közül kerülnek ki, addig Vajdaságban a kisebbségben lévő magyarok működtetik. Reményt és hitet adva ezzel egymásnak.

Beszámol továbbá arról, hogy a bogojai esemény hatására heteken belül több település is rendezett hasonló táncos bemutatót és ünnepséget, egyúttal óva int attól, hogy a „Gyöngyösbokréta bemutatók” kísérőrendezvényei legyenek egyéb kulturális eseményeknek, például színielőadásoknak. Kizárólag a néphagyomány sokszínű bemutatását tartja megengedhetőnek, ha Gyöngyösbokrétáról beszélünk (KENDE 1936: 353–468).

A másik reakció az első rendezvények után a *Híd*-ban jelent meg, hangvétele nagyban eltér a többi méltató írásétól, melyek magasztaló körmondatokkal éltetik a Gyöngyösbokrétát és a magyar népet. Szabó János politikai fogásnak tekinti a mozgalmat, mellyel a parasztság nyomorúságát igyekeznek elkendőzni. Véleménye szerint a nép ilyenfajta felkarolása erősebb, mint máskor volt, ami egy korszak végleges letűnését jelzi előre. Történetével kapcsolatban kifejti, hogy bár magyarországi mintára készült, mérete kisebb, a magyarság létszámának csekélyisége és a kisebbségi léte miatt. Ebből azt a következtetést vonja le, hogy itt könnyebb dolga van a megvalósításnak.

„Magyarországon pár millió földművessel kell elhitetni, hogy értük dolgoznak, a parasztkultúrát akarják fejleszteni és bemutatni, nálunk viszont csak pár százezernek kell beadni ezt a maszlagot. A munka tehát könnyebb és még megközelítőleg sem kíván olyan nagy méreteket, mint az eredeti” (SZABÓ 1936: 7).

Véleménye szerint a Gyöngyösbokréta által bemutatottak nem tekinthetők igazi néphagyománynak, hiszen nem a parasztok találták ki, és az egész

a gazdagabb polgári és iparosréteg szórakozására jött létre, és a szereplők nagy része is közülük kerül ki.

„Természetes tehát, hogy az, amit bemutatnak, legyen az akár tánc, ének vagy színdarab, nem a széles falusi tömegek, hanem az ő városi, elkispolgáriasodott kulturmegnyilvánulásuk. A nemzeti táncok bemutatása, magyar ruhás felvonulások, – jellemző, hogy a ruhák legnagyobb része vadonat új volt, – látszott, hogy külön erre az alkalomra készítették jómódú 50–100 holdas gazdák gyermekeinek, a legtöbb felvonulásnak cseppet sem népi, hanem inkább valami jelmezes, kisvárosi szüreti-bálszerű jelleget adtak. A legtöbb helyen azonban a fősúlyt nem a táncokra és »jelmezes« felvonulásokra fektették, hanem még jobban eltávolodva a parasztvalóságtól, a különböző népszínművekre...” (SZABÓ 1936: 7–8).

Majd cikkét azzal a gondolattal zárja, hogy tulajdonképpen az egész a parasztság öntudatra ébredésének elfojtását szolgálja, mellyel szerinte el-késtek, mert a nép cirkusz helyett földet követel.

Írásában fontos gondolatokat vet fel, és el kell ismernünk, hogy pár dologban, például a néphagyomány hitelességének kérdésében igaza van, azonban kritikájával nem torpantja meg a kibontakozó mozgalom lendületét, és változást sem igazán hoz a rendezvények programját illetően.

1937. június–augusztus között ismételten megrendezik a Gyöngyösbokréta-találkozókat, ebben az évben az elnevezés már egységes. Az első témával kapcsolatos cikk június 9-én jelent meg *Gyöngyösbokréta és arató ünnepély Bogojevón* címmel, beharangozva a június 20-ára esedékes rendezvényt. A további cikkekből azonban nem derül ki, hogy végül megrendezésre került-e az esemény, mert a rákövetkezendő hetek cikkei már arról adnak hírt, hogy Gyöngyösbokréta lesz Doroszlón. Június 20-án képekkel illusztrált hosszú beszámolóban tudósítanak arról, hogy „*Doroszlóvón lesz a Jugoszláviai magyarság idei népművészeti bemutatója*”. Időpontnak június 27-ét jelölték meg. A hosszú programtervezetből kiragadnám, hogy az eseményre Szabadkáról különvonatot indítottak, valamint volt néprajzi kiállítás és népszínmű is (ÚJ HÍREK 1937: 8. évf. 158. sz. 3; 1937: 8. évf. 168. sz. 10; 1937: 8. évf. 173. sz. 3; 1937: 8. évf. 182. sz. 10; 1937: 8. évf. 177. sz. 4).

A címből és a leírásból úgy tűnik, mintha ezt már egy központi ünnepségnek szánták volna. Az évből még híradást közöl az *Új Hírek* Palicsról, Veprődről és Horgosról (ÚJ HÍREK 1937: 8. évf. 219. sz. 3; 1937: 8. évf. 213. sz. 9; 1937: 8. évf. 236. sz. 3).

1938-ban is tovább folytatódott a Gyöngyösbokréta mozgalom, melyet ebben az évben már Csonoplyán is megrendeztek. *A csonoplyai táncbemutató – Jugoszlávia minden magyarlakta vidéke képviselteti magát a vásár-*

napi Gyöngyösbokréta ünnepélyen címmel harangozták be az eseményt, melyről hosszú oldalakon keresztül közlik az információkat (ÚJ HÍREK 1938: 9 évf. 241. sz. 3).

Az 1939-es évből már csak Pacséról és Horgosról tudósít az általam vizsgált újság. Megfigyelhető, hogy a háború közeledtével csökkentek a Gyöngyösbokrétát érintő híradások, és sok esetben lerövidültek. Az 1940-es években a híradások szinte kizárólag a háborús események tudósításáról szoltak, így abból az évből nem tudunk meg pontosabb információt a Gyöngyösbokrétára vonatkozóan. Nem tudom, hogy 1941-ben megszűnt-e az újság, vagy csak a zombori Városi Könyvtár gyűjteményéből hiányzik, mindenesetre ez a hiányosság jelenleg ezt az időkeretet szabtta meg vizsgálódásunknak (ÚJ HÍREK 1939: 10. évf. 128. sz. 6; 1939: 10. évf. 236. sz. 8).

Tanulmányomnak ebben a fejezetében áttekintettem a délvidéki Gyöngyösbokréta mozgalom indulására vonatkozó újságcikkeket. Természetesen a bevont források nem képezik az összes tudósítást, hiszen én alapvetően csak egy zombori napilap anyagát használtam fel, és a hosszabb tudósításokra alapoztam. A jövőben érdemes lenne a többi folyóiratot is átnézni, hogy teljes képet kaphassunk a rendezvények gyakoriságáról, felépítéséről és résztvevőiről.

Azonban ebben az egy periodikában közölt információk is elegendőek ahhoz, hogy levonhassunk néhány általános következtetést.

A Délvidéken kibontakozó népviselet- és néptáncbemutatókat tartalmazó rendezvények elnevezése, magyarországi mintára, Gyöngyösbokréta lett, melyek fő helyszíne egy-egy falu volt, ellentétben a magyarorszáival, ahol a főváros vagy valamelyik nagyobb város adott otthont az ünnepeknek. Vajdaságban a fellépések leginkább szabad téren zajlottak. A szentmise minden esetben a program részét képezte, de gyakori volt a zászlószentelés és a lovas bandériumok bemutatója is. Majdnem minden esetben népszínmű is társult a Gyöngyösbokrétához.

A cikkek olvasásakor megfigyelhető, hogy sok esetben a rendezvényt és a fellépő táncsoportokat is Gyöngyösbokréta elnevezéssel illetik: „*A bo-gojevói Gyöngyösbokréta szeptember 5-én Horgoson vendégszerepel*” (ÚJ HÍREK 1937: 8. évf. 236. sz. 3). Tehát a rendezvény neve és a fellépő csoportok elnevezése megegyezett. Kis kitekintést megengedve, ez az elnevezés Gomboson és Doroszlón napjainkig fennmaradt.

A VIZSGÁLT ÚJSÁGCIKKEK RETORIKÁJÁRÓL

Az előzőek kapcsán néhol már utaltam a megjelent tudósítások nyelvi megfogalmazásaira, ezekről szólok még ebben a fejezetben. Ahogyan a bevezetőben is írtam, a kort átjárta a nemzeti önazonosság keresése, az egyre

erősödő nacionalizmus, és mindez társult a „nép” felé fordulással – mely ez esetben a paraszti társadalmat jelentette. Mindezek szem előtt tartásával kell vizsgálnunk a szóban forgó cikkek retorikáját is. Ezt a szemléletmódot legerőteljesebben Kende Ferenc cikkéből kiragadott részekkel tudjuk szemléltetni.

„Lelkünket fűrösztjük benne, és vidámitjuk szívünket. Szépséges nótáikon elborongunk, víg dalai pezsdítenek. Táncaik üteme vérünk iramlását gyorsítja, és viseletük káprázatos színei szemünket kacagtatja.

Csodáljuk... bámuljuk népünk életének szépséges megnyilvánulását, és úgy érezzük, mint ki új erőt nyerve hitében izmosodik.”

„Csak az őseiktől örökölt hagyományok, szokások átmentése és ápolása menthetik meg a fajt.”

„Ha a kultúrában előjáró társadalmi osztályok, a figyelem és a megértés jeleivel tisztelik meg a népi élet megnyilvánulását, úgy az náluk feltétlen önbecsülésre vezet. Megtanulja a falu, hogy ő nem az »elmaradt, lenézett, tudatlan paraszt«, hanem társadalmunk fontos és alapvető tényezője. Megtudja, hogy szokásai és viselete nem rejteni való ősdiság, hanem mindnyájunk bölcsőjének díszé. Élete új értelmét kap, és megőrzi, félti, vigyázza majd értékeit” (KENDE 1936: 353–468).

Itt is kifejezésre jut a falusi kultúra felértékelődése, a magyarságot mint „fajt” hitelesen képviselni tudó társadalmi részek piedesztálra állítása, illetve a paraszti társadalom „megmentésének” gondolata az egész magyar nemzet megmaradásának érdekében. Ennek a korszaknak az ismerete után nem meglepő, hogy a Gyöngyösbokrétáról szóló korabeli tudósítások kritika nélkül a felvonulások öltözeteit és a színpadi megnyilvánulásokat egytől egyig mind az „ősi”, a „legigazabb magyar”, a „hamisítatlan forrás” jelzőkkel illetik. Ezzel jókora torzulást okozva a paraszti társadalom addig „háborítatlan”, éppen polgárosodó kultúrájában és a hagyományozódás láncolatában.

CSATLAKOZÁS A MAGYAR GYÖNGYÖSBOKRÉTA MOZGALOMHOZ

Tanulmányom zárófejezetében röviden szót ejtek még az 1941 utáni időszakról, mikor a Gyöngyösbokréta mozgalom országos hálózatába a délvidéki csoportok is csatlakozhattak. A visszacsatolás megtörténte után, még abban az évben Bácskertes, Doroszló, Gombos, Józseffalva részt vett a budapesti ünnepségen.

További kapcsolódási pontra találunk a Gyöngyösbokréta Szövetséghez beérkezett regisztrációkat tartalmazó jegyzékben. Mint már említettem, Paulini Béla igyekezett kontrollálni a fellépéseket is, ezért volt szükség a re-

gisztrációra. Bizonyos, hogy az 1941-ben Szabadkán megrendezett Magyar Kenyér Ünnept, melyen Horthy Miklós is jelen volt, a Bokréta Szövetség szervezte (filmhiradokononline.hu 4311), sajnos, a jegyzék nem jelöli a felvont bokrétás csoportokat, egyéb kutatásaimból tudom, hogy a gombosiak és a doroszlóiak ott voltak. Megtudjuk azonban, hogy 1943-ban 120 fős erdélyi körutat szerveztek, melyen a bácskertesiek küldöttjei is részt vettek. Ugyanebben az évben délvidéki kirándulásra is sor került, melyen a fellépő bokréták között Doroszló is szerepelt (folkhirado.hu gyongyosbokreta 10).

Nem tudni, hogy az említett településeken kívül, még melyek kerülhetek kapcsolatba a Paulini szervezte Gyöngyösbokrétával. Azt sem tudni, hogy a helyiek közül kik voltak a kapcsolattartók, ahogyan arról sem készült pontos lista, hogy 1941 és 1944 között hány vendégszereplése volt a délvidéki gyöngyösbokrétásoknak. Annyi bizonyos, hogy a magyarországi és egyéb fellépések olyan élményt jelentettek a szereplő falusiak számára – Gombos, Doroszló, Bácskertes –, hogy nemcsak az ő identitásukba épült be a „*bokréta*”, hanem az egész falu kollektív emlékezetébe beleivódott és önazonosságuk részét képezi még ma is, hogy ők *bokrétás falvak*.

ÖSSZEGZÉS

Tanulmányomban megkíséreltem a Délvidéken kibontakozó Gyöngyösbokréta kezdeti szakaszát elemezni. Értelmezési keretemet a magyarországi Gyöngyösbokréta mozgalom célkitűzései és eseményei, valamint a 20. század első felében uralkodó politikai eszmék és társadalmi légkör adta. Értekezésem nem lett teljes, a jövőben még számos részlet vár feltárássra a történetével kapcsolatban, melyekből kiindulva érdemes lesz az egyes részművek kibontása is. Például, hogy a falvakon belül hogyan szerveződtek meg a csoportok, ki lehetett bokrétás, pontosan milyen táncokat táncoltak, milyen ruhában voltak... stb. Pontosan mely települések hány alkalommal rendeztek ilyen jellegű rendezvényt? Milyen volt az akkori Jugoszlávia kisebbségpolitikája, hogyan reagáltak a magyarok mozgalmára? Tehát a témát nem tartom lezártnak, mostani írásomban az eddigi részeredményeimet közöltem, melyekből megállapítható, hogy a délvidéki Gyöngyösbokréta magyarországi mintára jött létre, bár attól néhány tekintetben eltért a tárgyalt időszakban. A vajdasági Gyöngyösbokréta mozgalomnak tekinthető, mert alkalmanként több ezer embert mozgató meg. Célkitűzései is azonosak voltak. Magyarországon egyértelműen felülről sugallt kezdeményezésre jött létre, az elcsatolt Bácskában ez nem teljesen egyértelmű, bár véleményem szerint itt is tekinthető felülről szervezett mozgalomnak. Azonban fontos különbség, hogy Vajdaságban az események szinte kizárólagos szervezője a falu népe

volt. Akik mindenféle felső kontroll és ellenőrzőbizottság nélkül hozták létre nagyszabású rendezvényeiket. Sokkal inkább alakíthatták a mozgalmat, mint az anyaországi bokrétaások.

Ennek a szabad döntésnek természetesen megvannak a maga következményei is. A néprajzos szakma ellenőrzése nélkül sok változás és új elem került be a falvak paraszttársadalmának kultúrájába. (Viselet, tánc, népzene tekintetében.) A települések sokkal inkább utánozhatták egymást, hiszen senki nem ellenőrizte az előadott produkciókat. Néhány nyugat-bácskai faluban még megvan az esélye annak, hogy a tudomány elkülönítse a kultúra azon elemeit, melyek a Gyöngyösbokréta mozgalom hatására épültek be a közösség hagyományába.

A Gyöngyösbokréta változást hozott mindenféle értelemben, nemcsak a népi kultúrában, hanem a kulturált szórakozás egy újfajta módját hozta el a társadalom számára, ahol a paraszt és a polgár együtt szórakozhatott. Megteremtette a lehetőségét annak, hogy a két társadalmi réteg közelebb kerüljön egymáshoz, melyre nagy szükség volt Trianon után, mikor a délvidéki magyarság egy olyan országban találta magát, ahol nem volt már többet többségben.

IRODALOM

- BATTA Ferenc 1934. Gyöngyösbokréta. *Kalangya*, 1934. 3. évfolyam, 10. szám, 689–768.
- FARKAS Frigyesné LIDHTNECKERT Margit (szerk.) 1940. *Bokréta*. Jugoszláviai magyar műkedvelők almanachja, 1919–1940. Szabadka
- KENDE Ferenc 1936. Gyöngyösbokrétánk mérlege. *Kalangya*, 1936. 5. évfolyam, 6–7. szám, 353–468.
- PAPP Ferenc 1995. Gyöngyösbokréta, 1936. *Bácsország*, 1995. 1. évfolyam, 1. szám, 3.
- SZABÓ János 1936. Gyöngyösbokréta. *Híd*, 1936. 3. évfolyam, 9. szám, 7–8.
- SZENTE Dóra 2017. A Gyöngyösbokréta mozgalom rituális világa: A hagyomány őrzésének árnyoldalai. In: *Továbbélő utópiák – magyar életreform-törekvések és nemzetközi recepciók hatások*. Neveléstudomány-történeti tanulmányok. Gondolat Kiadó, Budapest, 141–159.

INTERNETES FORRÁSOK

Folkhirado.hu

– Pálfi Csaba: A Gyöngyösbokréta története (*Táncstudományi Tanulmányok*, 1969–1970)

<https://folkradio.hu/folkszemle/gyongyosbokreta10/index.php> (2018. 05. 30.)

<https://folkradio.hu/folkszemle/gyongyosbokreta05/index.php> (2018. 05. 30.)

– Györffy István: *A néphagyomány és nemzeti művelődés*

<https://folkradio.hu/folkszemle/gyongyosbokreta08/index.php> (2018. 05. 31.)

Filmhiradokononline.hu

- A magyar kenyér ünnepe: 1941. augusztus, *Magyar Világhíradó* 910/6. bejátszás, Filmhíradók Online: <http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=4311> (2018. 05. 31.)
- Gyöngyösbokréta: 1941. augusztus, *A Híradó Filmszínház Különkiadása* 65/1. bejátszás Filmhíradók Online: <http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=9827> (2018. 05. 31.)

Additions to the Initial Stage of the Development of Gyöngyösbokréta Movement in Vojvodina (1936–1941)

In my study, I tried to analyze the initial phase of the Gyöngyösbokréta movement emerging in Vojvodina province. The framework of my interpretation was given by the objectives and events of the Gyöngyösbokréta movement in Hungary and by the political ideals and social circles that dominated the first half of the 20th century. The dissertation is not complete, and in the future there would be still many details worth exploring. For example, in which way were the societies organized within the villages, who could be a member, which dances were danced exactly, what kind of clothes were used... etc. Exactly how many municipalities organized it and how many times did such events take place? What was the minority policy of former Yugoslavia and how did they react to the Hungarians' movement? So I do not consider this topic to be closed in my present book in which I have outlined my partial results so far. From this partial results it can be stated that the Gyöngyösbokréta in Vojvodina province was created on a Hungarian sample, although it differed in some aspects during the discussed period. The Gyöngyösbokréta in Vojvodina is considered to be a movement because it occasionally animated thousands of people. Their goals were also the same. In Hungary, it was clearly a top-down initiative, in the disannexed Bácska this is not entirely clear, but in my opinion it can be considered a top-down movement as well. However, an important difference is that in Vojvodina almost the only organizer of events were the villagers. Those who created large-scale events without any kind of state control or control committees. They could have shaped the movement more autonomous than the organizers in Hungary.

Of course there were consequences of this kind of freedom. Without professional ethnographic monitoring many changes and new elements have been introduced into the culture of rural society (in connection with clothing, dance, folk music). The settlements could imitate one another, as no one monitored the performances. In some villages in west Bácska there is still a possibility for science to separate the cultural elements that have been established into the community's tradition as a result of the Gyöngyösbokréta movement.

The Gyöngyösbokréta brought all kind of changes in rural culture as well as a new kind of cultural entertainment where villagers and citizens could entertain themselves together. It has made possible for the two social strata to get closer to each other, much needed after the Trianon Treaty when the southern Hungarians found themselves in a country where they became an ethnic minority.

Key words: Gyöngyösbokréta, folk dance, movement, Vojvodina province, dance performance

*Dodaci uz početnu etapu razvitka pokreta Gyöngyösbokréta
u Vojvodini (1936–1941)*

Cilj ove studije je da istraži početnu etapu pokreta Gyöngyösbokréta koji se pojavio u Vojvodini. U samom okviru interpretacije dati su ciljevi i događaji pomenutog pokreta u Mađarskoj, kao i dominantne političke ideje i društvena atmosfera prve polovine 20. veka. Disertacija nije potpuna, s obzirom na puno tema i nepoznatih detalja u vezi sa nastankom pokreta koje u budućnosti tek treba da se istraži. Kako su se, na primer, po selima organizovala udruženja, ko je mogao da postane član, kakve su narodne igre tačno bile, kakva nošnja je korišćena... itd. Koja su tačno naselja i koliko puta godišnje su organizovala ovu vrstu događaja? Kakva je bila manjinska politika tadašnje Jugoslavije i kako je vlast reagovala na pokret Mađara? Zbog svega pomenutog smatram da tema nije iscrpljena i da se u ovom radu izloženi samo delimični rezultati istraživanja. Dosadašnja saznanja otkrivaju da je pokret Gyöngyösbokréta u Vojvodini nastao po uzoru na pokret u Mađarskoj, mada su u razmatranom periodu vidljive određene razlike. Gyöngyösbokréta u Vojvodini možemo da smatramo pokretom, budući da je u događanjima povremeno učestvovalo na hiljade ljudi. I ciljevi pokreta su bili isti. U Mađarskoj je inicijativu za stvaranje pokreta dala sama vlast, dok u Bačkoj, koja više nije pripadala mađarskoj državi, to nije sasvim jasno, iako se po mom mišljenju i tu radilo o istom principu. Međutim, bitna razlika je u tome što su u Vojvodini gotovo jedini organizatori događaja bili stanovnici sela koji su bez ikakve kontrole vlasti i raznih državnih komisija uspjeli da organizuju ovaj veliki događaj. U mnogo većoj meri su slobodno kreirali pokret nego što je to bio slučaj u Mađarskoj. Naravno ovakvo slobodno kreiranje događaja imalo je i svoje negativne posledice. Bez stručne pomoći etnologa mnoge promene i novi elementi su uvedeni u seosku kulturu (na primer odeća, ples, narodna muziku). Sela su mogla da oponašaju već postojeće modele, budući da niko nije proveravao kvalitet produkcije.

Pojedina sela u zapadnoj Bačkoj i dalje imaju priliku da pomoću nauke odvoje kulturne elemente koji su se kao rezultat pokreta ugradili u narodnu tradiciju. Pokret Gyöngyösbokréta doveo je do raznih društvenih promena i to ne samo u narodnoj kulturi, već i u stvaranju kulturnih dešavanja na kojima su učestvovali i seljani i građani. To je doprinelo zbližavanju različitih društvenih slojeva, što se pokazalo kao neophodno nakon Trianonskog sporazuma kada su Mađari postali manjina u novoj državi.

Ključne reči: Gyöngyösbokréta, narodna igra, pokret, Vojvodina, plesne predstave

Beérkezés időpontja: 2018. 06. 01.

Elfogadás időpontja: 2018. 07. 05.

VÁZSONYI Csilla

⋮ Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta

⋮ vcsilla21@gmail.com

A VAJDASÁGI MAGYAR NÉPZENEI
ÉS NÉPTÁNCMOZGALOM
A KÉPES IFJÚSÁG HASÁBJAIN
Cikkbibliográfia (1976–1990)

*Bibliography of Articles on Folk Music and Folk Dance
Movements of Hungarians in Vojvodina published
in the Newspaper "Képes Ifjúság" (1976–1990)*

*Bibliografija članaka o etnomuzikološkim i folklornim
pokretima vojvođanskih Mađara objavljenim
u listu „Képes Ifjúság” (1976–1990)*

A bibliográfia az 1976 és 1990 között a *Képes Ifjúság*ban megjelent, hagyományörzéssel foglalkozó cikkeket tartalmazza, melyek a vajdasági magyarság körében népzenevel, néptáncsal foglalkozó csoportok és személyek tevékenységét örökítették meg. A feldolgozott 15 év cikkanyaga azt mutatja, hogy ez alatt az idő alatt a vajdasági magyarok is mindinkább megismerték és magukévá tették az anyaországban kibontakozó táncházmozgalom eszméit. Új népzenei együttesek alakultak, egyes néptáncoktatók magyarországi képzéseken vettek részt, és rendszeres táncházakat kezdenek szervezni, miközben tovább működnek a művelődési egyesületek népzenei és néptánc csoportjai. A megújuló népzenei és néptáncmozgalom Magyarországhoz hasonlóan, Vajdaságban is elsősorban a fiatal értelmiségi réteghez köthető, ezért választottam egy ifjúsági lap vizsgálatát. A bibliográfiában minden tételhez annotáció tartozik, mely röviden ismerteti az adott cikk tartalmát.

Kulcsszavak: népzenei mozgalom, néptáncmozgalom, táncházmozgalom, hagyományörzés, bibliográfia

Munkámban a *Képes Ifjúság*, a jugoszláviai magyar fiatalok hetilapjának azon cikkeit dolgoztam fel, melyeknek témája a hagyományörzés, illetve azon személyek és csoportok tevékenysége, akik a vajdasági magyarok kö-

rében népzenevel és néptáncsal foglalkoztak. A bibliográfia az 1976 és 1990 közötti 15 év e témában megjelent cikkeit tartalmazza. E periódus kiválasztását azok a változások indokolják, amelyek épp ezekben az években játszódtak le a népzenehez és néptáncához való viszonyulásban. 1972-ben Budapesten elindult a táncházmozgalom, melynek alapeszméje – vagyis, hogy az autentikus néptánc és a népzene ne csak megkomponált színpadi produkcióként, hanem eredeti funkciójában, tehát szórakozásként is tovább élhessen – lassan nálunk is hatni kezdett.

A vajdasági magyarság körében ez idő tájt többféle háttérű csoport működött: az 1930-as években az anyaországi Gyöngyösbokréta mozgalommal párhuzamosan, a gazdag néphagyományokkal rendelkező nyugat-bácskai falvakban alakult bokrétás csoportok, illetve a Vajdaság-szerzte működő művelődési egyesületek táncs csoportjai, citera- és tamburazenekarai, népdalkörei. E csoportok munkájára jellemző, hogy általában nem voltak képzett vezetőik, akik autentikus anyagot tudtak volna betanítani csoportjaiknak, és ebben az időben már a falvakban sem támaszkodhattak erős néphagyományokra.

A feldolgozott cikkek alapján az új szemlélet meghonosodása a vajdasági magyar folklórkedvelőknél leginkább abban mutatkozott meg, hogy új népzenei együttesek alakultak, akik a citera és tambura mellett más népi hangszereken is játszottak, például tekerőlanton vagy az erdélyi népzeneire jellemző vonós hangszereken. Az első ilyen együttes az 1976-ban (a bibliográfia kezdő évének is ezt választottam) fiatal óbecsei citerások által alapított Batyu együttes volt, amely még pár évig ugyan citerazenekarként működött, de nemsokára vonós, illetve vegyes felállásra váltott, és igazi táncmuzikánsként kezdett működni. A cikkek kevésbé tükrözik a táncs csoportok munkájában esetlegesen bekövetkező változásokat, hiszen többnyire a felépésekről, versenyeredményeikről számolnak be, amelyből önmagában nehéz a munka minőségére következtetni. Fontos támpont lehet viszont a csoportok repertoárján szereplő táncok, koreográfiák felsorolása: megjelennek például a csak *lakodalmasként* vagy *cigánytáncként* megnevezett, valószínűleg semmilyen tájegységhez nem köthető táncok, de a pontos néprajzi tájhoz köthetők is, pl. *kalocsai mars* vagy *sárközi cinegés*. Itt emelhetjük még ki azokat a vajdasági néptáncoktatókat, akik vállalkoztak a magyarországi képzéseken való részvételre, így megszerezhették a megfelelő néprajzi és módszertani ismereteket az autentikus néptáncok tanításához. Ezzel, valamint a táncmuzikánsok létrejöttével megerősödött a feltétele annak, hogy a táncs csoportokban folyó munka mellett rendszeres táncmuzikáns is induljon, vagyis olyan kötetlen táncalkalmak sorozata, amely bárki számára nyitott, és ahol a tánc tanulást oktató segíti, de a cél nem koreográfiák ösz-

szeállítása, hanem a szórakozás. A *Képes Ifjúság* cikkeiben jól követhetőek a temerini táncházak.

A bibliográfia összeállításában igyekeztem hangsúlyt fektetni a vajdasági és anyaországi szakmai kapcsolatok bemutatására, ezért azok a cikkek is helyet kaptak benne, melyek magyarországi előadók vajdasági szerepléséről, vagy vajdaságiak magyarországi rendezvényeken való részvételéről tudósítanak. Ugyanezen megfontolásból kerültek a bibliográfiába az 1979-es évfolyam lemezismertető rovatának egyes cikkei, melyek magyarországi népzenei lemezeket ismertetnek, és arra a tényre utalnak, hogy a vajdasági népzene kedvelő közönség, ha nem is teljesen naprakészen, de megismerkedhetett ezekkel a zenei anyagokkal.

A megújuló népzenei és néptáncmozgalom Magyarországhoz hasonlóan, Vajdaságban is elsősorban a fiatal értelmiségi réteghez köthető. A *Képes Ifjúság* cikkeinek áttekintésével arról szeretnék képet adni, hogy az akkori fiatalság hogyan viszonyult a népművészethez, pontosabban a népzenehez és néptánchoz, illetve az újság milyen álláspontot közvetített felénk e témáról. A lap főszerkesztői a feldolgozott időszakban Rencsár Tivadar (1975–79), Kartag Nándor (1979–83), Nagymélykúti Edit (1983–88), Spitzer Éva (1988–1990) és Zoran Šecérov (1990–96) voltak (GEROLD 2017: 210). Az újságírók közül Dormán Lászlót, Garai Lászlót és Dezső Jánost emelhetjük ki, akik kiemelkedően sokat foglalkoztak népművészeti témákkal. Dormán László 1968-tól 1988-ig volt a *Képes Ifjúság* újságírója, fotóriportere. Ez alatt az idő alatt ugyanúgy megmutatkozott a jazz iránti elkötelezettsége, mint a népzeneben való jártassága, hiszen nemcsak írásaiban, hanem a gyakorlatban is foglalkozott népzenevel: a Tiszavirág nevű népzenei együttes tagja volt (furulyán, citerán játszott). Dormán László, Garai László és Dezső János írásairól elmondható, hogy azokban mindig a népzene és néptánc minél autentikusabb tolmácsolását hangsúlyozták – ez a gondolat pedig a táncházmozgalomnak is az alapja. Összességében elmondható, hogy a népművészet és a hagyományápolás témája, ha nem is túl hangsúlyosan, de állandóan megjelent az ifjúsági lapban az olyan felkapott témák mellett, mint például a különböző politikai események vagy az épp divatos könnyűzenei stílusok.

A bibliográfiai tételek kronológiai sorrendben következnek, ezzel is a változások menetét szemléltetve. Minden tételhez annotáció tartozik, mely röviden ismerteti az adott cikk tartalmát. A bibliográfiában olyan cikkek is szerepelnek, melyeknek a hagyományörzés nem elsődleges és kizárólagos témája, azonban érdekes adalékokkal szolgálnak az egyes csoportok munkájáról – ezekben az esetekben csak a releváns részeket ismertetem.

Rágyújtának, szólna a nóta: hevenyészett portré Turuc Jánosról / DUDÁS Károly. – 32. évf., 1389. sz. (1976), p. 6.

Beszélgetés Turuc János kishegyesi ezermesterrel, citerakészítővel, citerással. Citerajátékát Király Ernő népzene kutató is felgyűjtötte. Citerazenekar alapításával próbálkozott, de nem járt sikerrel. A helyi fiataloknak néptánc-koreográfiát állított össze.

Mintha újra tanulnának járni / DUDÁS Károly, fotók Dormán László. – 32. évf., 1405. sz. (1976), p. 7.

Néptáncsoportot alakítottak a tornyosi fiatalok. Vezetőjük Tóth László, a csantavéri néptáncsoport korábbi tagja. Repertoárjuk: cigánytánc, kalocsai mars.

Útkeresés: (Gyöngyösbokréta '76, Moravica) / DUDÁS Károly. – 32. évf., 1409. sz. (1976), p. 14–15.

Beszámoló a Moravicán megtartott XIII. Gyöngyösbokréta fesztiválról és a zsűri tanácskozásáról. A fesztivál tömeges volt, 20 táncsoport lépett fel. A zsűri bírálta azokat a táncsoportokat, akiket olyan, nem magyar nemzetiségű oktató készített föl, aki nem ismeri a magyar néptáncokat. Bírálta továbbá az „operett-ruhák” használatát, a műdalokat és a szaxofont, a harmonikát a zenei kíséretben. A szerző szerint kívánatos lenne, ha a csoportok a saját településük táncagyományait mutatnák be.

Állítsátok meg a folklórt! / DUDÁS Károly. – 33. évf., 1431. sz. (1977), p. 8.

Reagálás a Képes Ifjúságban 1957-ben megjelent, Kevesebb folklórt a kulturális munkában című cikkre. Az idézett írás szerint a kulturális intézményeknek nem kellene folklórral foglalkozniuk, mert az elavult és nacionalista érzelmeket kelt. Dudás Károly szerint öröndetes, hogy ez a nézet nem vált elterjedté, és hogy a népi zenekarok és néptáncsoportok egyre jobban fejlődnek.

Legszebb dolog a tánc / POBERAI Margit. – 33. évf., 1435. sz. (1977), p. 8.

1976-ban néptáncsoport alakult Martonoson a cipőgyár munkaslányainak kezdeményezésére. Vezetőjük Újhelyi Ilona. A csoportnak 30–40 tagja van.

Csóka / KISPÁL Éva. – 33. évf., 1445. sz. (1977), p. 20.

A csókai ifjúsági citerazenekar továbbjutott a tartományi versenyre. A zenekar három éve működik, 9 tagja van, vezetőjük Borsi Ferenc. Kapcsolat

latban vannak a sándorfalvi citerazenekarral. A pionír korosztály citerazenekarát Vrabel János és Varga Erzsébet vezeti.

Temerin zenei életéről / MÓRICZ Károly. – 33. évf., 1455. sz. (1977), p. 19.

A szerző szerint sajnálatos, hogy a helyi művelődésszervezők nem ismerik az eredeti népzenevel foglalkozó zenészeket, holott a népzenei koncertekre lenne igény. Sikeres volt a sándorfalvi citerazenekar temerini fellépése.

[A kikindai Egység Művelődési Házban...] / PIRKOV Miklós. – 33. évf., 1462. sz. (1977), p. 4.

A kikindai Egység Művelődési Ház Búzavirág néptánccsoportja 1969-ben alakult. Vezetői Kakuszi János és Kakuszi Mária Magdolna. 25 tagja van, és új tagokat toboroz.

Évfordulóra / BARTALOS Margit. – 34. évf., 1474. sz. (1978), p. 4.

Báthori Katalin néptáncpedagógus négy tánccsoportot és egy felnőttekből álló énekcsoportot vezet Szilágyin. A csoportok munkájában összesen több mint száz személy vesz részt.

Egy falu fiataljainak életéről / KOCSIS Erika. – 34. évf., 1480. sz. (1978), p. 4.

Beszélgetés szilágyi fiatalokkal. Nagy Rózsa a néptánccsoport fellépéseiről beszél. A csoport egy éve alakult, vezetője Báthori Katalin. A legutóbbi Gyöngyösbokrétán bejutottak a legjobb kilenc csoport közé. Repertoárjuk: Karcagi csárdás, Nagybódi karikázó, Bácskai színfoltok, Lakodalmas.

Táncház / DORMÁN László. – 35. évf., 1505. sz. (1979), p. 18.

Ismertető a Táncház című Magyarországon megjelent lemezről, melyen a Sebő, a Kolinda, a Muzsikás és a Délibáb együttes, valamint a méhkeréki román zenekar szerepel. Az ismertető szerzője hangsúlyozza, hogy a lemez anyaga igazi népzene és nem „export-turisztikai cigányzene”, valamint, hogy több figyelmet érdemelnének a népzenei előadók.

Horgoson / DÖBREI Dénes. – 35. évf., 1511. sz. (1979), p. 5.

Muzslyán szerepelt a horgosi Gyöngyösbokréta néptánccsoport és énekkar.

Élő népzene II.: Budai Ilona. – 35. évf., 1511. sz. (1979), p. 18.

Ismertető Budai Ilona magyarországi népdalénekes lemezéről. Az ismertetőben a lemezborító fülszövege olvasható.

Táncszó van a citerában / DORMÁN László. – 35. évf., 1513. sz. (1979), p. 18.

Horgoson megtartották a Durindót, a vajdasági citerások találkozóját. Javított a színvonalon, hogy a zenekarokat szakzsűri válogatta be a gálaműsorba. A szerző szerint a muzslyai, pacséri, bajsai, zentai zenekarok voltak a legjobbak, valamint kiemelte a csókai ifjúsági és pionírzzenekart, az óbecsei Batty citerazenekart, a szólisták közül pedig Szűcs Sándort.

Magyarországi citeramuzsika. – 35. évf., 1514. sz. (1979), p. 19.

Ismertető a Magyarországi citeramuzsika című lemezről, melyen öt citerazenekar szerepel. A szerző szerint ez a lemez útmutató lehet mindenkinek, aki citerázással foglalkozik, mivel a citerazene reneszánszát éli Magyarországon és Vajdaságban is.

Élő népzene I.: Muzsikás Együttes. – 35. évf., 1519. sz. (1979), p. 20.

Ismertető a Muzsikás Együttes lemezéről.

Táncházi muzsika: Sebő Együttes. – 35. évf., 1521. sz. (1979), p. 19.

Ismertető a Sebő Együttes kettős nagylemezéről, amely példamutató lehet az újonnan alakult népi zenekaroknak.

Úticélunk: Csóka / GARAI László. – 35. évf., 1525. sz. (1979), p. 14–15.

A csókai Móra Ferenc Művelődési Egyesület citerazenekarairól. Az idősebb csoportnak 10, a fiatalabbnak 30 tagja van. Vrábel János és Varga Erzsébet tanítja őket. A hangszereket egyrészt Magyarországról szerzik be, másrészt Vrábel János készíti őket.

A tiszta forrás íze: októberi díjasaink: a csantavéri Bartók Béla Művelődési Egyesület / DUDÁS Károly. – 35. évf., 1531. sz. (1979), p. 20–21.

A csantavéri Bartók Béla Művelődési Egyesületben működő néptánc-csoport, vegyes népdalkórus, tambura- és citerazenekar eredményeiről, fellépéseiről. A táncscsoport repertoárja: lakodalmas, sárközi cinegés és csárdás, dél-alföldi csárdás. Az utánpótlás az iskolai táncscsoportból és az iskolai zenekarokból kerül az egyesületbe. A tagság 60%-a fiatalokból áll.

Októberi díjasok Temerinben és Újvidéken / SPIC Mária, LENNER KOVÁCS Julianna. – 35. évf., 1532. sz. (1979), p. 10.

Az újvidéki Petőfi Sándor Művelődési Egyesület néptáncscsoportja aranyplakettet kapott a vajdasági szemlén. Az egyesületben tamburazenekar is működik.

Úticélunk: Szilágyi / GARAI László. – 35. évf., 1532. sz. (1979), p. 14–15.

Beszélgetés Báthori Katalinnal, a szilágyi néptáncsoportok és a menyecskekórus vezetőjével, aki Budapesten elvégezte a néptánc-oktatói képzést. A táncokon kívül népdalokat és különféle néprajzi ismereteket is tanít a táncosoknak. A művelődési egyesület és az iskola táncsoportjában is tömeges a részvétel.

Az újvidéki Petőfi Sándor Művelődési Egyesület / DORMÁN László, fotók DORMÁN László, FAJTNER Zoltán. – 35. évf., 1535 sz. (1979), p. 16–17.

Az újvidéki Petőfi Sándor Művelődési Egyesület néptáncsoportja öt éve működik, kezdetben Bartuc Szilveszter vezette, most Živa Stojanov. A tartományi versenyeken háromszor első, kétszer második helyezést kaptak. Az egyesületben tambura- és citerazenekar is működik. – Címlapon a táncsoport fotója.

Citerák, furulyák, dudák között / SZÜGYI Zoltán. – 36. évf., 1545. sz. (1980), p. 16.

Beszélgetés Vrábel János csókai hangszerkészítővel népi hangszerekről és citeraoktatásról.

Csantavéri táncosok / SZEDLÁR Erika. – 36. évf., 1549. sz. (1980), p. 11.

A csantavéri Bartók Béla Művelődési Egyesület táncsoportjáról: a csoportot Csonka Irén alapította. Gogolyák Magdolnától sárközi táncokat, Nagy Alberttől és Bartuc Szilvesztertől dél-alföldi táncokat tanultak.

Úticélunk: Doroszló / DUDÁS Károly. – 36. évf., 1552. sz. (1980), p. 14.

A doroszlói Móricz Zsigmond Művelődési Egyesület hagyományőrző tevékenységéről: a Gyöngyösbokréta táncsoportnak 70–80 fiatal tagja van.

Széles a Duna: a Duna Menti Országok Népzenei Szemléjéről / DORMÁN László. – 36. évf., 1556. sz. (1980), p. 15.

Az Újvidéken megtartott népzenei fesztivál alacsony színvonalát a népzene értelmezési problémája okozza: mi a cigányzene, a népieskedő esztrádzene és mi az igazi népzene?

Csóka / KISS Éva. – 36. évf., 1558–1559. sz. (1980), p. 7.

Megjelent a Móra Ferenc Művelődési Egyesület citerazenekarának lemeze. A zenekar vezetői Borsi Ferenc és Vrábel János.

Táncolni tanulni / GARAI László. – 36. évf., 1558–1559. sz. (1980), p. 12.

Beszélgetés Lackó Illéssel, a szabadkai Népkör Művelődési Egyesület néptánc-oktatójával. Elvégezte a budapesti Népművelési Intézet hároméves néptáncoktatói képzését (Vajdaságból rajta kívül Kakuszi János, Brezovszki Eszter, Báthori Katalin végezték el a képzést). Jelenleg szabadkai, tornyosi és zentai táncsoportokkal foglalkozik.

Kikindán tartották meg a Gyöngyösbokréta idei szemláját / TÓTH János. – 36. évf., 1574. sz. (1980), p. 24.

A Durindón, a citerazenekarok szemlájén 26 együttes, a Gyöngyösbokrétán 24 táncsoport vett részt. A gálaműsor fellépőinek felsorolása.

Csendet kérünk – ünnepelünk! / JUHÁSZ Erzsébet, CSERNIK Attila; fotók LENNERT Géza. – 36. évf., 1578. sz. (1980), p. 16–17.

Az Újvidéki Televízió újrakezdte gyermekműsorában fellépett a doroszlói Gyöngyösbokréta táncsoport és a csókai Móra Ferenc Művelődési Egyesület citerazenekara Vrábel János vezetésével.

A Népkör életéből / PIUKOVICS Irén. – 37. évf., 1583. sz. (1981), p. 8.

A szabadkai Népkör Művelődési Egyesület műsorán fellépett a Róna táncsoport és a Napsugár citerazenekar. A műsort Lackó Illés rendezte.

Szakkörök vonzásában: diákarcok a muzslyai Szervó Mihály Általános Iskolából / GARAI László. – 37. évf., 1584. sz. (1981), p. 10.

Az iskolai néptáncsoport 24 taggal működik. Repertoárjukban többek között kalocsai leánytáncok szerepelnek.

Kiváló szervezés – színvonalas műsor / K. N. – 37. évf., 1596. sz. (1981), p. 14–15.

Képriport. – A Középiskolások Művészeti Vetélkedőjének gálaműsorán fellépett a Batyu népzenei együttest.

Tagfelvétel a Népkörben / G. L. – 37. évf., 1604. sz. (1981), p. 8.

A szabadkai Népkörben legtöbbször a néptánc iránt érdeklődnek. Lackó Illés vezetésével alsó és felső tagozatos, valamint ifjúsági néptáncsoport működik. A vajdasági táncsoportok vezetőinek tanfolyamot szerveztek a táncjelirásról.

A tekerőlantos / TARI István. – 38. évf., 1656. sz. (1982), p. 14–15.

Beszélgetés Szűcs Sándorral, a Batyu együttes egykori tagjával a népzenehez való viszonyáról, hangszerkészítésről, a Hívogató együttes alapításáról.

Boy, a dudás / DORMÁN László. – 39. évf., 1660. sz. (1983), p. 15.

Beszélgetés Móricz Károly dudással, hangszerkészítővel, a Hívogató népzenei együttes tagjával.

Hívogató / TARI István, DORMÁN László. – 39. évf., 1661–1662. sz. (1983), p. 12–13.

A Hívogató együttes teltházassal koncertet tartott Zentán. Az együttes tagjai: Fábri Béla, Fábri Géza, Hajdú Ferenc, Miklós Nándor, Móricz Károly, Szűcs Sándor. A koncerten közreműködtek a szabadkai Népkör táncosai. A szám címlapján a Hívogató együttes látható.

„Akinek füle van a hallásra, hallja” / DORMÁN László. – 39. évf., 1665. sz. (1983), p. 15.

Kritika az Újvidéki Rádió II. Szállás – rondó című nyilvános népzenei műsoráról. A műsor szerkesztője Király Ernő. Fontosabb közreműködők: Borsi Ferenc (citera), Hajdú Ferenc (tekerőlant), a Petőfi Sándor Művelődési Egyesület tánccsoportja és asszonykórusa.

Hívogató a Tribünön / R. V. – 39. évf., 1666. sz. (1983), p. 13.

A Hívogató együttes koncertet tartott Újvidéken. Az együttes tagjai: Fábri Béla, Fábri Géza, Hajdú Ferenc, Miklós Nándor, Móricz Károly, Szűcs Sándor. Vendég: Borsi Ferenc és a szabadkai Népkör táncosai, Lackó Illés és Galambos Angéla. A koncertet táncitanítás követte. Hajdú Ferenc köszöntőjében beszélt a táncmozgalom céljáról.

Egy pistikézó képaláírás margójára / KIRÁLY Ernő. – 39. évf., 1667. sz. (1983), p. 14.

Király Ernő válasza Dormán László kritikájára az Újvidéki Rádió II. Szállás – rondó című műsora kapcsán.

„Pistike” válasza Király Ernőnek / DORMÁN László. – 39. évf., 1668. sz. (1983), p. 18.

Dormán László válasza Király Ernőnek az Újvidéki Rádió II. Szállás – rondó című műsora kapcsán.

Összefogódzva: (Táncmozgalom Találkozó) / DUDÁS Károly, fotó DORMÁN László. – 39. évf., 1672. sz. (1983), p. [14–15.]

Beszámoló a II. Magyarországi Táncmozgalom Találkozóról. Jugoszláviát a becei Batyu zenekar képviselte.

A muzslyai tánccsoport / PRÉC István. – 39. évf., 1673. sz. (1983), p. 12.
Beszélgetés Beker Edittel, a muzslyai Petőfi Sándor Művelődési Egyesület tánccsoportjának vezetőjével a tánccsoport repertoárjáról, fellépéseiről.

20. Gyöngyösbokréta és Durindó '83 / DORMÁN László. – 39. évf., 1680. sz. (1983), p. 18–19.

Képriport a Temerinben megrendezett Gyöngyösbokrétáról és Durindóról. A fotókon a topolyai, nagybecskereki, szabadkai, sziváci, hertelendyfalvi, gombosi és bácskerteszi fellépők, a Hívogató együttes, valamint Lackó Illés és Bartuc Szilveszter táncitanítás közben.

A citerák szerelmese / K. N. – 39. évf., 1689. sz. (1983), p. 18.

Gregus Ferenc óbecsei citerás citerákat gyűjt és készít, valamint fiatalokat tanít citerázni.

Megkérdeztük... / GARAI László. – 40. évf., 1709. sz. (1984), p. 10.

Beszélgetés Szokolai Zsuzsával, a kikindai Egység Művelődési Egyesület szervezőtitkárával. Az egyesületben néptánccsoport, citerazenekar, valamint a Virradó nevű népi együttes működik.

Ifjúváavatas / KRIZSÁN Nándor. – 40. évf., 1717. sz. (1984), p. 10.

Ünnepi műsor az ifjúság napja alkalmából Adán. A műsoron fellépett a péterrévei néptánccsoport és a moholi tamburazenekar.

Tánclépések – gyermekcipőben / GARAI László. – 41. évf., 1739–1740. sz. (1985), p. 14.

Beszélgetés Lackó Illés néptánc-oktatóval a vajdasági néptánc-mozgáalom állapotáról, a Gyöngyösbokréta pozitív és negatív hatásairól, és a saját hagyományait őrző tánccsoportokról.

A Batyu / DORMÁN László. – 41. évf., 1745. sz. (1985), p. 26.

Beszélgetés Kiss Lászlóval, a Batyu együttes vezetőjével az együttes fellépéseiről, repertoárjáról, terveiről. Az együttes tagjai még: Ferenc Pál, Szabó Árpád, Szerda András, Bálint György, Vrábel János. – A hátlapon a Batyu együttes fotója.

Eredeti-e az eredeti? : népi tánc Kupuszinán: hagyományörzés vagy műltfabrikálás / GARAI László. – 41. évf., 1751. sz. (1985), p. 13.

A cikk részben közli Marásek Gáspár, a kupuszinai hagyományörző tánccsoport vezetőjének levelét, melyben reagál Lackó Illés állításaira a

Tánclépések – gyermekcipőben című cikkben (lásd: 42. tétel). A szerző szerint a néptáncsoportoknak több figyelmet kell fordítaniuk az előadott táncok néprajzi hitelességére.

Táncház a Bölcsészkaron. – 41. évf., 1777–1778. sz. (1985), p. 48.

Táncházat tartottak az újvidéki Bölcsészkaron a Hívogató együttesel és Lackó Illés néptáncoktatóval.

Akár reggelig. – 41. évf., 1782. sz. (1986), p. 17.

Az Újvidéki Színház Vendégeim című klubestjének vendégei Burány Béla néprajzkutató, Banka Mihály csókai juhász, Vrábel János, a Hívogató együttes, valamint Lackó Illés és Nagy Olajos Zsuzsa néptáncosok.

Táncháztalálkozó / DORMÁN László. – 41. évf., 1796. sz. (1986), p. 14–15.

Képriport és beszámoló a budapesti Táncháztalálkozóról. Vajdaságot a Hívogató együttes, valamint Lackó Illés és Nagy Olajos Zsuzsa képviselték.

Most járódik be / TARI István. – 41. évf., 1799. sz. (1986), p. 17.

Beszélgetés Szűcs Sándorral, a Hívogató együttes tagjával a táncház fogalmáról és az Hívogató együttes tevékenységéről. A zenekar a temerini I. helyi közösséggel együttműködve fog táncházakat szervezni. Júniusban két táncházat fognak tartani Lackó Illés néptáncoktató közreműködésével a temerini ifjúsági otthonban.

Becsei tojástánc / TARI István. – 41. évf., 1812. sz. (1986), p. 13–15.

Beszélgetés Szűcs Sándorral, Csábi Lászlóval, valamint az óbecsei Tiszavirág néptáncsoport tagjaival a táncsoport megalakulásáról és működéséről. A táncsoport 1972-ben alakult meg az alsóvárosi Nagy István Művelődési Otthonban, majd 1980 körül megszűnt a vezetőséggel való konfliktus miatt. 1984 körül alakult meg újra a Bečejka Takarmánygyár keretében. Jelenleg a táncsoporton kívül citera-, tambura- és vegyes zenekar is működik.

Egymáshoz közeledni. – 42. évf., 1835. sz. (1987), p. 13.

A Batyu, a Hívogató, a Kóta, a Tiszavirág és a Virradat népzenei együttesek 1987. május 13-án közös koncertet fognak tartani az újvidéki Bölcsészkaron.

Citerások, táncosok: Gyöngyösbokréta, Durindó – 1987. / DORMÁN László. – 42. évf., 1840–1841. sz. (1987), p. 29.

A szerző szerint a Durindó fellépői két csoportra oszthatók: az amatőr színvonalon működő citerazenekarokra és a zeneileg képzettebb (vonós, ill. vegyes felállású) népzenei együttesekre. Szerinte ez utóbbiak a selejtezőkön való részvétel és művelődési egyesületi tagság nélkül is fellépési jogot érdemelnek a Durindón. Nem ért egyet a Durindó szakbizottságával abban, hogy a citerazenét a jelen kor zenei ízléséhez kell igazítani, szerinte a hagyományos citerajátékhoz kell ragaszkodni.

Volt már jobb is / ke. – 42. évf., 1840–1841. sz. (1987), p. 34–35.

Az adai Ötletvásár elnevezésű rendezvény táncházzal zárult a Hívogató zenekar és Lackó Illés néptáncoktató közreműködésével.

Indul a táncház. – 42. évf., 1843. sz. (1987), p. 17.

A Hívogató zenekar 1987. szeptember 17-én táncházat tart Temerinben.

Táncház minden második csütörtökön. – 42. évf., 1845. sz. (1987), p. 18.

A Hívogató zenekar kétheti rendszerességgel fog táncházat szervezni Temerinben a temerini I. helyi közösséggel együttműködve. Minden második alkalommal klubestet is szerveznek, melyre néprajzosokat, zenekarokat, táncosokat, adatközlőket fognak meghívni. Az eddigi tapasztalatok alapján a gyermek-táncházak sokkal több érdeklődőt vonzanak, mint a felnőtteknek szólóak.

„...Nem tudják a csárdást”: látogatóban a zrenjanini Petőfi Művelődési Egyesületben / de. – 42. évf., 1847. sz. (1987), p. 6–7.

Az egyesület szakcsoportjai közül a 60 tagból álló néptáncsoport a legnépesebb. A helyi fiatalokon kívül muzslyaiak, szentmihályiak és ittabéiak is járnak a csoportba. Beszélgetés a táncsoport tagjaival.

Folk klub – Temerini Ifjúsági Otthon. 42. évf., 1855. sz. (1987), p. 8.

A Hívogató zenekar klubestjének programja. Vendég előadó: Csorba Béla.

Telecska / CENE Klára. – 43. évf., 1864. sz. (1988), p. 4.

A telecskai citerazenekar fellépéseiről.

[Pénteken, március 18-án...]. – 43. évf., 1864. sz. (1988), p. 4.

Az Újvidéki Rádió népzenei osztálya szervezésében Bácskossuthfalván fellépett a Tiszavirág, a Kóta és a Hívogató zenekar; valamint a helybeli Ady Endre Művelődési Egyesület citerazenekara és férfikórusa.

Rekviem a Csík-érért. – 43. évf., 1879–1880. sz. (1988), p. 3.

Csantavéri fiatalok környezetvédelmi és kulturális rendezvénye, amelylyel a Csík-ér vizének szennyezése ellen tiltakoznak. A kétnapos programban a régészeti, néprajzi és irodalmi előadások mellett népzenei koncert és táncház is szerepel, amelyen fellépnek a Hajnalfá, Kóta, Dambora, Tiszavirág, Batyu és Hívogató népzenei együttesek.

Hívogató / D. L. – 43. évf., 1879–1880. sz. (1988), p. 8.

Megjelent a Hívogató együttes első nagylemeze, melyen szlavóniai, dél-alföldi, Tisza menti népzene, valamint moldvai népzenei feldolgozások hallhatóak. 1987. június 9-én évadzáró táncházat tartanak Temerinben.

[Másfél évtizedes fennállása...] / fotó DORMÁN László. – 43. évf., 1879–1880. sz. (1988), p. 28.

A Zenekedvelő Ifjúság tartományi szervezetének szervezésében Újvidéken koncertezett a Muzsikás együttes.

Citeraszó a kanizsai felderítők kistáborában / DEZSŐ János; fotó DORMÁN László. – 43. évf., 1881. sz. (1988), p. 18.

Az újvidéki Gyermekrádió által Magyarkanizsán szervezett népzenei táborban 35 fiatal vett részt. Citerát és népi éneklést oktatott Borsi Ferenc és Dudás Anikó. A táborozók közül Lajkó Félix nyilatkozott. A tábor záróestjén felléptek a Kóta, a Batyu és Hívogató népzenei együttesek tagjai.

Kezdődik a táncház. – 43. évf., 1881. sz. (1988), p. 18.

A nyári szünet utáni első táncház Temerinben. Közreműködik a Hívogató, a Kóta, a Tiszavirág, a Garaboncos és a Virradó népzenei együttes. Táncot oktat Lackó Illés.

Minden évben tagtoborzás: a szabadkai Népkör Művelődési Egyesület sikerei / GARAI László; fotó DORMÁN László. – 43. évf., 1881. sz. (1988), p. 21.

Beszélgetés Lackó Illéssel. A Népkör tánccsoportja 1985 óta számos európai népművészeti fesztiválon vett részt. A tánccsoport legutóbb Franciaországban, a Ballangó népzenei együttes pedig Lengyelországban lépett fel. Ősszel új tagokat toboroznak a különböző szakcsoportokba.

Táncház Temerinben: „elment a lúd a vásárra”. – 43. évf., 1881. sz. (1988), p. 21.

A gyermektáncháznak 70 résztvevője volt, a felnőtt táncháznak viszont sokkal kevesebb. Táncrend: széki, szatmári, mezősegi, dél-alföldi. Közreműködik a Hívogató, a Kóta és a Batyu népi zenekar.

Tanuljunk népdalt! – 43. évf., 1895. sz. (1988), p. 21.

Új, népzenei rovatot vezetnek be az Újvidéki Rádió Szombati találkozások című ifjúsági műsorába, melyet Dudás Anikó és Bakos Árpád készít. A műsorban elhangzó népdalok kottáját és szövegét a Képes Ifjúság ezentúl rendszeresen közli Tanuljunk népdalt! című állandó rovatában.

Batyubál! Folk-multság! Táncházbuli! – 44. évf., 1900. sz. (1989), p. 21.

Táncházas batyubál Temerinben. Zenél a Batyu és a Hívogató együttes.

Tulajdon gyökereink: táncházmozgalomról – népzénéről – forrásokról – igényekről / DEZSŐ János. – 44. évf., 1902. sz. (1989), p. 20–21.

Beszélgetés a temerini táncház látogatóival: kik és miért járnak táncházba, ki hogyan került kapcsolatba a népzénnel és a táncházzal.

[Garaboncos] / DEZSŐ János. – 44. évf., 1905. sz. (1989), p. 23.

A cím rovásírással. – Beszélgetés a Garaboncos együttes tagjaival, Révész Róbert és Borsi Ferenc citerásokkal. Népdalfeldolgozásokat játszanak és játéktechnikájukban is vannak újítások. Vajdaságban nagyon elterjedt hangszer volt a citera, az itteni paraszti készítésű citerák azonban általában rossz minőségűek. A citerazene hagyományának fenntartásában a kanizsai citeratábornak nagy szerepe lehet.

VIII. Magyar Táncháztalálkozó: milyen benyomással tértek haza a „szakmabeliek”? / DEZSŐ János. – 44. évf., 1907. sz. (1989), p. 23.

Beszélgetés vajdasági népzenei együttesek tagjaival, Dudás Anikóval, Dormán Lászlóval (Tiszavirág), Fábri Gézával, Szűcs Sándorral, Hajdú Ferencsel (Hívogató), valamint Klemm Évával a VIII. Magyar Táncháztalálkozáson szerzett élményeikről.

„Nem csak a szegények kincse...” / DEZSŐ János. – 44. évf., 1909. sz. (1989), p. 24.

Népdaltanítás az újvidéki Ifjúsági Tribünön az Újvidéki Rádió ifjúsági műsora és a Képes Ifjúság Tanuljunk népdalt! elnevezésű közös akciójához kapcsolódva. Közreműködik a Tiszavirág népzenei együttes (tagjai: Dudás Anikó, Borsi Ferenc, Dormán László). A szerző nehezményezi, hogy az újvidéki magyar egyetemisták és középiskolások csak kis számban voltak jelen.

Barátságunkat szorosabbra kellene fűzni / DEZSŐ János. – 44. évf., 1914. sz. (1989), p. 20–21.

Az újvidéki Petőfi Sándor Művelődési Egyesület meghívására Újvidéken, Kisoroszon, Tordán és Temerinben vendégszerepelt a Jászberényi Népi Együttes. Beszélgetés Papp Imrével, az együttes vezetőjével, hogy hogyan látja a vajdasági táncházmozgalom helyzetét és a vajdasági és a magyarországi táncházmozgalom kapcsolatait.

A Batyu, és ami benne van / DEZSŐ János. – 44. évf., 1915. sz. (1989), p. 16–18.

Beszélgetés a Batyu népzenei együttes tagjaival az együttes történetéről, eddigi legjelentősebb fellépéseikről. A tagok szerint Vajdaságban kicsi az érdeklődés az eredeti népzene iránt, közönségük leginkább fiatal értelmiségiekből áll. Mindezt a vajdasági magyarság alacsony számával, a zeneoktatás alacsony színvonalával, a művelődésszervezők és a sajtó érdektelenségével magyarázzák. A zenekar tagjai: Bálint György, Ferenc Pál, Szabó Árpád, Szerda András, Szerda Anna, Szűcs Sándor, Tóth Gabriella, Vrábel János.

Bill bácsi legényese / DEZSŐ János. – 44. évf., 1915. sz. (1989), p. 10–21.

Beszélgetés Bill Kellyvel (USA), aki azért utazott az Egyesült Államokból Magyarországra, hogy magyar néptáncokat tanuljon. Az interjú az újvidéki Petőfi Sándor Művelődési Egyesületben készült a Jászberényi Népi Együttes fellépésekor.

Melegedés / RAJSLI Emese. – 44. évf., 1920. sz. (1989), p. 17.

Népművészeti tábort tartottak Hajdújáráson. A programban a különféle népi mesterségek oktatása, népzene- és néptáncoktatás szerepelt. Oktatók: Borsi Ferenc (citera), Szöllősy Vágó László (furulya), Szűcs Sándor (hegedű), Lackó Illés (tánc), a táncoktatást a Batyu együttes kísérte.

A legjobb aerobik / CSIPAK Angéla. – 44. évf., 1923. sz. (1989), p. 18–19.

Beszélgetés Tóth Gabriellával, a temerini táncház új táncoktatójával, aki egyetemi tanulmányai mellett vezeti a gyermektáncházat, valamint egy gyermek néptánc-csoportot. A felnőttek körében egyre kisebb az érdeklődés a táncházra és egyéb kulturális rendezvényekre. A következő klubestek tervezett előadói: Penavin Olga, Kakuszi Szilveszter.

Guzsalyas. – 44. évf., 1927. sz. (1989), p. 20.

Guzsalyas címen új népzenei, népművészeti műsort indít az Újvidéki Rádió Borsi Ferenc szerkesztésében. A Szombati találkozások című ifjúsági műsor

Tanuljunk népdalt! című rovata itt folytatódik Fúvóm az énekem címen Tóth Gabriella és Szerda Anna közreműködésével. A műsorban elhangzó népdalok kottáját és szövegét a Képes Ifjúság továbbra is minden számában közli.

Mi nem panaszkodunk / Ia. – 44. évf., 1929–1930. sz. (1989), p. 21.

*Beszélgetés a Kóta népzenei együttes tagjaival első kazettájuk megjele-
nése kapcsán. A szalagon dél-alföldi, Tisza menti, szlavóniai és erdélyi nép-
zene hallható. A zenekar tagjai: Barna Rózsa, Miklós Nándor, Bakos Árpád,
Kiss László, Bartuc Szilveszter. A szalagon közreműködik még Fábri Géza.*

Népzenészek, figyelem! – 45. évf., 1942. sz. (1990), p. 21.

*Népzenei kategóriával bővül a Középiskolások Művészeti Vetélkedője.
A népzenei vetélkedő Temerinben lesz megtartva, utána táncház.*

(Hiányos) műveltségünk (hiányzó) része / ki. – 45. évf., 1943. sz. (1990), p. 22.

*Beszélgetés Dudás Anikóval, az Újvidéki Rádió újságírójával. Az Újvidé-
ki Rádió Guzsalyas és Dúdoló című műsoraiban, valamint a Képes Ifjúság-
ban és a Jó Pajtásban megjelenő népzenei tartalmaktól, illetve a Kanizsán,
Moravicán és Oromhegyesen tartott népzenei táboroktól a fiatal generációk
hiányos népzenei ismereteinek bővülését remélik.*

Másodszor mondjuk. – 45. évf., 1943. sz. (1990), p. 22.

Felhívás a Középiskolások Művészeti Vetélkedője népzenei kategóriájára.

Mi fán terem a nivódíj?: avagy a táncházzenész sorsa házunk táján / SZI-
KORA Judit. – 45. évf., 1944. sz. (1990), p. 20–21.

*Budapesten Nivódíjban részesült Fábri Géza kobzos és a Batyu együttes.
Beszélgetés Fábri Gézával és Szűcs Sándorral a díj megpályázásáról, a Ma-
gyarországi Táncháztalálkozón való részvételről, a vajdasági és a magyar-
országi táncházi zenészek szakmai kapcsolatairól.*

Mi fán terem a nivódíj?: avagy a táncházzenész sorsa házunk táján: 2.
rész / SZIKORA Judit. – 45. évf., 1945. sz. (1990), p. 22–23.

*A beszélgetés folytatása Fábri Gézával és Szűcs Sándorral: a vajdasági
népzenei mozgalomnak a magyarországihoz viszonyított színvonaláról, a
vajdasági médiumoknak az eredeti népzenehez való viszonyáról, a vajda-
sági magyar népzenei hagyomány jellemzőiről, az elektromos hangszere-
ken játszott népies műzenéről. A vajdasági magyar népzenei együtteseknek
általában nincs intézményi háttérük. A helyi művelődésszervezők politikai
okokból nem támogatják működésüket.*

Népzeneészek vetélkedője / SZÜCS Sándor. – 45. évf., 1947. sz. (1990), p. 24.

Temerinben megtartották a Középiskolások Művészeti Vetélkedője népzenei vetélkedőjét 12 versenyzővel. Zsűritagok: dr. Burány Béla, Fábri Géza, Szűcs Sándor. Díjazottak: Tóth Katalin (ének), Lajkó Félix (citera), Lukács Imre (citera), Gyermán Tibor (furulya).

Egy szál citerával a kezében / ki. – 45. évf., 1948. sz. (1990), p. 20.

Beszámoló Borsi Ferenc citerás koncertjéről az Ifjúsági Tribünön. A koncerten közreműködött Lukács Imre néptáncos, citerás.

Interfolk '90 / DEZSŐ János. – 45. évf., 1951. sz. (1990), p. 20.

Beszámoló a budapesti Interfolk nemzetközi népzenei fesztiválról. A fesztivál vajdasági vendége a Hívogató együttes volt.

Nincs baj, amíg szól a duda / DEZSŐ János. – 45. évf., 1956. sz. (1990), p. 21.

Beszámoló a 6. Zentai Kerámiatáborról. A táborozóknak népdalokat tanított Bodor Anikó, fellépett Vrabel János dudás, Fábri Zoltán kobzos, Kanalas Éva népdalénekes (Magyarország), Borsi Ferenc citerás, valamint moholi és zentai énekes adatközlők.

A Művészklub műsora: a Hívogató együttes hangversenye. – 45. évf., 1957. sz. (1990), p. 19.

A Hívogató együttes koncertezik az Újvidéki Színház klubjában. A zenekar tagjai: Fábri Béla, Fábri Géza, Móricz Károly, Hajdú Ferenc. Vendég: Borsi Ferenc.

Táncház Temerinben! – 45. évf., 1960. sz. (1990), p. 12.

Zenél a Batyu és a Hívogató együttes. Táncot oktat Tóth Gabriella és Lukács Imre. Program: mezősegi, szatmári és moldvai táncok.

Táncház Temerinben! – 45. évf., 1962. sz. (1990), p. 6.

Zenél a Batyu és a Hívogató együttes. Táncot oktat Tóth Gabriella és Lukács Imre. Program: mezősegi, szatmári, széki és moldvai táncok.

Táncházzenész-tanfolyam Moravicán. – 45. évf., 1966. sz. (1990), p. 6.

Hathónapos népzenei képzés indul. A résztvevők furulyán, kobozon, hegedűn, brácsán és bőgőn tanulhatnak.

[December 22-én...] – 45. évf., 1970. sz. (1990), p. 3.

Vajdasági Táncháztalálkozó Moravicán. Fellépnek a Batyu, a Hívogató, a Tiszavirág, a Virradó és a Csujogató népzenei együttesek, valamint a temerini Szirmai Károly M. E., a szabadkai Népkör és a moravicaí Ady Endre M. E. néptáncsoportjai. Magyarországi vendégek: Méta együttes, Balogh Kálmán és a szegedi JATE néptáncgyűjtése.

Az éneklés megemeli az embert: beszélgetés Berecz Andrással / TARI István. – 45. évf., 1970. sz. (1990), p. 14.

Beszélgetés Berecz Andrással a táncházmozgalomról, népdal-éneklésről, mesemondásról. Az interjú a temerini táncházban készült, ahol Berecz András az Ökrös együttessel lépett fel.

IRODALOM

GEROLD László 2017. *Vajdasági magyar irodalmi lexikon (1918–2014)*. Forum, Újvidék

Bibliography of Articles on Folk Music and Folk Dance Movements of Hungarians in Vojvodina published in the Newspaper “Képes Ifjúság” (1976–1990)

The bibliography contains articles on heritage preserving published between 1976 and 1990 in the youth newspaper *Képes Ifjúság*. In the articles activities, associations and individuals engaged in ethnic music and folk dances among Vojvodina Hungarians were written about. The examined material published for 15 years shows that the Hungarians of Vojvodina recognized and accepted the ideas of the movement of folklore centers already flourishing in Hungary. New ensembles of folk music were established, some folklore pedagogues participated in additional education in Hungary and began to organize regular folklore activities, while at the same time ensembles of traditional music and folklore within cultural centers continue to function. The renewed movement of folklore centers in Vojvodina, as well as in Hungary, can be linked with young intellectuals, so for that reason I chose to do the research on the youth newspaper. Each segment of the bibliography is related to an annotation that gives a brief description of the content in the given article.

Key words: movement of folk music centers, movement of folklore centers, preservation of heritage, bibliography

*Bibliografija članaka o etnomuzikološkim i folklornim pokretima
vojvođanskih Mađara objavljenim u listu „Képes Ifjúság”
(1976–1990)*

Bibliografija sadrži članke u vezi očuvanju tradicije objavljene između 1976. i 1990. godine u omladinskom listu *Képes Ifjúság* u kojima su dokumentovane delatnosti, udruženja i pojedinci koji su se među vojvođanskim Mađarima bavili etno muzikom i narodnim igrama. Obradeni materijal štampan tokom 15 godina pokazuje da su i vojvođanski Mađari vremenom upoznali i prihvatili ideje pokreta folklornih centara koji su cvetali u Mađarskoj. Osnovani su novi ansambli narodne muzike, pojedini folklorni pedagozi su učestvovali na dodatnim edukacijama u mađarskoj i počeli su da organizuju redovne folklorne aktivnost, dok istovremeno i dalje funkcionišu grupe za narodnu muziku i folklor u okviru domova kulture. Obnovljeni pokret folklornih centara i u Vojvodini, kao i u Mađarskoj, može da se veže uz mlade intelektualce, zbog čega sam i odabrala da ispitivanje vršim na omladinskom listu. U bibliografiji svaki segment je vezan uz anotaciju koja daje kratak opis sadržaja u datom članku.

Ključne reči: pokret narodnih muzičkih centara, pokret folklornih centara, očuvanje baštine, bibliografija

Beérkezés időpontja: 2018. 06. 07.

Elfogadás időpontja: 2018. 07. 26.

PAPP Mária

· a székelykevei Szalmaszál Művelődési Egyesület elnöke

· marikapapp72@gmail.com

SZÉKELYKEVEI LAKODALMI SZOKÁSOK

Adatközlés

Wedding Customs from Skorenovac

Data Collection

Svadbeni običaji iz Skorenovca

Prikupljanje podataka

Idén az al-dunai bukovinai székelység idetelepedésének 135 évét ünnepli. Történelmünket ismerve tudjuk, hogy őseink a madéfalvi veszedelem után Moldvába menekültek, majd Bukovinában telepedtek le. Az ott eltöltött évszázad után, a nehéz megélhetés miatt, az Al-Dunára telepítették őket. Székelykeve ennek a telepítésnek a folyamatában jött létre. Munkámban, amely a saját, illetve a székelykevei emberek emlékei alapján készült, a *székeli lakodalmat* szeretném bemutatni. Írásom alapját a szabadkai néptáncoktató-képzésre 1995-ben készített diplomamunkám alkotja, amikor a székelykevei lakodalmi szokásokat kíséreltem meg lejegyezni több adatközlő elbeszélése alapján. Már ekkor felhasználtam saját emlékeimet is, ugyanis *leánkakoromban* érdekelték a lakodalmi szokások, és mint ahogy minden akkori *székeli leánkacska*, a lakodalmak minden napját végigkísértem. Emellett az 1993. évi saját lakodalmam emlékeit is lejegyeztem.

Gyűjtésem folyamán adatközlőim egy része a második világháború előtti lakodalmi szokásokról mesélt, többségük viszont az ezt követő időszak, a 20. század második felének lakodalmairól beszélt. Ekkor a faluban élő etnikumok lakodalmi szokásai összeolvadtak, és kialakult egy egyedi, szokásokban gazdag lakodalom, amelyet a falubeliek *székeli lakodalomnak* neveznek. Ez a népszokás ebben a formában az 1980-as, 1990-es években élte virágkorát, majd a 2000-es évek folyamán ismét alakult, szokásokban szegényedett. Írásomban elsősorban a legszínesebb lakodalmakról beszélek, ugyanis jómagam is ezeket éltem át. Ezért munkámat visszaemlékezésnek is tekinthetjük, írásom módja és stílusa is ezt hangsúlyozza.

Kulcsszavak: népszokások, emberélet fordulói, lakodalom, al-dunai székelyek

ELJEGYZÉS

Székelykevéen németek, bolgárok, szerbek, bukovinai székely magyarok (a faluban úgynevezett csángók) és palóc magyarok élnek. A falu telepítésétől az 1940-es évekig ezek a népcsoportok békésen megvoltak egymás mellett, tisztelve egymás szokásait, hagyományait. A templomban németül, bolgárul, magyarul egyaránt voltak misék. A szórakozóhelyek a faluban több helyen szerveződtek, mindenki kellett tudja, hol a helye, a palóc magyarok gazdagabb családoknak számítottak, úgyszintén a németek, ők a *Wintergörçs*-féle kocsmában szervezték a mulatságokat (a mostani Művelődési Otthon). A csángók és a bolgárok szegényebb családok voltak, az övék volt a Bokros-féle kocsmá.

Székelykevéen a második világháborúig általában csak a gazdagabb családok fiúgyermekei jártak iskolába. A lánygyermek nem tanult. Amint felcseperedtek, mosni, főzni, varrni, földet mázolni kellett tudniuk. Mivel akkoriban sok volt a gyermek, az idősebb leánygyermek vigyázták a fiatalabb testvérüket, így az anyaszerepre is korán felkészültek. A szegényebb családoknál a 14–15 éves lányokat szolgálni küldték cselédlányoknak Szendrővára, Pancsovára, Belgrádba, ahol pénzt kerestek. Ezzel segítették a szülőket, de egyben jó tapasztalatszerzés volt, hiszen a nagyságától megtanultak rendet, házvezetést, és sokan itt tanultak meg szerbül. Szunyog Anna adatközlőm szerint az a lány, aki szolgálni volt a nagyvárosban, *kapósabb volt, szebb szemmel néztek rá*, ami azt jelentette, hogy hamarabb talált férjet.

Az 1940-es évekig a házaselet megkezdésének legalkalmasabb ideje a fiúk esetében a 18–19, a lányok esetében pedig a 17–18 év volt. A második világháború után már a lánygyermek is mehetett iskolába, idővel kötelezővé vált az iskoláztatás nemcsak a jómódúaknak, hanem a szegényebbeknek is. 1955 és 1960 között beindultak az inasiskolák és szakiskolák. A fiúk, lányok egyaránt *iskolázódhattak*, így a házasságkötésre való időszak is tolódott, a fiúknál 21–22., a lányoknál pedig 19–20. életévre.

Bárhogy volt is, akkor, ha a fiúk és a lányok elég érettnak érezték magukat a házaseletre, vagyis amikor kiszemelték a házastársukat, a fiú megkérte a lány kezét. Adatközlőim szerint *ez nem hosszú szórakozás után történt, mert nem volt mit várni, vagy tetszettek egymásnak, vagy nem, egy mosoly, kacsintás, kézszorítás, ha édesanya engedi, csók a kiskapuban, és jöhet a lakodalom*. Egymáshoz bejárni nem volt illő, sem engedélyezett, majd csak eljegyzés után.

A faluban az élet saját rendje-módja szerint zajlott, és mindez így jó is lett volna, ha nem történik meg, hogy egy csángó fiú palóc lányba lett szerelmes, vagy a bolgár fiú magyar lányra tekintett. A keveredés a népcso-

portok között nagy botrányt jelentett, sőt szégyent. Ha ilyesmi történt, a szülők mindent megtettek, hogy ezt a vegyes házasságot megakadályozzák. Ha mégse sikerült, a fiúnak meg kellett szoktatnia a lányt, eljegyzés és lakodalom nélkül. Legtöbb esetben a szülők az anyagi segítséget is megvonták tőlük. Korsos Margit néni adatközlőm ezt így mondta: *meg kell, hogy süjének saját zsírjukban.*

A lány kikérése és az eljegyzés közötti idő nem lehetett 1–2 hónapnál hosszabb időszak. Sőt, a lakodalomra kitűzött időpont sem tolódhatott el 6 hónapnál tovább. Adatközlőim szerint ez nem tesz jót a házaseletnek, hogy miért, erre választ nem tudtak adni, de ehhez tartották magukat. A lakodalom időpontját csak akkor halasztották el, ha közeli haláleset történt a családban.

A második világháború után sok minden változott a falunkban. A testvériség–egység meghozta itt is azt a szabadságot, hogy bátran kacsinthatott a palóc a csángóra, a bolgár a palócra. Egymás szokásaiból merítve kialakult egy olyan gazdag leánykérési és lakodalmi szokás, amit mi székelykeveiek egyedinek tartunk.

A LAKODALOM

A lakodalmakat Székelykevéen „külön” szervezték. A vőlegény és a menyasszony szülei is a saját házuknál szerveztek mindent: a levestészta-készítést, hívogatást, az egész heti készülődést, a lakodalom napján a násznép is a háznál gyülekezett. Az 1960-as évek után a szülői ház helyett terem lettek bérelve, és ezt is lakodalmas háznak nevezik. Mert József és Mert Anna adatközlőim szerint volt egy időszak, amikor a vacsora a családi háznál történt, utána pedig mindkét család egy közös terembe ment mulatozni. Érdekes módon a terem közös volt, de *az ital két helyen szolgáltatódott*, azaz minden vendég a saját házigazdájánál töltötte a poharát.

A székelykevei lakodalmat a sok vonulás jellemzi. Szombaton 13 órakor kezdődött a gyülekezés, 14 órakor mentek a násznagyokért, mikor visszaértek, a menyasszonyos háztól vitték a vőlegénynek a vőlegényinget, utána a vőlegényes háztól indultak a menyasszonyért, és közösen mentek az esküvőre. Esküvő után a násznép szétvált, a menyasszony és a vőlegény is a saját lakodalmas házához ment vissza. Vacsora előtt a vőlegény a násznép kíséretében eljött a menyasszonyért, és elvezette a vőlegényes házhoz. Reggel a menyasszonyos háztól jöttek elkontyolni a menyasszonyt. Minden alkalommal kettes-hármas sorban vonult a násznép az utcákon, végig nagy figyelmet fordítva arra, hogy azon az utcán, amelyiken egyszer végigvonultak, nem szabad visszafelé jönni. Az esküvő előtt sem a vőlegénynek, sem a

menyasszonynak nem volt szabad a templom előtt elsétálnia. Ha véletlenül egy nap több lakodalom volt a faluban, nagy figyelmet kellett fordítani arra, hogy a két lakodalmas menet ne találkozzon. Hogy miért volt ez így, több adatközlőm azt felelte: *balszerencsét hoz, ha visszamész egy úton*. Ha mindezeket a szabályokat betartották, a falu majd minden utcáján végig kellett hogy vonuljon a násznép.

Még egy hiedelemről tudunk, ami a lakodalmi menethez kapcsolódott: *A menyasszonynak és a vőlegénynek sem szabad visszafele nézni, amikor a házból kilépnek, sem míg a menetben mennek*.

Elöl a *vőfények* haladnak összekapaszkodva, hangos énekszóval, szokásos énekekkel. Már kiskoruktól tanulták a fiúgyermekek a *vőfényénekeket*, így tudták az énekek sorrendjét. Utánuk a menyasszony vagy vőlegény haladt, majd a násznagyok, rokonok, a végén a zenészek következtek, és a házigazda, vagyis a szülők zárták a sort. Ők csak az esküvőre mentek a násznéppel, különben a lakodalmas háznál tartózkodtak, fogadták a vendégeket.

Régebben az egész lakodalmat *segítségből vezették le*. Testvérek, rokonok, szomszédok, komák segítettek a lakodalom szervezésében, az első naptól (tésztacsinálás) az utolsóig (visszavágó). Ez közel egy hónapig tartott. A résztvevők a házigazda rendelkezésére ajánlották fel a segítségüket, nagy örömmel, mert ez jó szórakozásnak számított. Természetesen úgy tartották, hogy *a kölcsön pohár visszajár, ha segíték, majd ő is visszasegít, amikor nekem kell*. Nagy szegénység volt, de egy lakodalomra mindig tellett, mert voltak, akik segítettek. A kanáltól kezdve az asztalig, a székek, a tyúkok, a pálinka, a kalácsba való is *essze volt hordva*. Így még a legszegényebb ember is csinálhatott lakodalmat. Minél szegényebb volt, több segítségre volt szüksége, így több személyt kellett meghívjon. Adatközlőim emlékeznek olyan esetre is, mikor a két lakodalmas háznál összesen 750 személyt számláltak. Ez így működött a 2000-es évekig, amikor a szokásainkból el-elhagytunk. Mind kevesebb és kevesebb volt a segítség az ilyen hosszú lakodalom készítéséhez. Az emberek többségének munkahelye van, ahol nem lehet bármikor szabadnapot kapni, és ha nem segít, neki se fog senki segíteni. Így a levestésztát, *kalácsokat* (süteményeket), tortát készen megvásárolják, a vacsorát megrendelik kiszolgálókkal együtt, a teremdíszítésre is külön embert fogadnak. Ezt persze mind ki kell fizetni. Mondják is: *mikor esszeszámoljuk személyenként ez mennyi, hűha, ezt a rokont már nem is fontos meghívni, úgy sem találkoztunk rég, meg az a testvér nem is köszön, minek hívjam*. Észre sem vesszük, és a szokásainkat kezdjük elveszteni, és nemcsak azt, hanem elidegenedünk egymástól, nem ismerjük rokonainkat, gyermekeink csak akkor ismerik meg a rokonaikat, mikor a szülő figyelmezteti, hogy nem szabad megszerezsd ezt a fiút, mert második unokatestvéred.

LEVESTÉSZTA-KÉSZÍTÉS (TÉSZTAC SINÁLÁS)

A levestészta készítését, a *tésztacsinálást* három héttel a lakodalom előtt szervezték meg külön a *vőlegényháznál* és külön a menyasszonyos háznál. Mindkét gazdasszony nagy buzgósággal készült erre az eseményre, hiszen ez teljesen az ő feladata és felelőssége volt. A férfiak itt nem voltak kíváncsiak. A szobák gondosan ki voltak takarítva, a felesleges tárgyaktól megszabadítva, az ágyak, asztalok, székek fehér asztalterítővel letakarva, mert erre került a friss tészta.

Egy héttel az esemény előtt már a gazdasszony hívogatott *tésztacsinálásra*. A meghívottak a szomszédasszonyok, lánytestvérek, barátnők, komaasszonyok. A kereszt-komaasszonynak illett tojást hoznia, de a hozzávaló anyag nagy részét a gazdasszonynak kellett beszereznie. Régebben kézzel gyúrták, nyújtották, vagdalták a levestésztát, amióta feltalálták a tésztagépet, az asszonyok ezt magukkal hozták, és azzal dolgoztak.

Vasárnap 14 órakor volt a kezdés ideje. Minden asszony igyekezett pontosan odaérni, hozott magával egy kötöt, nyújtófát, tésztagépet. Általában mindenki tudta, mi a dolga, vagyis ki mit tud a legjobban csinálni, azt csinálta. Így hát azok az asszonyok, akik jók a tésztagyúrásban, gyorsan hozzá is fogtak. Nem volt mindegy, hány tojásból gyúrták a tésztát. Több tojásból kellett hogy készüljön a levestészta, az pedig, hogy hányból készült a tészta, a faluban téma volt a lakodalomig. Szólt a zene a rádióból, később magnóról, *a pálinkacska is megadi a magát, kacagás, kis pletykálgatás, de csak úgy pereg a munka az ügyes kezű asszonyság keze alatt*. Egyik asztalnál nyújtották a tésztát, hosszú *nyújtófa* sorakoztatva hordták a leterített ágyakra szárítani, ahogy száradt, úgy hordták a másik asztalhoz, ahol vágták.

Székelykeven a lakodalmas tészta a 90-es évekig a *zabszem* tészta volt. A zabszem tésztát nem tudta mindenki vágni, ezért figyeltek erre: *mert bizony a lakodalomban a levesestálba bele lett nézve, és ha nem voltak egyforma zabszemek, volt miről beszéljen a nép*.

A tészta száradásától függött a munka menete, ezért *ha lassabban száradott, sűrűbben kellett leülni pihenni*. A gazdasszony kaláccsal, itókával kínálta a fehérlépet, így biza igen jó kedvvel fejeződött sokszor be a *tésztacsinálás*.

NYOSZOLYÚLÁNYOK, VŐFÉNYEK HÍVOGATÁSA

A *nyoszolyúkat, vőfényeket* vasárnap, két héttel a lakodalom előtt szokás meghívni. A menyasszony saját rokonságából a lányokat, legényeket, a vő-

legény a sajátját, persze ki-ki a saját lakodalmas házához. Ekkor osztották ki a fiatalok között a szerepeket is.

A legközelebbi legénytestvér lett a *fővőfény*, ő vezette fel verssel a vacsora egyes fogásait, valamint a lányos ház oldaláról kísérte a menyasszonyt a nászmenetben. Ezt a feladatot a vőlegénynél a legidősebb, nem házas lánytestvér végezte el. A násznagybokrétát a fiatalabb lánytestvér vitte a hozzá tartozó verset elmondva, valamint ő vezette a násznagyot az esküvőig. A háznál lévő délutáni búcsúztatót a vőlegény unokatestvére *verselte*. A vőlegényinghez kapcsolódó lakodalmi verset a menyasszony lánytestvére szavalta el. Az esti búcsúztatót a vőlegény egyik unokatestvér *vőfénye* mondta el.

A hívogatás ezekkel a szavakkal történt: *Szeretettel meghívlak vőfénynek (nyoszolyúnak) a lakodalomba, amely 1993. augusztus 7-én lesz megtartva. Hívhatsz magadnak párt, vagy válasszuk-e mi neked?*

Az 1990-es évekig az volt a szokás, hogy mindenki magának hívott párt, saját szeretőjét, aki nem biztos, hogy a hivatalos vendégek közé tartozott. Ez legtöbbször a szakácsnéknak jelentett gondot, mert a meghívott vendégek létszáma még 10–20 személlyel több lett.

A nyoszolyulányoknak az volt a feladata, hogy két bokrétát készítessenek maguknak és a vőfénypárjuknak. A bokrétát a lakodalomban feltűzték a vőfénynek a mellére, a lánypárjuknak pedig a hajába helyezték. Szokás szerint ezért pénzt adott a vőfény. A bokrétát sokáig Szőcs Vera néninél lehetett rendelni, ő maga készítette. A bokrétához krepp-papírt használtak, rózsákat formáltak, fehér, rózsaszín vagy kék virágot zöld szárral. A második világháború után nemzetiszín szalaggal díszített rozmaringág váltotta fel. A násznép és a vőlegény bokrétája pedig fehér selyemből volt. A lakodalom hetén a nyoszolyulányok esténként összegyűltek, és bokrétákat készítettek a vendégek részére. A bokréta egy rozmaringág volt szalaggal átkötve. Ugyanúgy a teremdíszeket is ekkor készítették: krepp-papírt több színben kétujjnyira összevágva, harmonikába hajtogatva. Az 1990-es évek közepén a bokrétákat és a teremdíszeket vásárolt termékek váltották fel.

Ezenkívül a nyoszolyulány feladata volt még a kötők beszerzése. A nyoszolyukötőket az édesanyák már lánygyermekük kiskorától készítették. A kötényeket az 1980-as évekig az anyák többnyire maguk varrták, utána falubeli szakavatott személlyel készíttették. Fehér anyagra kalocsai, varrottas vagy fehér slingelés mintáit hímeztek. A kötőknek párban kellett lenniük. A lány kötőjének volt felső része, a fiúnak már nem volt kötelező. A kötőket a lány a vacsora előtt kötötte fel a vőfénypárjának és magának, majd ebben hordták ki a vacsorát. A kötőket a vacsora tálalásakor megcsodálták a vendégek, gyakran kommentálták, ha nem volt *teljes pontossággal kikeményítve, kivasalva, rendbe téve*.

A vőfénynek meghívott legénynek az volt a feladata, hogy a vőlegény rendelkezésére álljon. A *lakodalom hetin*, amikor a legtöbb munka volt, a vőfények az idősebb férfiak mellett – akik a dolog nehezebb részét végezték –, segítettek. Feladatuk: *vidd ide ezt, tedd oda azt, szaladj gyorsan oda!*

Pénteken volt a vőfényeknek legtöbb dolguk. A székeket, asztalokat, tányérokat, villa, kés, mindent össze kellett hordani, a faluból. Általában ez lovas szekerekkel történt, később traktorokkal. Nagyon szép látvány volt, mert a felpakolt szekereken hangosan énekeltek a vőfények lakodalmas énekeket, a falu népe pedig kigyűlt a ház elé és üdvözölte őket.

A kapudíszítés is a vőfények dolga volt. Zöld borostyánágakból koszorút fontak, és krepp-papírból készített szalaggal tekerték körül. A kapu közepén Isten hozott kedves vendég felirat állt.

HÍVOGATÁS

A hívogatás egy héttel megelőzte a lakodalmat. Ezt a feladatot a vőfények végezték színes szalagokkal díszített kisebb bot, úgynevezett vőfénypálca és egy zöld ágakkal és szalagokkal díszített üveg bor segítségével.

A vőfények vasárnap reggel gyülekeztek a lakodalmas háznál. A házigazda párba osztotta szét őket, és utcák szerint kiosztotta a meghívókat. A fővőfénynek volt megadva az a tisztelet, hogy a násznagyokat meghívja, oda mentek legelőször. A többi vőfény is elindult meghívni a vendégeket, ezekkel a szavakkal: *Dicsértessék a Jézus Krisztust! Szeretettel meghívjuk Önt kedves családjával együtt Papp Péter és Dani Mária esküvőjére, melyet augusztus 7-én tartanak a Szent István-templomban. Gyülekezés a kaszinóban 13 órakor.*

A meghívást követően öntöttek egy pohár bort, koccintottak, kiitták a bort, a házigazda rendszerint megkérdezte, leülnek-e megpihenni, és megkínálta még egy itallal őket, amit a vőfények kedvük szerint elfogadtak. Továbbindulás előtt a házigazda utánatöltött a borosüvegbe a saját borából, nem mehettek félig üres borosüveggel a következő házhoz.

A menyasszony és a vőlegény házához is vittek meghívót, vagyis a nászokat is meg kellett hívni a lakodalomba. Adatközlőim egy újabb, az 1980-as években, a lakodalmi szokások fénykorában kialakult szokásról is meséltek: *A vőfényeknek itt el kell lopniuk valamélyen tárgyat, erről a háznépe tud és féltve őriz mindent. Bolondozás, nevetés, jó hangulat keletkezik. Pirkov Mari néni olyan esetről is mesélt: Nem tudtak sehogy se a házból ellopni semmit, a vőfények így induláskor leakasztották a kiskaput, és azt vitték el.*

A rokonok, barátok és szomszédok mellett a lakodalomba illet meghívni az előttük esküdött és a következő esküvőre bejelentett párt is.

Délután kettő és három körül minden *vőfény* befejezte a hívogatást és visszaért a lakodalmas házhoz, ahol visszaadták azokat a meghívókat, ahol a háziakat nem találtak otthon. Megtörtént az is, hogy a *vőfények* nagyon berúgtak útközben, és elszórták a meghívókat. Az így keletkezett keveredés nehezen tisztázódott, mert a vendég várta a meghívót, a házigazda úgy gondolta, minden rendben van, viszont a vendég nem jött el a *jelenkezőbe*, és meg is volt sértődve. A keveredés többnyire a hét folyamán tisztázódott, de előfordult, hogy csak a lakodalom elteltével jöttek rá, hogy hol volt a hiba. Olyan esetet is meséltek, hogy a házigazda nem akart valakit meghívni, az viszont számított a meghívásra, így szaladt a *jelenkezőbe*, azzal, hogy a *vőfények* biztos elszórták a meghívót. Mit is volt mást mondaniuk a házigazdáknak mint: *Jaj, hát élyesmit, bocsánatot kérünk, itt egy másik meghívó.*

A lakodalmas háznál vasárnapi ebéddel várták a *vőfényeket* a legközelebbi rokonokkal, édestestvérekkel, nagyszülőkkel, komákkal, illetve násznagyokkal együtt. A násznagyok ekkor már a *jelenkezővel*, azaz teli kosárral jöttek, mert nekik illik elsőnek jelentkezni. Erre az eseményre is összeverődik 40–50 személy, s ha már így volt, akkor zenészt is fogadtak legtöbbször. Estig tartott a mulatás.

A LAKODALOM HETE ÉS A JELENKEZÉS

Menyünk jelenkezni! Visszük a jelenkezőt! – ez a két mondat jelentette azt, hogy a meghívott család elfogadta a meghívást, és a lakodalomba el szeretne menni, azaz jelentkezik a házigazdánál, és *jelenkezési kosarat* visz. A *jelenkező* tartalma általában sütemények alapanyaga, azaz *kalácsbaváló*: liszt, cukor, tojás, *oblatni* (nápolyi lap), puding, margarin, kókuszliszt, csokoládé stb. A közelebbi hozzátartozóknak illetett több mindent a kosárba tenni, így só, rizs, zsír stb. is került bele.

Hétfőn kezdődött a *jelenkezés*, és csütörtökig tartott. Pénteken már hiába hozták a *jelenkezőt*, mert a kalácsok (sütemények) meg voltak sütve. Ritka volt, hogy valaki a meghívottak közül nem jelentkezett, de ha mégis valami miatt nem tette ezt meg, akkor is jöhetett a lakodalomba, csak hogy nagyobb ajándékkal.

Tehát eljön a lakodalom hete. Legtöbb gazda ettől a héttől jobban fél, mint a lakodalom napjától.

A házigazdáknak erre a hétre a segítők részére be kell készíteni elég enni- és innivalót. A gazdasszony kalácsokat (süteményeket) készített, mert a *jelenkezőket* is meg kellett kínálni. Az ő szerepe az, hogy fogadja, kikísérje a vendégeket, ha örömanya (vőlegény édesanyja), mosolyogjon, csujogasson, mulasson, ha pedig siratóánya (menyasszony édesanyja), akkor nem illet

nagy örömet kifejeznie. A munka legnagyobb részét ilyenkor az édestestvérek, sógorok, sógornők vállalták, ők voltak a fő felelősök, beosztották a munkát, elsőnek érkeztek és utolsónak mentek haza. A főszakácsnő szintén ott volt egész héten, tudásával, tapasztalatával irányította a munkát.

HÉTFŐ

Ezen a napon volt a legtöbbször a *disznyóvágás*, mert az egész heti segítőknek kell valamit az asztalra tenni. Két disznó volt levágva, egyik majdnem elfogyott a készítés hetén, a másik a lakodalomra maradt. A férfinép reggel korán leszúrta a disznókat, *pergelte*, boncolta, szabdalta, míg az asszonyság sürgött-forgott körülöttük. Nélkülözhetetlen volt a meleg pálinka (pörkölt cukros pálinka), ami nemcsak felmelegíti a férfinépet, hanem jó kedvet is ad. Délutánra kész is lett minden: hurka, sajt, abált szalonna, *tepertyű*, ezeket reggelinél szolgálták fel a segítségnek. Elkészült az ebédekhez való menü is egész hétre, általában krumplipaprikás, töltött káposzta vagy paprika.

A *disznyóvágás* legtöbb esetben *danolással* fejeződött be.

KEDD

Az asszonyok kedden kezdték a kalácssütést. Az 1970-es évekig, míg nem volt mindenhol hűtőszekrény, nem készítettek nagyon vajas, soktojásos kalácsot, így ezek elállhattak szombatig. Kedden inkább előkészületeket végeztek, míg szerdán sütötték a lapokat, csütörtökön keverték a krémeket, verték a habot. Ha sok volt a segítség, akkor beosztották egymás között, ki jön délelőtt, ki délután, hiszen az otthoni munkát sem lehetett elhanyagolni. Pirkov Mari néni, aki sok éven keresztül szakácsnő volt a lakodalmakban, a következő kalácsokat sorolta a legkedvesebb lakodalmi süteményekként: *...reformtorta, griliástorta, linzer, darázs-fészek, zserbó, barack, emlékszem, volt olyan lakodalom, ahol 21 fajta kalácsot sütöt-tünk* – mesélte.

SZERDA, CSÜTÖRTÖK

Szerdán és csütörtökön folytatódott a kalácsok körüli munka: a tortalapok sütése és kenése. Nagy *vajlingokban* verték az asszonyok a habot. Habverővel két asszony egyszerre egy *vajling* felett dolgozott, versenyeztek és nevetgéltek: *lássuk csak, ki tudja jobban kiverni*.

A lakodalmi előkészületek jó alkalmak voltak arra, hogy sok dolgot eltanuljon egy fiatal menyecske a tapasztaltabb asszonyoktól. Ilyen volt a lapok

nyújtása is. Volt, aki szívesen segített, tanított, de volt, aki alig várta, hogy kinevesse vagy pletykára vegye a tapasztalatlanabb menyecskéket.

PÉNTEK

Pénteken nagy volt a sürgés-forgás, legtöbb munka ilyenkor volt, amelyek már kora reggel megkezdődtek.

Tyúkok károghatását lehetett hallani a lakodalmas ház környékén. Az asszonyok mindenfelől tyúkkal és kakassal a kezükben érkeztek. A közeli rokonoknak (násznagyné, testvér) kakast illett hozniuk. Az volt a szokás, hogy a tyúkokat és kakasokat jól megkárogtatták, erről jósoltak az örömanynak: ha nagyon károgtak a tyúkok, az azt jelentette, hogy *jó nagyszájú lesz a menyecske*. Ha pedig nem károgtak, *csendes lesz a menyecske*. Ha a kakasok voltak hangosabbak: *lássátok, a férfi lesz az úr a házba* – mondták.

Akinek csak volt, vagy tehetett, hozott tyúkot a levesbe, így a szakácsnők azt mesélték, hogy volt, amikor 30 tyúkból is főtt a lakodalmas leves.

Pénteken sokan megjelentek segíteni, az asszonyok egy része tyúkvágáshoz kezdett, a többi a szármát tekerte. Amikor ez kész lett, a kalácsokat kellett *esszevágni*. A fölvergött kalácsot *kaszli* (szekrény)fiókokba rakták. Valamikor nem volt láda, doboz, így hát aki tehetett, kipakolta a saját *kaszli*fiókját, és a lakodalmas ház rendelkezésére bocsátotta. *Vőfények* fát vágtak, kaput díszítettek, *hordták esze a székeket, asztalokat*. Nyoszolyulányok díszítették a lakodalmas házat, fejezték be a bokréták készítését.

Siratóest

Pénteken, a lakodalom előestéjén volt a siratóest. Azért nevezték siratóestnek, mert utolsó este volt, amelyet a menyasszony lányként tölt el, és utolsó éjjel aludt otthon. Ezen az estén pakolták össze egy ládába – majd az 1990-es években már kofferbe – a lány *stafírját* (párna, *donyha*, paplan, hímzett kézimunkák), amit az édesanya a lányának gyermekkorától kezdve készített. A lánytársak ezt az estét a menyasszonnyal töltötték.

A vőlegényes háznál, gondolván arra, hogy a siratóesten a menyasszony elszomorodhat és meggondolhatja magát, különféle csalafintaságokat találtak ki, és elmentek szórakoztatni a menyasszonyt. A *vőfények* felöltöztettek egy férfit cigányasszonynak, egyet orvosnak, majd az egybegyűlt vendégsereggel nagy lármával és zenével a menyasszonyos házhoz mentek. Előhívták a menyasszonyt, hogy a cigányasszony vesse meg a kártyát, és hadd jósolják meg a jövőjét. Persze a jóslatot a cigányasszony jól megkerékítette, kicifrázta, amin a vendégsereg jól szórakozott.

A cigányasszony után sorra került az orvos is, hogy megvizsgálja, szűz-e a menyasszony. Ezt persze a menyasszony vendégei nem engedélyezték. Ebből is humoros jelenet, sőt gyakran még kergetőzést is lett. Végül a lány barátnői tanúskodtak arról, hogy szűz a menyasszony. Ilyenkor a *vőfények* próbálkoztak azzal is, hogy megszőktessék, illetve ellopják a menyasszonyt.

SZOMBAT, A LAKODALOM NAPJA

Szombaton, a lakodalom napján nagy volt az izgalom. A közeli rokonság már kora reggeltől a lakodalmas háznál segédkezett, az utolsó előkészületeket is annak rendje-módja szerint el kellett végezni. Az asszonyok begyúrták a tésztát a kifliknek, mert az első, amit az asztalokra tesznek a lakodalomban, az elmaradhatatlan jó házi kifli. Régebben mákos és diós rúd is volt mellette. A férfiak kihordták a terembe a szükséges dolgokat, ők terítették meg az asztalokat, a *nyoszolyúk*, *vőfények* díszítették a termet. A szakácsnők megkezdtek a leves főzését.

A násznép 13 órától kezdett gyülekezni. Ekkor a zenészek már muzsikáltak. A legközelebbi rokonok, testvérek jöttek elsőként. Az ajtónál a vendégeket a házigazda várta a kis *nyoszolyúlányokkal* együtt, akiknek a feladata az volt, hogy a bokrétákat feltűzzék. Ez a tevékenység nagy megtiszteltetés és öröm volt a gyerekek számára. A vendégek a bokrétáért pénzt adtak.

A násznép 14 óra körül ment a násznagyokért. A vőlegény meg a szülők a lakodalmas háznál maradtak. A násznagybokrétákat egy szép csipkével letakart tálcára helyezték. Elöl mentek énekszóval a *vőfények*, utánuk a *nyoszolyú*, akit előre kiszemeltek a násznagybokréták vitelére, majd a násznép és a zenészek. A násznagyok kaláccsal meg itallal, leginkább borral várták a násznépet, meghallgatták a verset, amely a násznagyoknak szólt:

*Csitt, csitt, csendesség, Jézus neve dicsértessék!
Tisztelt násznagy uram, hogy vannak, mint vannak,
hogy szolgál az egészség, van-e a házba csend és békesség?
Éljen!*

*Ma hajnalban, alighogy felébredtünk,
szép számban össze is gyülekeztünk,
násznagy urunk hajlékába érkeztünk.
Éljen!*

*Násznagy urunk, volna egy kérésünk,
ha meg nem vetné a mi szívességünket,
mert mi sokat áztunk-fáztunk, fáradoztunk,
míg e szép bokrétára rátaláltunk.
Éljen!*

*Násznagy uram, ha megengedné,
e szép bokrétát a mellére tűzni,
a menyegzős házhoz menni,
onnan pedig menyasszonyunkat s vőlegényünket az esküvőre elkísérni.
Ámen. Húzd rá!*

A vers elmondása után a nyoszolyók elvezetik a násznagyokat a lakodalmass házhoz. Ezt követően a menyasszony lánytestvérének a feladata, hogy nyoszolyólányként elvigye a vőlegény részére a menyasszony ajándékát: fényes, csipkével letakart tálcára helyezett vőlegényinget, nyakkendőt és a bokrétát. Az ajándékot a következő verssel adta át:

*Csitt, csitt, csendesség, Jézus neve dicsértessék!
Tisztelt násznagy uram, hogy vannak, mint vannak,
hogy szolgál az egészség, van-e a házba csend és békesség?
Éljen!*

*Beléptem e háznak ajtaján,
melynek piros rózsza nyílik ablakán.
Éljen!*

*Örülök és örvendek,
hogy ily bátran átléptem e háznak küszöbét,
de nem a magam erejéből, hanem az Isten kegyelméből.
Éljen!*

*Először dicsérem az Atyaistent, aki minket megteremtett,
másodszor a Fiúistent, aki minket megváltott,
harmadszor a Szentlelket, aki minket megszentelt,
negyedszer a Szentháromságot, aki elrendelte a szent házasságot,
ötödször a ház urát és asszonyát,
de főképpen a principális násznagyát.
Éljen!*

*Messziről jöttünk Siának völgyéből,
szép menyasszonyunk szíve küldetéből,
mert nem felejtette el a múltkori jegyet,
mely kendő és gyűrű által összekötöttek.
Éljen!*

*Násznagy urat kérem, hívassa be vőlegény urunkat,
hadd tűzzem fel neki a pici bokrétát,
szép menyasszonyunk szíve ajándékát.
Éljen!*

*Itt van, násznagy uram, az asztalra teszem,
kezem összeteszem, szemem az égre függesztem,
onnan kérek áldást a víg menyegzőre
és a zengő legényekre.
Éljen!*

*Násznagy uram, ha meg nem sérteném,
egy pohár bor koccintásra kérem,
én iszom a bort, maga meg a vizet,
én járom a táncot, maga meg csak fizet.
Éljen!*

*Köszönöm, nem iszom, félek, hogy berúgok,
vőlegény urunkkal táncolni akarok.
Éljen!*

*Násznagy urunkat arra kérem, húzasson egy rövidke csárdást,
hogy vőlegény urunkkal én járjam el az első nótát,
hogy piciny cipőm sarkát haza ne vihessem,
a víg menyegzőre én kérem az áldást!
Éljen!*

*Versemnek vége, tovább már nem beszélek.
Dicsértessék az Úr Jézus szent nevében!
Násznagy urunk, mondjon áment a végére!
Éljen! Amen! Húzd rá!*

A nyoszolyólány ezután eltáncolta a csárdást a vőlegénnyel, majd néhány ital után visszaindult a kíséretével a menyasszonyhoz.

A vőlegény időközben felvette az ajándékba kapott inget, és maga is elindult a leendő feleségeért. Ez idő alatt öltöztették a menyasszonyt, de nem ott-hon, hanem valamelyik szomszédban. Az öltözködésben a menyasszony lánytestvérei, barátnői és nagynénjei segítettek. Mikor a vőlegény a lányos házhoz ért, a szülők közölték, hogy nem adják olyan könnyen a lányukat, meg kell keresni, hogy hol van. A vőlegény *vőfélyei* elindultak *keresésbe* a szomszédokhoz. Mikor megtalálták a menyasszonyt, a szomszédok sem akarták könnyen odaadni. Így a *vőfélyek* bor, virág és csokoládé fejében kapták csak el őt. Mikor visszahozták a házhoz, következett a menyasszony délutáni búcsúztatója:

*Csitt, csitt, csendesség, Jézus neve dicsértessék!
Tisztelt násznép, halljunk egy pár búcsúszót,
mielőtt itt hagyjuk e tisztelt hajlékot,
mert illő, mikor ilyen útra indulunk,
Isten és ember előtt beszámoljunk.
Éljen!*

*Kedves menyasszonyunk ily módon szólna,
ha szíve értelméből most szóhoz jutna.
Elmondom én, mit elméje gondol,
ily módon szólna, látom arcáról.
Éljen!*

*Örömmel riadt e szép reggel,
örömmel üdvözlöm ártatlan szívemmel,
de keblemet nagy bánat fogja el,
mert házasság útjára lépek fel.
Éljen!*

*Hosszú az én utam, merre most indulok,
azért, ó, Istenem, tehozzád fordulok,
s tőled buzgó szívvel kegyelmet esdeklek,
mert segílyt és áldást csak tőled nyerhetek.
Éljen!*

*Kérlek, el ne hagyj e nehéz sorsomba,
szent fiaddal együtt állj mellettem nyomba,
mert ma változik életem útja,
vagy síríg örömré, vagy örökre búra.
Éljen!*

*Azért, ó, Istenem, el ne hagyj, légy velem,
bocsásd meg ellened elkövetett vétkem,
add, hogy legyen boldog az én páros életem,
édes Jézusom, maradj holtig velem.
Éljen!*

*Hozzátok fordulok, drága jó szüleim,
s kik jelen vagytok, rokonaim, testvéreim,
bocsássatok meg ti is az Isten nevében,
ha valaha is valamit vétettem nektek.
Éljen!*

*Kísérjetez ti is az Isten házába,
kérjétek az Istent értem imádkozva,
bő áldást adjon házasságomra.
Induljunk az Isten nevében,
e nehéz utamon vezéreljen az Isten!
Ámen! Húzd rá!*

A vers elmondása után indult a násznép az esküvőre. A menyasszonyt a legidősebb nőtlen férfitestvére vezette, míg a vőlegényt a lánytestvére. Elöl mentek a vőfélyek nagy énekszóval, utánuk a menyasszony, majd a vőlegény és végül a násznagy, násznép és a szülők.

Elsőként a polgári esküvőre került sor, ezt követte a templomi szertartás. A templomba a menyasszony és a vőlegény együtt léptek be. A régi *székeli* szokás szerint nem az apa vezette a menyasszonyt, a menyasszony a vőlegény jobbján vonult az oltárig. Régebben, amikor a *vőfényeknek* volt *vőfénypálcájuk*, a templom előtt felsorakoztak egymással szemben, összerakták a pálcáikat, alagutat képeztek, ami alatt az ifjú pár elhaladt a templomba menet.

A templomban a lakodalmat megelőzően három vasárnap kihirdették az esküvőt. Ez idő alatt az ifjú párnak jegyesoktatásra kellett járnia, majd az esküvő előtti napon gyónni mentek.

Az adatközlőim az esküvői szertartásról nem meséltek bővebben, de említettek egy szokást, amely szerint a menyasszony keresztanyja átköti szalaggal a menyasszonyt, ezzel áldást ad az esküvőre. Csipak Csaba székelykevei plébános ezt így magyarázta: *Régebben, a második világháború előtt, a Mária-lányok kötték fel a kék szalagot a menyasszonyra, ezzel búcsúzva a soraikból kilépő lánytól, és rózsaszínű szalagot kötték föl, aminek a jele, hogy asszony lett most már. Újabban is megmaradt ez a szokás, a bérmake-*

resztanya egyik színt, a keresztanya a másik színt, de van, aki fehér szalagot köt át. Az esküvői szertartás után az oltárt megkerülik előbb a menyasszony és a vőlegény, megcsókolják a feszületet, majd minden hívő, aki a templomban van, követi őket.

Az esküvő után a násznép szétvált, és mindenki a saját házához ment, majd ott vigadoztak vacsoráig. Mivel az esküvő után az új házaspár is szétvált, ezért egy idő után a vőlegény a menyasszonyért ment a vendégsereggel és zenészekkel együtt. Mikor beértek a lányos házhoz, ott már nagyban tartott a mulatás. A menyasszonyt körbevették a legközelebbi szerettei, úgy, hogy a vőlegénynek a szó szoros értelmében át kellett törnie magát a mulató seregen, hogy meg tudja közelíteni a feleségét. Ekkor hangzott el az esti búcsúztató:

*Csitt, csitt, csendesség, Jézus neve dicsértessék!
Kedves vőlegényünk kéri násznagy urunkat,
hogy juttassa kezéhez kedves menyasszonyunkat,
mert ő magát sehol fel nem találja,
ha nincs mellette az ő kedves párja.
Éljen!*

*Kit a mai napon az oltárnál eljegyzett,
és hazamenet közben az úton elvesztett,
tehát engem bízott meg a dologban,
hogy juttassam kedves hajlékába.
Éljen!*

*Szűnjön meg most hegedűk zengése
és sarkantyúk csendülő pengése,
mert búcsúzásomnak most leszen kezdése,
s kérem, legyünk csendbe, míg leszen végzése.
Éljen!*

*Zengnek búcsú szavaim, hullanak könnyeim,
mert töletek búcsúzó, drága jó szüleim,
felséges Úristen, a világ teremtője,
tekints le ezen jó és kedves szülőkre.
Éljen!*

*Most pedig hozzád fordulok, drága édesapám,
könnyeimtől nézzed, mint borul el orcám,*

*de mielőtt apai házadból kilépek,
tőled térdre hullva bocsánatot kérek.
Éljen!*

*Bocsánatot kérek, ha megbántottalak,
jószágodért sokszor megszorítottalak,
kedves édesapám, feledd el ezeket,
s ezekért az Isten áldjon meg téged.
Éljen!*

*Hát hozzád mit szóljak, kedves édesanyám,
ki egykor voltál gondviselő dajkám,
tudom, hogy fáj anyai szívednek,
hogymost el kell válnak tőled.
Éljen!*

*Kedves édesanyám, tudom, hogy szeretted,
mint gyöngé virágot ápoltál, neveltél.
Csak jóra tanítottál, a rossztól féltetted,
s most pedig szárnyaimra eresztetted.
Éljen!*

*Ezért mielőtt innen elindulok,
könnyes szemekkel kebledre borulok,
bocsánatot kérek, kedves édesanyám,
ha megbántottalak életem folytán.
Éljen!*

*Kedves testvéreim, most hozzátok szólok,
mielőtt tőletek is elbúcsúozok,
az ég áldása szálljon lelketekre,
oly bőven, mint a harmat a földre.
Éljen!*

*Kedves lánytársaim, kik eddig voltatok,
szép koszorútokból, íme, most kiválok,
s az Istentől nektek is minden jót kívánok,
adjon az Isten nektek is olyan szívet,
amely megért minden hű szerelmet.
Éljen!*

*Kedves jószívű alsó és felső szomszédok,
s kik jelen vagytok rokonok s barátok,
titeket is az Isten áldjon meg a földön.
S ti kik itt maradtok, kívánok jó kedvet és étkezést,
nekünk utasoknak pedig boldog megérkezést.
Ámen! Húzd rá!*

Amikor már együtt van a fiatal pár, elmennek a vőlegényes házhoz vacsorára. Mielőtt a házba belépnének, a vőfélyek a következő dalt éneklük:

*Gyere ki, te örömanya, nézd, mit hoztunk,
ezért a szép menyasszonyért fáradtunk,
ha nem tetszik, visszavisszük édesanyjának,
édesanyja felnöveli gyöngyvirágnak!*

A szülők az ajtóban a fiatal párt sóval, kenyérrel és borral fogadták. A menyasszony ezzel a verssel fordult a fiú szüleihez:

*Csitt, csitt, csendesség, Jézus neve dicsértessék!
Mielőtt átlépném e ház küszöbét,
kedves anyám, magához is szólnék,
engem szeressen, rám kedvetlenül soha-soha ne nézzen,
mert fiukért elhagytam apámat, anyámat,
fiukkal elmentem az Isten házába,
hitünk láncával össze is kötöttek,
ezen kis sereggel házukhoz eljöttem,
kedves anyám, tárja ki karját,
s mátol kezdve fogadjon fia után mint tulajdon lányát.
Ámen! Húzd rá!*

A vers után ettek a kenyérből és ittak a borból, a menyasszony pedig a borból hátraöntött, hogy szerencsések legyenek a házasesetben.

Vacsora előtt zajlott az ajándékszedés. Ki mit szánt a fiatal párnak, ekkor adhatta át. Ez idő alatt a vőlegény és menyasszony felállt. Minden vendégnek kikiabálták a nevét, és hogy mivel ajándékozta meg a fiatal párt. Az ajándékot a nagybácsi és gazdasszony gyűjtötte be. A násznagyoknak illett a legnagyobb ajándékot adni: sparheltet, fridzsidert, mosógépet stb. A testvérek valamilyen bútort, a menyasszony felől a nagynénik vagy öregszülők paplant, párnát, pokrócot ajándékoztak. Az ajándékszedés után a gazda és a gazdasszony megköszönte a vendégeknek, hogy eljöttek és az ajándékokat a fiatalok nevében.

Ezután következett a vacsora, amit a *vőfények* és *nyoszolyúk* szolgáltak fel kivarrott kötőkben. A *vőfény* ilyenkor minden fogást egy verssel vezetett fel, a leves előtt a következőket mondta:

*Értelmes vendégek, nem üresen jöttem,
étellel van tele mindkét kezem,
de mielőtt a kanálhoz nyúlának,
buzgó szívvel adjanak hálát az ég urának.
Éljen!*

*De hogy én itt most sokat ne papoljak,
és a forró táltól sebeket ne kapjak,
ezért hát vegyék át ezt a forró tálat,
amit az ujjaim tovább már nem állnak.
Éljen!*

*Hátam mögött vagy hús legény vagyon,
azok kezét is süti igen nagyon,
ezért hát előttem ne tántorogjon senki,
mert a nyakát könnyen leforrázhatom neki.
Éljen!*

*Itt a finom leves, amit adott a hús,
ezért senki szíve ne legyen bús.
Nosza, muzsikusok, szóljon hát a virtus,
ezzel dicsértessék a Jézus Krisztus!
Ámen! Húzd rá!*

A leves kihordása után a fiatalok multságba ereszkedtek, majd nemso-kára hozták a paprikást:

*Ismét megérkeztem, uraim, sokára,
de merem állítani, nem jártam hiába,
mert olyan ételt hoztam valójába,
mely első az ételek sorába.
Éljen!*

*Ezért az ételért nagy próbát is tettem,
egy szilaj bikával hét nap verekedtem,*

*kicsi híja, hogy fogam ott nem felejtettem,
de oda se neki, hogy csak legyőzhettem.
Éljen!*

*Ez a tál aztán székelnek való,
göthös muszkának torkán akadó,
neked is jó, ugye, öcsém, Pista,
aki ebből eszik, nem lesz szombatista.
Éljen!*

*Itt a jó paprikás, uraim, vegyétek,
kívánom, széles jó étvággyal egyétek!
Ámen! Húzd rá!*

A paprikás után a fiatalok tovább mulattak, majd következett a pecsenye:

*Itt hozok sülteket, számtalan sokfélét,
ezért hát mindenki köszörülje kését,
de hogy ki ne csorbitsa tányérja szélét,
húzza meg a primás rekedt hegedűjét.
Éljen!*

*Tessék hát, uraim, vegyék át kezemből,
jó nagy darabokat egyenek ebből,
bort is igyanak rá, mert ki eszik ebből,
s bort nem iszik rá, nagy foga nő ettől.
Éljen!*

*Nincs párja az ételek közt a jó pecsenyének,
mert vidámságot teremt az embereknek,
ősapáink miért voltak oly vének,
mert borral és pecsenyével éltek.
Éljen!*

És végül a sütemények következtek, amelyeket a vőfély a következő verssel vezetett fel:

*Itt a finom lisztből sokféle sütemény,
nincs ebbe se mustár, se kömény,*

*cukorral végigvetve nem is olyan kemény,
ki ilyenrel él, nem bántja a köszvény.
Éljen!*

*Feltáldtam végre a sok béleseket,
mazsolaszőlővel telt édeseket,
tudom, hogy szeretik az itt való szüzek,
de annál inkább öregek és vénék.
Éljen!*

*Oly édes, mint valaha volt a méz,
mindjárt megkívánja az ember, ha ránéz,
bátran lehet enni, gyomornak nem nehéz,
ezért hát minden darabot fogjon kilenc kéz!
Ámen! Húzd rá!*

Vacsora után folytatódott a mulatozás, tánc. Minden falunak van bizonyos táncrendje, így Székelykeven is megvoltak ezek a szabályok. Ha egy férfi felkért egy nőt táncolni, annak még akkor is illett vele táncba menni, ha nem volt rá kedve. Minden ilyen alkalommal két táncot táncoltak, ezt szünet követte, ekkor a férfi megköszönte a táncot, és a helyére kísérte a partnerét, és ha még szeretett volna vele táncolni, újból fel kellett kérnie. A zenészek is a szüneteket betartva muzsikáltak: két lassú csárdás, friss vagy szapora csárdással végződve, két tangó, két valcer, két *foksztró* (foxtrott). Nőválasz lakodalmakkor csak külön kérésre volt, a bálokban, táncmulatságokon pedig éjfélkor.

Éjfél után két-három óra körül a vendégek hazamentek pihenni. A teremben csak a nótás kedvű emberek és a legközelebbi rokonok maradtak, akik segítettek összerámolni és reggelire megteríteni. A zenészek ilyenkor *húzzák a siratósokat*. Már megint ezeket az ájtatosokat kornyikálják – mondják a fiatalok.

Reggel, amikor már a nótázgatásba is belefáradt a vendégsereg, gyorsan rájöttek arra, hogy igen kevesen maradtak. A násznagyoknak úgy illik, hogy kibírják a lakodalmat végig, pihenés nélkül. Ha ez mégsem így történt, és a násznagy hazament, a vendégek zenekísérettel mentek érte, derekukra kötelet kötöttek, seprűt vettek a kezükbe, és ezek segítségével vonszolták vissza a násznagyot a lakodalomba. Mindez a bolondozás, a jó szórakozás kedvéért történik.

KONTYOLÁS

A menyasszony *elkontyolása* reggel 7 és 8 óra körül történt. Ilyenkor elmaradhatatlan a hagyományos módon készített meleg pálinka. Megpörkölték a cukrot, kis vízzel felöntötték, szirupot készítettek, és hozzáöntötték a pálinkát. Ezzel kínálták a vendégeket, eredetileg ezt *kontypálinkának* is nevezték. A vendégek zenekísérettel a menyasszonyos háztól a vőlegény házához mentek. A menyasszony keresztanyja vitte az újasszony öltözetét, amelyet a jövődöbeli anyós készített: piros kontyolóruhát, fehér slingelt kötőt, papucsot, hajba való virágot. Régebben a fejrevaló kendő volt ennek a viseletnek a része, ami azt jelentette, hogy *elkötötték a fejét és kontyba rakták a haját*, tehát már asszony lett a lányból.

A vendégseregnek a kontyolásra sült tyúkot – mulatásra is alkalmas, tányérhoz kötött, bokrétával díszített sült csirkét –, menyecsketortát és egy üveg bort szokás még hoznia. Amikor megérkeztek a zenészek, mulatós zenét húztak. Addig mulatott a násznép, míg a menyasszony eldobta a virágcsokrát, majd a vőlegénnyel kiszaladt. A menyasszonyt keresztanyja segítette az átöltözésben. A vőlegény is ruhát váltott, régebben a fejére kalapot tett, fehér inget, piros bokrétával díszített fekete mellényt húzott, napjainkban már piros inget ölt magára.

A fiatal pár csárdásra jött vissza, elsőként ketten táncoltak, majd a násznép egyenként megtáncoltatta a menyecskét és a fiatalembert is. Székelykeven nem volt soha szokásban fizetni a menyecsketáncért.

A lakodalom után régebben, az 1940-es évekig, a kontyolás után a menyecskének és a fiatalebernek kötelezően meg kellett jelennie a vasárnapi szentmisén. A második világháború után ez a szokás elmaradt.

A kontyolást követően, a menyecske vendégei visszamentek a saját lakodalmas házukhoz. Mindkét háznál tovább folyt a mulatozás, majd jött a reggeli. Reggelire *savanyalevest*, szármát és a megmaradt húst, kalácsot és tortát tálalták fel. A reggelihez a fiatal pár viszi ki az ételt a közeli segítőkkel, mert a *vőfények*, *nyoszolyúk* már elfáradtak és eltűntek. Reggeli után tánc következett, és a mulatás még délig, illetve egy óráig tartott, amikor lassan hazamentek a vendégek. Az ajtónál minden vendég egy csomag (stanicli) kalácsot, egy üveg bort kapott. Ez napjainkban már nem szokás, de sokan emlegetik, hogy *ez a kalács, amit a vasárnap délutáni alvás után megettek, jobban esett, mint az egész lakodalmi eledel*.

VISSZAVÁGÓ

Lakodalom után az egész héten talpaló segítőknek, testvérnek, komának, jó barátnak hétfőn vissza kellett menni összerámolni és feltakarítani. Szunyog Rozi néni szerint ez a szokás az 1950-es évek folyamán terjedt el:

Gergé bácsi, mikor a lányának nagy lakodalmat csinált és úgy történt, hogy sok étel megmaradt így hétfőn visszavágóra hívta a vendégeket és még zenét is fogadott. Ezutánól mások is így tettek, még addig és ment, hogy nem volt elég a maradék étel, hanem újból süttek, főztek a visszavágóra. Székeli népség, ilyenkor is bolondozáshoz kezdtek. Most felöltöztetnek egy férfit menyasszonynak, persze a vőlegényes háznál (mert megint csak a visszavágók is két hejt vannak) és viszik vissza a menyasszonyt a szülőknek, mert nem vált be. Nem szűz a menyecske, lusta, pofátlan, rendetlen.

Rövid viccelődés után visszatértek a házhoz, vacsoráztak, mulattak, nótáztattak, ameddig kedvük és erejük bírta.

A lakodalom utáni hét az elpakolással, takarítással telt el. A fiatal pár együtt bontotta ki az ajándékokat a család és a legközelebbi barátok jelenlétében.

Mivel a lakodalmat a szülők készítették, régebben az ajándékba kapott pénzből fedezték a kiadásokat, ami maradt, azt elkapta a fiatal pár.

Lakodalmat csinálni megérte, mert mindent megkaptál egy életkezdeshez – mesélték az adatközlőim.

A lakodalmat követő két vasárnap a nászok meghívják egymást ebédre a fiatal párral együtt. Az, hogy kinél lesz előbb a vendégség, maguk közt beszélük meg.

Így ér véget a székelik lakodalom. Minden visszatér a saját kerékvágásába, és mint ahogy mondták: *a jól eltelt lakodalom még sokáig mesélődik a faluban, de a nem jól sikerült dolgok még tovább...*

Zárszó helyett egyik adatközlőm szavait idézném: *Édes leánkám, nagyon jó dolog, hogy így ezt megírod, látod, a falunk népessége igen nagyon megfogyatkozott. Elméntek jobb élet után, nem és tudva azt, hogy igazán boldog csak ott lehetsz, ahol a gyökereid vannak, ahol a bukszád lehet üres, de a lelked és szíved teli van örömmel, [...] mert a madarat félésszerűen danolásáról, a virágokat szagáról, a szomszédodat ménéssiről. Itt, ahol ha örülsz, veled örülnek, ha bánatos vagy, átölelnek. Ahol megértik mit beszélsz, ha fáj valahol, ismerik fajtádot, szokásodat, és te ismered falud szokásait. Itt lehetsz igazán boldog.*

A szerző 2013-ban megjelent kutatási anyagát bővítette ki.

*Wedding Customs from Skorenovac
Data Collection*

During 2018. the 135th year is celebrated since the arrival of Sekelis from Bukovina to these areas. Familiar with our history, we are aware that our ancestors escaped to Moldova because the massacre threat in Madefalva and settled down in Bukovina. After one hundred years spent in Bukovina, due to difficult life conditions they were settled down to the lower Danube basin. The village of Skorenovac was formed during these settling down. In this work, which is based on personal memories, as well as on the memories of people from Skorenovac, I wanted to describe wedding customs of Sekelis. The basis of the work is the graduation paper written in 1995 while I was studying in Subotica to be a folk dance educator. In my work I tried to record wedding ceremonies from Skorenovac based on the stories of several informants. Even on that occasion I used personal memories, since as a girl I was interested in wedding customs, and like every Sekeli girl of that time, I truly followed all the happenings during wedding days. In addition, I also recorded memories of my own wedding which took place in 1993. During the collection of data some of my informants told me about wedding customs before the Second World War, while the majority talked about the next period, about weddings from the second half of the 20th century. At that time the marriage customs of ethnic communities living in the village had already begun to combine and had formed a unique, wedding practice with colourful customs that the villagers called sekeli wedding. The folk tradition in this form reached its highlight during the eighties and nineties of the last century, and then in the new millenium changed again and impoverished in custom practice. In my work I mainly describe the most picturesque wedding customs, since I have experienced them myself. My work can also be viewed as a recording of personal memories which is truly emphasized by the way and style of my writing.

Key words: folk customs, life cycles, weddings, Sekelis from lower Danube basin

*Svadbeni običaji iz Skorenovca
Prikupljanje podataka*

Tokom 2018. godine slavi se 135 godina od doseljavanja Sekela iz Bukovine na ova područja. Upoznati sa svojom istorijom svesni smo da su naši preci nakon opasnosti od pogroma u Madefalvi pobjegli u Moldaviju, a zatim se naselili u Bukovini. Nakon sto godina provedenih u Bukovini,

zbog teških životnih uslova preseljeni su u donji sliv Dunava. Selo Skorenovac je nastalo tokom ovih naseljavanja. U ovom radu, koji je zasnovan na ličnim sećanjima, kao i na uspomenama ljudi iz Skorenovca, želela sam da prikažem sekelsku svadbu. Osnovu rada predstavlja diplomski rad pisan 1995. godine za instruktora folklora u Subotici, u kojem sam pokušala da na osnovu priča više kazivača zabeležim svadbene običaje iz Skorenovca. Čak i tom prilikom sam koristila lična sećanja, budući da sam još kao devojčurak bila zainteresovana za svadbene običaje, a kao i svaka Sekeli devojčica tog doba verno sam pratila sva dešavanja tokom svadbenih dana. Osim toga, zabeležila sam i sećanja na sopstvenu svadbu iz 1993. godine. Tokom prikupljanja podataka neki od mojih kazivača su mi pričali o svadbenim običajima pre Drugog svetskog rata, dok je većina pričala o narednom periodu, o svadbama iz druge polovine 20. veka. U to vreme su se već stopili svadbeni običaja etničkih zajednica koje žive u selu i formirala se jedinstvena, običajima bogata svadbena praksa koju seljani nazivaju Sekeli svadbom. Pomenuti narodni običaj je u ovom obliku doživio svoj vrhunac tokom osamdesetih i devedesetih godina prošlog veka, a zatim se dvehiljaditih ponovo menjao i osiromašio u običajnoj praksi. U svom radu uglavnom opisujem najživopisnije svadbene običaje, budući da sam ih i sama doživela. S obzirom na to, moj rad može da se posmatra i kao beleženje uspomena, a način i stil pisanja to i naglašavaju.

Ključne reči: narodni običaji, životni ciklusi, svadba, podunavski Sekeli

Beérkezés időpontja: 2018. 07. 24.

Elfogadás időpontja: 2018. 08. 16.

Bokonics-Kramlik Márta: Sebesült a családban
(fényképmelléklet)

K. u. k. Ersatzbattalion des J. R. Nr. 19.
Superarbitrierungsabteilung.

Ausrüstungsstation: **SZNM MNEA- T-5148**

Militärschein.

Charge: *Infanterist* Name: *Kreutz Alexander*

Truppenkörper (Anstalt): *K. u. k. Ersatzbattalion des J. R. Nr. 19.*

Batterie (Train) division: *Superarbitrierungsabteilung.*

Unterabteilung: _____ Assentjahrgang: *1906* Los-Nr. _____

Grundbuchblatt-Nr. *525* Dauernd beurlaubt: *Kommand zu festem Dienstverpflichtet*

Heimatsberechtigt (entw. in)	Ortsgemeinde	<i>Widdau</i>	Zuständiger Ergänzungsbezirk Nr.	<i>Gp</i>
	politischer Bezirk	<i>Veprach</i>	Kunst, Gewerbe, sonstiger Lebensberuf	<i>Erwerbslos</i>
	Komitat	<i>Veprach</i>		
	Land	<i>Veprach</i>		

Hat besondere Merkmale: _____

Spricht Sprachen: *ungarisch*
Schreibt Sprachen: _____
Körpergröße: *162 cm*

In aktiver Militärdienstleistung gestanden vom _____ 19 bis _____ 19

Kommand, am *25. Februar* 19*18*

Kommand untersucht und *reifehaftig* befunden
Kommand, am *25. Januar* 19*18*

Reis

Lag.-Nr. 1004 D-2, II, Tl. Must. 8, 7. Nachtrag und Beil. 30/18. — Ost-Bohemen-M. d. Kaiserl. W. 1916

Igazolványi lap.

(1919. évi 20952/eln. 35. sz. hadügyministeri rendelet, 3. sz. minta.)

1981. rakt. szám.

SZNM
MNEA- T-5183/1.

M.kir.székesfehérvári

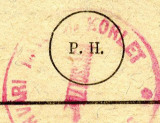
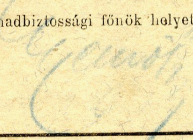
katonai körlet hadbiztossága.

19 21 évi 2912 számhoz.

Uj.
Folytatás

Fizetési meghagyás

a Hadigondozó Hivatal nyugdíjszámfejtősége részére.

Állománytest: M. kir.		19.közös gyalog ezred		tart. gyal.			
Vezeték- és keresztnév: K á n t á s S á n d o r 1885-1906-525							
Illettségi hely: Kádárta, Veszprém megye				Az illetmények			
Lakhely, utolsó posta és cím: K á d á r t a				kifizetendők havonta			
mely társas területre	illetmények	számok- ban	s z ó v a l		évenként	hónaponként	Megjegyzés
		K f	korona				
H o n v é d e l m i t á r s a	rokkantsági nyugdíj	72 -	hetvenkettő		- 1		Az illetmények oda- ítéltetnek az alábbi időre és pedig: 192 21 évi január hó 1-től. ----- Állandóan 30 % hiv. képtelen. Munkakép. Előző fizetési meg- hagyás száma : ----- ----- -----
	sebesülési pótdíj	96 -	kilencvenhat		- 1		
	személyi pótdíj						
	rokkantvázi nyugdíj						
	völ- érempótdíj						
Székesfehérvár, 192 21. február 18. n.						A hadbiztossági főnök helyett:	
							

Központi Sajtóvállalat Pál's nyomdája.
7. r. sz.

E SZÁMUNK SZERZŐI

BAKOS Réka egyetemi hallgató, Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű
Tanítóképző Kar, Szabadka

BOKONICS-KRAMLIK Márta doktorandusz, Szabadtéri Néprajzi
Múzeum, Szentendre

CSORBA Béla, az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának
nyugalmazott magyar nyelvi lektora

CS. TÓTH Gabriella néprajzkutató

CSUVÁRDITY Tamara egyetemi hallgató, Újvidéki Egyetem, Magyar
Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka

FEHÉR Viktor egyetemi hallgató, Pécsi Tudományegyetem,
Bölcsészettudományi Kar, Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék

KÓNYA Sándor okleveles gépészmérnök, középiskolai tanár, nyugdíjas

NAGY ABONYI Ágnes néprajzkutató muzeológus, Thurzó Lajos
Művelődési-Oktatási Központ, Városi Múzeum, Zenta

NÉMETH Ferenc, Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar,
Szabadka

PAPP Mária, a székelykevei Szalmaszál Művelődési Egyesület elnöke

SILLING Léda néprajzkutató, Községközi Műemlékvédelmi Intézet,
Szabadka

SZALAI Lilla egyetemi hallgató, Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű
Tanítóképző Kar, Szabadka

VÁZSONYI Csilla, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta

E SZÁMUNK RECENZENSEI

CSORBA Béla, az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának
nyugalmazott magyar nyelvi lektora

RAFFAI Judit, Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar,
Szabadka
néprajzkutató, rendkívüli egyetemi tanár (recenzens és társszerkesztő)

SILLING Léda néprajzkutató, Községközi Műemlékvédelmi Intézet,
Szabadka (recenzens és társszerkesztő)

